

Srednjoškolska nastava sociologije i obrazovanje aktivnih građana/ki

Zdrilić, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:201033>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-14**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Petra Zdrilić

**Srednjoškolska nastava sociologije i obrazovanje
aktivnih građana/ki**

Diplomski rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru
Odjel za sociologiju
Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Srednjoškolska nastava sociologije i obrazovanje aktivnih građana/ki

Diplomski rad

Student/ica:

Petra Zdrilić

Mentor/ica:

Prof.dr.sc. Jadranka Čačić-Kumpes

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Petra Zdrilić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Srednjoškolska nastava sociologije i obrazovanje aktivnih građana/ki** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 1. ožujka 2018.

Sadržaj

1.	Uvod.....	1
2.	Ciljevi i svrha.....	4
3.	Teorijska polazišta	5
	3.1. Aktivno građanstvo	5
	3.2. Civilna sfera.....	8
	3.3. Aktivno građanstvo i civilna sfera u Hrvatskoj.....	10
	3.4. Odgoj i obrazovanje za aktivno građanstvo	12
	3.5. Sociologija i obrazovanje za aktivno građanstvo	14
4.	Istraživačka pitanja	20
5.	Metodologija	20
	5.1. Metoda i sugovornici/e	20
6.	Rezultati analize sadržaja Nastavnog programa za sociologiju, prijedloga Nacionalnog kurikulumu nastavnog predmeta sociologija, Nacrta nastavnog plana i programa Građanskog odgoja i obrazovanja	21
	6.1. Analiza sadržaja Nastavnog predmeta za sociologiju.....	21
	6.2. Analiza sadržaja prijedloga Nacionalnoga kurikulumu nastavnog predmeta sociologije.....	23
	6.3. Analiza sadržaja Nacrta nastavnoga plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja	25
	6.4. Usporedba Nastavnog programa za sociologiju, prijedloga Nacionalnoga kurikulumu nastavnog predmeta sociologije i Nacrta plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja	27
7.	Analiza intervjua sa nastavnicima/ama sociologije u srednjim školama u gradu Zadru i Zadarskoj županiji.....	33
	7.1. Ciljevi koje intervjuirani/e nastavnici/e sociologije žele ostvariti u nastavi	34
	7.2. Mišljenja nastavnika/ca o ulozi srednjoškolske nastavne sociologije u stvaranju aktivnoga građanstva.....	36

7.3. Mišljenja nastavnika/ca sociologije o građanskom odgoju i obrazovanju i potrebi uvođenja građanskoga odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj	37
7.4. Mišljenje nastavnika/ca sociologije o hrvatskim građanima/kama.....	38
8. Zaključak.....	41
9. Prilozi.....	44
9.1. Prilog 1: Protokol.....	44
9.2. Prilog 2: Transkripti intervjua.....	47
10. Literatura.....	78

Srednjoškolska nastava sociologije i obrazovanje aktivnih građana/ki

Sažetak

Ovim se radom pokušava odgovoriti na pitanje može li nastava sociologije u srednjim školama pridonijeti obrazovanju aktivnih građana/ki te koje bi mjesto sociološka znanja mogla imati u provedbi građanskoga odgoja i obrazovanja. Stoga se najprije određuju temeljni pojmovi (aktivno građanstvo, civilna sfera, obrazovanje za aktivno građanstvo i sl.) i iznose gledišta sociologa o mjestu i ulozi sociologije u društvu, sa posebnim naglaskom na odgoj i obrazovanje. Potom se potreba odgoja i obrazovanja za aktivno građanstvo propituje s gledišta suvremenoga hrvatskoga društva. U središnjem dijelu rada iznose se rezultati empirijskog istraživanja. Najprije se opisuju i analiziraju rezultati usporedbe nastavnoga programa sociologije koji se provodi u srednjim školama u Hrvatskoj, prijedlog nacionalnog kurikuluma nastavnoga predmeta sociologije kao dijela predložene kurikularne reforme i nacrt nastavnoga plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja, a potom rezultati intervjua provedenih sa nastavnicima/ama sociologije iz Zadra kojima su ispitivana njihova mišljenja o potrebi građanskoga odgoja i obrazovanja i o mogućoj ulozi sociologije u tome procesu. Pokazalo se da ishodi učenja u okviru nastavnoga programa po kojemu se izvodi nastava sociologije u hrvatskim školama nisu precizno definirani, da su nastavni sadržaji velikim dijelom usmjereni na stjecanje znanja o sociologiji kao znanstvenoj disciplini, a manje na primjenjiva znanja te ponajmanje na ona transformativna. U prijedlogu kurikulumu je, suprotno, naglasak na primjenjivome znanju, a ishodi učenja jasnije su definirani u svakom pogledu pa tako i u smislu odgoja i obrazovanja aktivnoga građanstva. U usporedbi sa prijedlogom programa građanskoga odgoja i obrazovanja koji je usredotočen na potrebna znanja i vještine aktivnoga građanstva, nastava sociologije nudi dublje uvide koji mogu omogućiti snažnije temelje za kritičko promišljanje društvene stvarnosti. Na to opominju i srednjoškolski/e nastavnici/e sociologije koji/e kritički gledaju na građanstvo i javnu sferu u Hrvatskoj, ali ni sami/e uglavnom nisu angažirani/e oko uvođenja građanskoga odgoja i obrazovanja u sredini u kojoj djeluju. Naposljetku se zaključuje da unatoč promjenama koje se namjeravaju provesti i potencijalima sociologije u odgoju i obrazovanju aktivnoga građanstva, uloga sociologije nije afirmirana u hrvatskome društvu niti se čini, na temelju analiziranih dokumenata i opisanoga stanja, da su za to ostvareni stvarni preduvjeti.

Ključne riječi: sociologija, srednjoškolska nastava sociologije, građanski odgoj i obrazovanje, aktivno građanstvo, civilna sfera

Highschool sociology and active citizens education

Abstract

The objective of this thesis is to provide an answer on whether the teaching of sociology in high schools can contribute to the education of active citizens, as well as determining the position that the sociological knowledge might take within the process of civic education. Further action, therefore, necessitates explanations of the basic concepts (active citizenship,

civil sphere, active citizenship education, etc.) which are complemented by sociologists' standpoint on the position and the function of sociology, with an emphasis on upbringing and education. Then, the demand for education of active citizenship is questioned from the perspective of contemporary Croatian society. The results of the empirical research are displayed in the central part of the thesis. The primary focus is put on the description and analyses of the results of the comparison between the curriculum of sociology taught in high schools in Croatia, the proposal of the national curriculum for sociology as a part of the proposed curricular reform and the curricular draft of civic education, all of which is then followed by the results of interviews conducted with the teachers of sociology from Zadar, whose opinions on the necessity for civic education and the possible role of sociology in this process were examined. The results have shown that the learning outcomes within the curriculum for teaching sociology in Croatian schools are not precisely defined, that the teaching contents are largely focused on one's capability of acquiring knowledge of sociology as a scientific discipline, less on applicable knowledge and even less on transformative teaching. The new curricular proposal, on the contrary, puts a greater emphasis on applicable knowledge, and learning outcomes are more clearly defined in all respects including those in terms of active citizenship education. Compared to the proposed curriculum of civic education that focuses on the required knowledge and skills of active citizenship, sociology enrich one with deeper insights that can provide stronger foundations for critical reflection on social reality. High school teachers of sociology who critically look at the citizenship and the public sphere in Croatia also admonish this, but they themselves are largely not engaged in introducing civic education within the environment in which they work. Therefore, it can be concluded that despite the intended changes and the potential of sociology in the active citizenship education, the role of sociology is not affirmed in the Croatian society, nor does it seem that, based on the analysed documents and the described situation, any genuine preconditions have been realized.

Key words: sociology, highschool sociology, civic education, active citizenship, civil sphere

1. Uvod

Gotovo se u svim zemljama svijeta u školama provodi neki oblik državljanškog odgoja kojim se nastoji mlade građane/ke odgojiti i obrazovati da cijene vrijednosti koje njeguje društvo u kojem žive (Katunarić, 2009b). Za održavanje određenoga političkog sustava potrebno je imati građane/ke koji/e će svojim djelovanjem omogućiti da se taj sustav nastavlja i jača. Održavanje stabilnosti demokratskoga društva ovisi o spremnosti građana/ki da se aktivno uključe u društveni i politički život svoje zajednice, navodi Koopmann (2003), prema Čulum i Ledić (2010).

Kao članica Europske unije, Hrvatska se obvezala poštivati i njegovati europske temeljne vrijednosti, poput ljudskog dostojanstva, slobode, demokracije, jednakosti, vladavine prava i poštivanja ljudskih prava. Da bi uopće mogla postati članica, Hrvatska je morala garantirati da će postupati u skladu sa standardima i pravilima Europske unije te se obavezala prihvatiti njezine temeljne vrijednosti. Vrijednosti koje promiče Europska unija iste su vrijednosti koje odlikuju demokratskog/u građanina/ku, aktivnog/u pripadnika/icu društva. Hrvatska je prihvatila te vrijednosti kao one kojima svaki/a hrvatski/a građanin/ka treba stremiti i implementirati ih u svoj vrijednosni sustav.

Europski socijalni fond i Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku Hrvatske financiraju projekte i inicijative koje za cilj imaju razvoj civilnog društva u Hrvatskoj. Jedna od takvih inicijativa je i uvođenje građanskoga odgoja i obrazovanja u škole, ne bi li se mlade hrvatske građane/ke od rane dobi poučavalo o demokratskim vrijednostima i temeljima građanskoga društva te im pružilo potrebna znanja i razvijalo vještine pomoću kojih bi mogli postati aktivni/e građani/ke. Istraživanje o razini građanske svijesti i prakse građanstva kod hrvatskih srednjoškolaca/ki, koje je proveo Vladimir Vujčić 2003. godine pokazalo je da je građanski identitet kod hrvatskih srednjoškolaca/ki slabo zastupljen, da sudjelovanje u političkim raspravama ne vide kao djelovanje važno za društvo, a 20 % ispitanika/ica je navelo kako neće u budućnosti uopće glasovati (Vujčić, 2003).

Nadalje, Kovačić i Horvat napominju da je moguće uočiti „opadanje povjerenja građana u demokratske procese i institucije te sve veća nezainteresiranost, osobito mladih, za političke

processe“ (Kovačić i Horvat, 2016:17). U skladu s navedenim rezultatima istraživanja, Kovačić i Horvat napominju da je moguće uočiti „opadanje povjerenja građana u demokratske procese i institucije te sve veća nezainteresiranost, osobito mladih, za političke procese“ (Kovačić i Horvat, 2016:17). Sve to upućuje na važnost promišljanja uloge formalnog obrazovanja u oblikovanju aktivnoga građanstva.

Jedan od mogućih vidova oblikovanja aktivnoga građanstva putem formalnoga obrazovanja jest uvođenje građanskoga odgoja u nastavne planove, odnosno školske kurikulume. Programi građanskog odgoja u školama za cilj imaju obrazovati mlade o njihovim pravima, mogućnostima i dužnostima, o snazi njihovog znanja i djelovanja te o važnosti koje demokratske vrijednosti imaju za život u društvu općenito, a napose sa ljudima različitih nacionalnosti, vjerovanja i opredjeljenja. Ti se programi razlikuju u pojedinim zemljama, navodi Katunarić (2009b). U Hrvatskoj, međutim, proces uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja već duži niz godina nailazi na poteškoće. Problem predstavlja i činjenica da građanski odgoj i obrazovanje nije uveden kao što je bilo planirano, u sve osnovne i srednje škole u Hrvatskoj, nego samo u neke, njih tridesetak, koje su se prijavile za eksperimentalno provođenje toga programa kao međupredmetne teme. Osim toga, ne predaju ga stručnjaci/kinje iz tog područja, nego zaposlenici/e škola koji/e su prošli predavanja o građanskom odgoju, čiji angažman u predavanju tema građanskoga odgoja i obrazovanja nije plaćen što dovodi do nezadovoljstva i smanjenog zalaganja nastavnika/ca u predavanju građanskog odgoja i obrazovanja (Spajić-Vrkaš, 2014). S obzirom da se kroz taj program želi obrazovati aktivno građanstvo moglo bi se reći da je cilj prevrijedan da bi se od njega odustajalo ili ga se pak olako shvatilo. S obzirom na cilj građanskoga odgoja nužno se nameće pitanje uloge koju bi mogla imati sociologija, znanost koja proučava društvo i koja bi trebala osigurati učenicima i učenicama kritičke uvide u spoznaje o društvenim procesima i odnosima u ostvarivanju toga cilja, kao što se navodi u „National Standards for High School Sociology“ (2015).

Uvidom u nastavne programe, odnosno kurikulume građanskoga odgoja i sociologije stječe se dojam o sličnosti njihovih općih ciljeva. U svima stoji da je potrebno poučavati o društvu i društvenim promjenama. Za razliku od građanskoga odgoja koji se samo eksperimentalno provodi kao međupredmetna tema u nekim školama, sociologija jest nastavni predmet u određenim srednjim školama. Nadalje, dok se nastava sociologije izvodi samo u

nekim srednjim školama (gimnazijama i manjem broju četverogodišnjih škola¹), građanski odgoj bi se trebao provoditi u svim osnovnim i srednjim školama u Republici Hrvatskoj. To su samo neki razlozi zbog kojih se nameće pitanje jesu li pravi potencijal sociologije i njezina važnost za obrazovanje srednjoškolaca/ki u potpunosti iskorišteni. Naime, srednjoškolci/ke su u dobi kad osvještavaju svoje uloge u društvu i preuzimaju na sebe određene obaveze kao građani/ke te se tek počinje oblikovati kritičko mišljenje. Sociologija bi im mogla pomoći, smatraju autori američkoga programa sociologije za srednje škole („National Standards for High School Sociology“, 2015), u procesu usvajanja i njegovanja demokratskih vrijednosti i kritičkog mišljenja. Slična očekivanja od srednjoškolske nastave sociologije imaju i hrvatski/e sociolozi/ginje, koji/e smatraju da bi nastava srednjoškolske sociologije trebala osigurati razvoj prosocijalnih stavova učenika/ca prema užoj i široj okolini te prema nastavi sociologije, disciplinarno tumačenje suvremenih društvenih pojava kao i razvoj generičkih vještina, navodi Bošnjak (2013). Treba dodati da su spomenute vrijednosti i način mišljenja važne odlike aktivnoga građanstva, koje je, po svemu sudeći, potrebno u Hrvatskoj.

Stoga će u ovom radu naglasak biti na sociologiji i njezinoj važnosti za širu, neznanstvenu populaciju, a ponajprije za mlade ljude u srednjim školama u kontekstu društvene potrebe za obrazovanjem aktivnoga građanstva. U radu se najprije određuju i definiraju pojmovi aktivno građanstvo i civilna sfera, opisuje se važnost koju aktivni/e građani/ke imaju unutar civilne sfere i važnost koju građanski odgoj i obrazovanje ima u oblikovanju aktivnoga građanstva. U nastavku rada navode se zadaci i očekivanja od sociologije kao znanosti i kao srednjoškolskoga predmeta sa naglaskom na njihovu moguću ulogu u odgoju aktivnih građana/ki. U središnjem dijelu rada najprije se govori o potrebi uvođenja građanskoga odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj. Potom se iznose i analiziraju rezultati analize sadržaja nastavnoga programa sociologije po kojem se od 1994. odvija nastava sociologije u hrvatskim srednjim školama, prijedloga kurikulumu sociologije koji se planira uvesti u srednje škole u okviru kurikularne reforme i nacrtu programa građanskoga odgoja i obrazovanja te rezultati intervjua sa srednjoškolskim nastavnicima/ama sociologije u Zadarskoj županiji. Na temelju usporedbe tih programa i analize mišljenja nastavnika/ca o mogućnostima i ulozi srednjoškolske nastave sociologije u oblikovanju aktivnoga građanstva naposljetku se zaključuje da je nastavni program sociologije po kojemu se od 1994. predaje srednjoškolska sociologija usmjeren

¹ Osim u općim, klasičnim, jezičnim i matematičkim gimnazijama, sociologija se predaje i u ekonomskim školama u smjerovima za upravnog referenta i poslovnog tajnika te u medicinskim školama u smjeru za medicinske sestre i tehničare opće njege.

uglavnom na faktografsko usvajanje znanja, a manje na odgojnu komponentu sociologije. Nastavno na to, smatra se da je potrebna reforma nastavnoga programa sociologije koji bi učenicima/ama trebao omogućiti usvajanje znanja kao i razvoj vještina potrebnih za preuzimanje uloge aktivnih dionika društva i zajednice u kojoj žive.

2. Ciljevi i svrha

Cilj ovog rada je propitati mogućnosti koje bi mogla pružiti sociologija kao znanost i kao nastavni predmet u oblikovanju aktivnoga građanstva. Kao što je već napomenuto, američki sociolozi, članovi Tima za planiranje srednjoškolskoga nastavnoga programa Američkog sociološkog društva (ASA High School Planning Program Team), smatraju da učenje socioloških teorija pomaže američkim učenicima/ama da kritički promišljaju u društvu u kojem žive i kako to društvo utječe na njih i njihovo ponašanje („National Standards for High School Sociology“, 2015). Na sličan način moguće je razmišljati o nastavnom programu sociologije u srednjim školama u Hrvatskoj te o učincima koje bi moglo imati uvođenje prijedloga kurikuluma sociologije kojega je Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske je početkom 2016. godine predstavilo javnosti kao dio opće kurikularne reforme. U tome se prijedlogu, primjerice, između ostaloga kaže da sociologija učenicima/ama omogućuje učenje i kritičko promišljanje o društvu i svim njegovim aspektima i utjecajima na pojedince/ke (Nacionalni kurikulum nastavnog predmeta sociologija - Prijedlog, 2016). Učenjem o društvenim procesima u svojoj neposrednoj i široj okolini, učenici/e osvješćuju svoj položaj u društvu i mogućnosti djelovanja u njemu što ih može potaknuti na odluku da se aktiviraju u društvu. Predlagači kurikuluma iz sociologije smatraju da se razvijanjem sociološke imaginacije učenicima/ama omogućuje „sagledavanje osobnoga života i iskustva u okviru šireg društvenog konteksta“ te dodaju da „proučavajući društvene pojave i promjene u svom neposrednom okruženju, hrvatskome društvu te na europskoj i globalnoj razini, učenik uočava, razumije i objašnjava društvene okolnosti njihova nastanka te razumije nesvodljivost društvenih pojava i promjena isključivo na individualnu svijest pojedinca“ (Nacionalni kurikulum nastavnog predmeta sociologija - Prijedlog, 2016: 4). Američko sociološko društvo na sličnim je osnovama u svojim Nacionalnim standardima za srednjoškolsku sociologiju navelo da sociologija može „pomoći učenicima/ama da nauče kako da djelotvorno sudjeluju u šarolikom i multikulturnom društvu te razviju osobne i društvene odgovornosti“ („National Standards for High School Sociology“, 2015: 14).

Na tragu spomenutih promišljanja o sociologiji, možda bi i ovaj rad i rezultati obavljenog istraživanja mogli poslužiti kao jedno od polazišta za daljnja, dublja istraživanja o važnosti sociologije u procesu odgoja i obrazovanja aktivnih i kritičkih građana/ki. Stoga će se u teorijskim polazištima najprije pokušati objasniti što se podrazumijeva pod aktivnim građanstvom, a što pod civilnom sferom unutar koje bi to građanstvo moglo djelovati te opisati ciljevi odgoja i obrazovanja za aktivno građanstvo. Potom će se razmatrati pogledi sociologa/inja na mjesto sociologije u suvremenom društvu, a osobito na njezinu ulogu u obrazovanju novih generacija.

3. Teorijska polazišta

Prije nego što se razmotri moguća uloga sociologije u odgoju i obrazovanju aktivnoga građanstva potrebno je odrediti osnovne pojmove s time u vezi. Važno je objasniti i zašto su potrebni/e aktivni/e građani/ke i pojasniti na koji način oni/e pridonose društvu. Građani/ke koji/e aktivno sudjeluju u društvenom životu, ispunjavaju svoje građanske dužnosti, prosvjeduju, volontiraju te sudjeluju u aktivnostima svoje lokalne i nacionalne zajednice pridonose jačanju društvene solidarnosti i zajedništva. Jedna od društvenih sfera čijem jačanju pridonose aktivni/e građani/ke je i civilna sfera. Najprije će se odrediti pojam građanstva i aktivnoga građanstva.

3.1. Aktivno građanstvo

Zbog različitih političkih tradicija i različitog shvaćanja koncepta građanstva, ne postoji jedinstvena definicija kojom bi se opisalo građanstvo, navodi Sardoč (2005). Građani/ke suvremenih društava trebaju biti upoznati/e sa pravima koja imaju kao pripadnici/e društva i države te isto tako trebaju biti svjesni/e svojih odgovornosti prema društvu u kojem žive. Građanima/kama se smatraju svi/e oni/e koji/e svojim djelovanjem stječu odgovornosti kao individue prema sebi ali i za dobrobit šire zajednice (Grubišić i Rajić, 2014). Ključno u definiranju građanina/ki je činjenica da je on/ona uvijek sugrađanin/ka (Audigier, 2000 prema Grubišić i Rajić, 2014). To znači da biti građaninom/kom ne znači samo živjeti i postojati u društvu, nego da je potrebno, kako navodi Papadiamantaki (2014) na svakodnevnoj razini

sudjelovati u društvu i ojačavati društvenu povezanost i zajedništvo te zagovarati solidarnost. Kada se govori o alatima kojima građani/ke raspolažu u demokraciji s ciljem zauzimanja uloge u suvremenom političkom i društvenom životu, u stručnoj literaturi stalno se nailazi na pojam građanske kompetencije (Kovačić i Horvat, 2016). Građanska kompetencija odnosi se na građansko znanje i razumijevanje, posjedovanje građanskih vještina i sposobnosti te na građanske vrijednosti i stavove koji su ključni u osposobljavanju građanstva za aktivno sudjelovanje u političkoj, građanskoj, kulturnoj, pravnoj i socijalnoj sferi društva (Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja, 2012, prema Kovačić i Horvat, 2016).

Građanska kompetencija spada u osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje koje treba početi razvijati još od predškolske razine obrazovanja jer je važna za osobni rast i razvoj, socijalnu uključenost i razvoj aktivnog građanstva (Recommendation, 2006, prema Kovačić i Horvat, 2016). Proučavajući koncepcije građana/ke u radovima različitih autora unutar engleske stručne literature (vidi Tablicu 1) , Karin Doolan (2005) je zaključila da se unatoč razlikama u njihovom određivanju pojma građana/ke, svi „slažu da je aktivno građanstvo ideal kojem valja težiti u današnjem društvu“ (Doolan, 2005: 121). Pritom se ti autori, smatra Doolan (2005) ograničavaju na dvije koncepcije građana/ki, a to su aktivni/e i pasivni/e građani/ke.

Tablica 1. Koncepcije demokratskog građanstva

Autor	Pasivna koncepcija	Aktivna koncepcija
McLaughlin	Građanin je privatna osoba čija je glavna odgovornost glasovati za svog zastupnika.	Građanin je svjestan svoje pripadnosti društvu koje ima zajedničku demokratsku kulturu, te uključuje prava i dužnosti, osjećaj za zajedničko dobro i participativni stav prema demokraciji.
Faulks	Građanin je podređen.	Građanin participira.
Heater	Minimalna civilna uključenost.	Maksimalna civilna uključenost.
Miller	Građanin kao nosilac prava.	Građanin s pravima i dužnostima.
Griffith	Građanin mora prihvatiti postojeće društvo.	Građanin doprinosi razvoju društva.

Izvor: Doolan, 2005:122

Kao što je vidljivo iz Tablice 1, Doolan (2005) izdvaja ključna obilježja prema kojima autori, čija djela analizira, određuju pasivnoga/u i aktivnoga/u građana/ku. Za sve njih je građanska participacija presudna komponenta. Tako, prema Doolan (2005), McLaughlin pod pasivnim/om građaninom/kom podrazumijeva osobu koja njeguje svoju privatnost i svoju aktivnost svodi na glasanje, dok se od idealnoga/e aktivnoga/e građanina/ke očekuje sudjelovanje u demokratskim procesima te da pritom bude podjednako svjestan/a svojih prava i obaveza i ima razvijen osjećaj za opće dobro. Pasivni/a građani/ke prema Faulksu su podređeni/e političkom sustavu za razliku od aktivnih građana/ki koji/e participiraju u društvenom i političkom životu svoje zajednice, navodi Doolan (2005). Maksimalnu civilnu uključenost kao pokazatelj aktivnog građanstva navodi u svojim radovima i Heater (Doolan, 2005). Pod pasivnim građanima/kama Miller ubraja građane/ke kao nosioce svojih prava, dok one građane/ke koji/e uz svoja prava poznaju i ispunjavaju svoje dužnosti koje imaju kao pripadnici/e određenog društva smatra aktivnim građanima/kama (Doolan, 2005). Nekritičko prihvaćanje društva u kojemu žive odlika je pasivnih građana/ki, navodi Griffith, dok aktivni građani/ke kroz svoju političku i socijalnu uključenost pridonose razvoju društva (Doolan, 2005).

Uspjeh stabilnoga demokratskoga društva uvelike ovisi o tome koliko su odgovorni i aktivni građani/ke tog društva (Koopmann, 2002, prema Ćulum, Gvozdanović i Baketa, 2016). Biti aktivan/a građanin/ka znači aktivno sudjelovati u društvu sa ostalim sugrađanima/kama; volontiranjem, prosvjedovanjem i raspravljanjem te kritički poimati društvo i kritički razmišljati o vlastitoj ali i tuđoj svakodnevnici. „Razvoj građanske kompetencije povećava sposobnost studenata da povežu svoje osobne priče sa društvom, unaprjeđuje njihovo umijeće kreativnoga i kritičkog mišljenja, njihove komunikacijske vještine te u cjelini njihov uspjeh na studiju“ (Hoskins i Crick, 2012: 132, prema Papadiamantaki, 2014: 91). Građanska kompetencija temelji se na poznavanju koncepta demokracije, prava i pravde, jednakosti, građanskih prava te na znanju o trenutnim događanjima na gradskoj, nacionalnoj i svjetskoj razini (Grubišić i Rajić, 2014). Istraživanje na učenicima/ama u Velikoj Britaniji pokazalo je da većina učenika/ca sebe vidi samo kao primatelje/ice informacija koje im daju nastavnici/e, a učenje definiraju kao pamćenje nastavnih sadržaja, slušanje nastavnika/ca i slično (Quick i Wintera, 1994, prema Doolan, 2005). Od izuzetne je važnosti da se građanska kompetencija stječe u što ranijoj dobi, kako bi osoba razvila i oblikovala svoje stavove i vrijednosti.

Sve veći broj istraživanja pokazuje, opominju Čulum, Gvozdanović i Baketa (2016) da stavovi, znanja i obrasci ponašanja stečeni u tinejdžerskim godinama imaju tendenciju zadržavanja i u kasnijem životu. Mladi ljudi predstavljaju osobe u dobi od 15 do 30 godina i predstavljaju važnu društvenu grupu koja stvara vlastitu povijest, načine ponašanja i razmišljanja (Mrnjauš et al., 2014). Mlade se vidi kao generatore promjena, jer iako sve dobne skupine društva primjećuju društvenu nejednakost i nepravdu, mladi imaju cijeli život da proučavaju, razmišljaju i djeluju spram društvenih problema i pitanja (Mrnjauš et al., 2014). Budućnost mladih ovisi o mnogo čimbenika, a jedan od najvažnijih je usmjerenje prema građanskim vrijednostima. Ukoliko ih se usmjeri putem na kojemu će prepoznati i upoznati društvene nejednakosti, toleranciju, različitosti i solidarnost i važnost društvenog djelovanja, tada su na putu postajanja aktivnog/e građana/ke koji/a je u stanju generirati promjene. No isto tako, smatram da ako mladi odrastaju u nepoticajnoj okolini u kojoj nema mjesta učenju i prihvaćanju različitosti, tada mladi postaju apatične osobe koje se aktiviraju uglavnom u slučajevima ispunjavanja individualnih ciljeva.

Aktivno građanstvo, ustavom zajamčena sloboda mišljenja i okupljanja kao i pravo osnivanja udruga čine temelj civilnog društva (Reese-Schaefer, 2004).

3.2. Civilna sfera

Habermas, primjerice, kako navodi Reese-Schaefer (2004: 65) smatra da civilno društvo nisu država i njezine institucije, nego „sustav spontano nastalih nedržavnih i neprofitnih udruženja, koja su povezana svezama javne komunikacije i koja ne teže osvajanju izravne političke moći“. Drugim riječima, civilno društvo čine dobrovoljna i spontana udruženja, organizacije i pokreti „koji preuzimaju odjek što ga problematična društvena stanja nalaze u privatnim životnim područjima, kondenziraju ga i s pojačanim naglaskom prosljeđuju ga političkoj javnosti“ (Habermas, 1992: 443, prema Reese-Schaefer, 2004: 69). I Jeffrey Alexander (2006) definira pojma civilnog društva pa kaže da su današnja civilna društva zapravo zajednice solidarnosti koje se razlikuju od glavne jezgre društva po određenim karakteristikama, a zagovaraju slobodu i pravdu za sve pojedince/ke. On smatra da je potrebna nova koncepcija civilnoga društva, koju određuje kao civilnu sferu.

Civilna sfera prema Alexanderu predstavlja „svijet vrijednosti i institucija koji generira sposobnost za istovremenu društvenu kritiku i demokratsku integraciju“, svijet koji se oslanja na solidarnost i poštivanje svih, znanih i neznanih pojedinaca/inki zasnovanima na načelnoj privrženosti međusobnom sekularnom povjerenju (Alexander, 2006:4). Pojedinci/ke koji/e svojim djelovanjem pridonose jačanju civilne sfere trebali/e bi biti, prema Alexanderu (2006) neovisne individue koji/e su svjesni/e odgovornosti za vlastito djelovanje te su u isto vrijeme kolektivnom solidarnošću povezani/e sa svakim/om članom/icom društva u kojem žive. Javno mišljenje ima veliku važnost za civilnu sferu, naglašava Alexander (2006). Ono predstavlja određeni „filter koji ispituje opravdanost i uopćenost dotične problematike“ (Habermas, 1992, prema Reese-Schaefer, 2004:70). Grupacije civilnog društva kao što su građanske inicijative i forumi, društveni pokreti, političke udruge i ostale organizacije imaju velik utjecaj, ali ne i izravnu moć na državu i politiku (Habermas, 1992, prema Reese-Schaefer, 2004).

Alexander (2006) smatra da glasanje i sudjelovanje u politici omogućuju civilnu moć jer se tako predstavnicima civilne sfere omogućuje uključivanje u državne institucije pa i utjecaj i kontrolu nad tim državnim institucijama. Necivilne sfere poput obitelji, religijskih grupa, ekonomskih institucija, znanstvenih udruženja i regionalnih zajednica organiziraju svoje društvene odnose vodeći se različitim vlastitim idealima i ograničenjima: Alexander (2006) ih u nastavku opisuje, pa tako za obitelj, primjerice, navodi da su je povezivale - ljubav i emocionalna odanost, a ne građansko poštovanje i kritička racionalnost te da se zasnivala na autoritarnim odnosima između svojih članova. Za ranokapitalističke tržišne odnose, kaže, da su ih definirali učinkovitost, a ne pravednost, natjecanje, a ne solidarnost, hijerarhijski, a ne egalitarni oblici uzajamnog poštovanja (Alexander, 2006: 404). Slično je i s ostalima spomenutima necivilnim sferama koje su, dodaje Alexander, svoja obilježja i odnose nametnule kao uvjete bez kojih se ne može sudjelovati u društvu. Kao primjer navodi obiteljski patrijarhat kao opće prihvaćeno uvjerenje da žene nisu samostalne, racionalne ni dovoljno poštovane da bi mogle sudjelovati u demokratskim procesima i odlukama. Jednako se tako pod utjecajem tržišnih institucija oblikovalo uvjerenje da su ekonomski neuspješni/e nesposobni/e za aktivno sudjelovanje u demokratskom životu, što je vodilo do dugogodišnjeg isključivanja osoba slabog imovinskoga stanja iz prava na sudjelovanje u izborima te do stereotipa o neracionalnoj i nagonima rukovodenoj radničkoj klasi (Alexander, 2006: 405). Socijalizacijom i preuzimanjem vrijednosti koje njeguje određena necivilna sfera utječe se na oblikovanje pojedinaca/ki koji/e žive u tim necivilnim sferama ali svojim djelovanjem utječu i

na ostale necivilne sfere ali i na samu civilnu sferu, bilo aktivnim djelovanjem ili propuštanjem djelovanja u određenim situacijama.

U ovom radu je prihvaćena Alexanderova koncepcija civilne sfere kao jedne od društvenih sfera koja može imati realan utjecaj na društvo i politička pitanja, ukoliko se građani/ke aktiviraju u životu lokalne zajednice i društvenim pitanjima i problemima s kojima se suočavaju oni/e ali i njihovi/e sugrađani/ke. Koncepcija civilne sfere odabrana je jer smatram da civilna sfera ima uzročno-posljedični odnos sa društvom općenito, odnosno da se promjenom u jednoj društvenoj sferi događaju promjene i u civilnoj sferi, primjerice, nestabilnost financijske i gospodarske sfere koja je dovela do promjene tečaja valute franak, dovela je do proglašenja bankrota velikoga broja korisnika/ica kredita u francima, što je potaklo te korisnike/ce kredita da se povežu, informiraju o svojim pravima, organiziraju u udrugu i kroz udrugu i aktivno djelovanje utječu na širu javnost i organiziranje prosvjeda, što je u konačnici utjecalo na politiku i na donošenje novih zakona kojima se osiguravaju bolja prava i zaštita od promjene tečaja za korisnike/ce kredita.

Ovaj slučaj povezao je širu hrvatsku javnost, aktivirao je veliki broj građana/ki u potpisivanju peticije, sudjelovanju na prosvjedima, organiziranju javnih predavanja i općenito informiranju o pravima i obavezama građana/ki kao korisnika/ca kredita te se pokazalo da se civilna sfera u Hrvatskoj, usprkos svim kritikama, ipak razvija.

3.3. Aktivno građanstvo i civilna sfera u Hrvatskoj

Mladi u Hrvatskoj, a u velikoj mjeri i odrasli „nemaju dostatnu razvijenu građansku kompetenciju i ne posjeduju znanja iz područja ljudskih prava, kulturnih različitosti, politike i političkih procesa, kao ni osnovna znanja o demokraciji, a smatraju ih važnima za život u suvremenom društvu“, smatraju Kovačić i Horvat (2016: 21). Aktivno građansko djelovanje i sudjelovanje u organizacijama civilnog društva u Hrvatskoj je učestalije u većim, gradskim zajednicama, za razliku od ruralnih područja, gdje se očituje slaba građanska participacija u civilnim organizacijama, navode Bežovan i Zrinščak (2007).

Što se tiče grupacija i strukture civilne sfere u Hrvatskoj „aktivno članstvo u organizacijama civilnog društva još uvijek je razvojni problem koji se prepoznaje u

nedovoljnoj civilnoj zauzetosti građana i u relativno rijetkim akcijama u lokalnim zajednicama“ (Bežovan i Zrinščak, 2007: 7).

Istraživanje provedeno 2013. godine u Hrvatskoj pokazalo je da mladi u dobi od 14 do 27 godina najviše povjerenja imaju u grupe sa čijim članovima/icama su u neposrednom kontaktu (obitelj, rodbina, kolege/ice...) i sa kojima dijele ista ili slična religijska i politička uvjerenja (Ilišin et al., 2013, prema Mrnjaus et al., 2014). Rezultati tog istraživanja pokazali su da usprkos zalaganju za toleranciju i jednakost, mladi/e građani i građanke Hrvatske su se pokazali/e prilično netolerantnima, posebice spram članova/ica društva homoseksualne orijentacije i pripadnika/ica drugih etničkih grupa (Ilišin et al., 2013, prema Mrnjaus et al., 2014). Većina hrvatskih maturanata/ica radije bira sudjelovati u događanjima kao što su volontiranje, humanitarne akcije te potpisivanje peticije, a manje sudjeluju u organizacijama za ljudska prava, raznim udrugama, prosvjedima ili izlascima na izbore (Ilišin, 2016).

Ekonomska kriza, veliki postotak nezaposlenog stanovništva, nesigurnosti na poslovima i potplaćenost, povećanje broja zločina, izbjeglički val iz Sirije te povećanje društvenih nejednakosti i jačanje utjecaja konzervativne politike u Hrvatskoj mladima je otežalo integraciju u svijet (Ilišin et al., 2013, prema Mrnjaus et al., 2014). Mladi se sve više povlače u privatnost, ne sudjeluju u rješavanju socijalnih i političkih pitanja i problema te se sve više okreću vlastitim obiteljima i vrijednostima i stavovima obitelji u kojoj žive (Ilišin et al., 2013, prema Mrnjaus et al., 2014). Građanska kultura hrvatskih građana/ki očituje se kroz izražavanje ksenofobije koristeći se pozicijama "mi" i "oni (Priručnik za nastavnike..., 2013). Bežovan i Zrinščak (2007) navode da se hrvatski/e građani/ke ne vide odgovornima i zaduženima da rješavaju društvene probleme sa kojima su suočeni/e, a sociokulturni prostor „više naginje obeshrabrenosti i pasivnosti građana nego samoinicijativi i samopouzdanju“ (Bežovan i Zrinščak, 2007:6). Mladi u Hrvatskoj uglavnom ne izlaze na izbore, ne sudjeluju u javnim raspravama (jer misle da ne mogu dovesti do promjena), netolerantni su i sve prihvaćaju nekritički, navode Mrnjaus et al. (2014). Aktivnost hrvatskih građana/ki i razina njihove učlanjenosti u organizacije civilnog društva je izrazito niska i ograničena; naime, organizacije civilnoga društva nailaze na poteškoće u mobiliziranju građanstva u rješavanju lokalnih ili nacionalnih poteškoća i problema (Bežovan, 2002).

Upravo ovdje se vidi ključna važnost obrazovanja mladih o društvu, njihovim pravima te obavezama i odgovornostima prema društvu jer „građanin je nešto čime se postaje, ne nešto s čime se rađa“ (Mićanović, 2010: 20, prema Grubišić i Rajić, 2014: 114).

3.4. Odgoj i obrazovanje za aktivno građanstvo

Kako bi se mlade upoznao sa zakonima i normama društva u kojem žive, kako bi ih se potaklo da kritički promišljaju o tim zakonima i normama, (ne)jednakostima, (ne)toleranciji i solidarnosti važno ih je obrazovati za demokraciju, sustav u kojem bi građani/ke trebali/e biti jednaki/e sa jednakim pravima bez obzira na rodne, spolne, etničke, rasne, religijske i ostale različitosti.

Sve zemlje na svijetu „demokratske i nedemokratske, pružaju neki oblik državljanškog odgoja (DO), ali s različitim ciljevima“ (Katunarić, 2009b: 39). Cilj državljanškog odgoja u nedemokratskim zemljama bio bi odgajati i učiti djecu poslušnosti režimu i lojalnosti prema vođi, dok bi cilj državljanškoga odgoja u demokratskim zemljama bio odgoj o vrijednostima solidarnosti i tolerancije (Katunarić, 2009b). Državljanški odgoj pojavljuje se pod različitim nazivima u različitim zemljama, pod imenom "Društvene znanosti", "Studija o okolišu" i "Građanski odgoj" (Katunarić, 2009b). Kada se govori o obrazovanju za demokraciju, ne misli se nužno na građanski odgoj i obrazovanje jer je to samo jedan od programa kojima se mlade uči kako postati aktivnim/om građaninom/kom. Programi obrazovanja za demokraciju za ciljeve imaju „razvoj političke pismenosti, razvoj kritičkog mišljenja i analitičkih sposobnosti, razvoj vrijednosti, stavova i ponašanja poput tolerancije, poštivanja, solidarnosti i slično, poticanje na aktivno sudjelovanje u školi i zajednici“ (Eurydice, 2012, prema Grubišić i Rajić, 2014: 116). Stručnjaci/kinje koji/e bi poučavali/e te programe trebaju imati određene kompetencije kao što su: „znanje (znati što); stavovi i ponašanje (biti svjesni/e kako djeluju u određenom kontekstu i zašto); dispozicije (biti otvoren/a za promijene, osjećati se motivirano); proceduralne vještine (znati kako); kognitivne vještine (procesirati informacije, kritičko misliti i kritički analizirati); iskustvene vještine (znati kako reagirati i primijeniti znanje i imati društvene vještine)“ (Brett et al., 2009:15, prema Grubišić i Rajić, 2014: 116).

Demokratska kultura u potpunosti „ovisi o dobro razvijenim sposobnostima, kao što su: sposobnost analiziranja, jasnog predstavljanja problema, prepoznavanje alternativnih mogućnosti, sagledavanje problema iz više kutova, sposobnost izlaženja iz okvira vlastitih stajališta, sposobnost rješavanja i preveniranja sukoba te donošenje zaključaka i primjenjivanja istih u praksi“ (Bergan, 2007, prema Kovačić i Horvat, 2016: 16). Škola i državljanski odgoj se smatraju ključnim stavkama u procesu socijalizacije demokratskoga/e građanina/ke (Katunarić, 2009b), stoga je od veće koristi ako se spoji utjecaj školske okoline i atmosfere sa učenjem o društvu i njegovim pravilnostima i različitostima.

U Nacrtu nastavnog plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu navedeno je da predmet građanskoga odgoja i obrazovanja mogu provoditi osobe koje su ispunile uvjete za učitelje/ice i/ili stručne suradnike/ce, koje su položile najmanje tri kolegija iz područja građanstva, ljudskih prava i srodnih područja (Nacrt nastavnog plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu, 2014). Usavršavanje nastavnika/ca koji/e će predavati građanski odgoj i obrazovanje provodi se u sklopu projekta "Novo doba ljudskih prava i demokracije u školama" kroz seminare i mentorsku podršku, a izradio ga je Centar za mirovne studije, Mreža mladih Hrvatske, Gong, Agencija za odgoj i obrazovanje i Nacionalni Centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja (*Priručnik za nastavnike...*, 2013). Programi i seminari usavršavanja podijeljeni su u tri modula: „ 1. modul: Vrijednosti i sadržaji GOO-a (24sata), 2. modul: Praktikum: metodika rada GOO-a (24 sata), 3. Mentorska podrška i razmjena iskustva (12 sati)“ (*Priručnik za nastavnike...*, 2013: 1). Predavač/ice građanskoga odgoja i obrazovanja moraju imati određeno pedagoško-psihološko obrazovanje unutar područja opće pedagogije, metodike i didaktike te psihologije odgoja i obrazovanja, moraju biti osposobljeni/e za primjenu participativnih, iskustvenih, istraživačkih i suradničkih metoda poučavanja u nastavi te posjedovati određene učiteljske kompetencije poput kritičkoga mišljenja i analize, otvorenosti prema svijetu, motiviranosti, organiziranosti, refleksivnosti i ostalih (Nacrt nastavnog plana i programa Građanskog odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu, 2014).

Tema građanskoga odgoja i obrazovanja u sociologiji je dobro poznata, jer, povijesno gledajući, nastava sociologije je svojim sadržajem konstantno poticala na razvoj "dobrih", aktivnih građana/ki (DeCesare, 2006). Profesori/ce sociologije koji/e su sudjelovali/e u DeCesarevom istraživanju, prepoznali su razvoj aktivnih građana/ki kao jedan od imperativa obrazovanja, što nastoje postići senzibiliziranjem učenika/ca prema drugima i različitim

kulturama, ljudima, religijama i ostalim životnim područjima, razvijajući toleranciju i poštovanje prema svijetu (DeCesare, 2006). Može se reći da srednjoškolska sociologija u svom sadržaju ima određene preduvjete za obrazovanje aktivnih građana/ki.

3.5. Sociologija i obrazovanje za aktivno građanstvo

Na temelju istraživanja koje je u Hrvatskoj provedeno na uzorku od 207 sociologa/inja zaposlenih kao srednjoškolski/e nastavnici/e, sveučilišni/e nastavnici/e te istraživači/ce u znanstvenim ustanovama, Zvonimir Bošnjak zaključuje da bi nastavom sociologije u srednjim školama trebalo „osigurati razvoj prosocijalnih stavova učenika prema okolini, razvoj proaktivnog odnosa prema nastavi sociologije, usvajanje disciplinarnih spoznaja, usvajanje disciplinarnih tumačenja suvremenih društvenih pojava te razvoj specifičnih predmetnih i generičkih vještina“ (Bošnjak, 2013: 223). Bošnjak (2013), referirajući se na Eshlemana (1989), nabraja o čemu bi se sve trebalo učiti unutar srednjoškolske nastave sociologije kojoj je namjera omogućiti učenicima/ama razumijevanje društvenih pojava i razloga ljudskoga ponašanja, tj. omogućiti im da povežu školsko znanje sa svijetom u kojem žive. Nastava sociologije trebala bi se doticati svih aspekata društvenoga života u namjeri da pomogne učenicima/ama razumjeti svijet oko sebe. Tako se navodi da se unutar srednjoškolske sociologije potrebno baviti rodnim odnosima, socijalizacijskim procesima, obiteljskim životom, obrascima društvenih transfera, različitim oblicima nejednakosti, utjecaju javnosti na razvoj mišljenja i sličnim temama s kojima se učenici/e mogu poistovjetiti, što će im pomoću u razumijevanju gradiva i korištenju stečenog znanja u svakodnevnom životu (Eshleman, 1989, prema Bošnjak, 2013). Američki/e znanstvenici/e navode da srednjoškolska sociologija poboljšava učenička razumijevanja društva i povećava njihovo zanimanje za društvene procese i grupe te im omogućava dostupnost znanstvenoga i kritičkoga promišljanja o društvenim problemima („National Standards for High School Sociology“, 2015). Sve su to, kako je u prethodnim poglavljima opisano, poželjna obilježja aktivnih građana/ki.

Nastava sociologije, učenje socioloških teorija i metodologije omogućava produblјivanje analize i kritičkog promišljanja društvenih normi, stereotipa i generalizacija kojih do tada učenici/e nisu bili/e ni svjesni/e („National Standards for High School Sociology“, 2015). Američki/e sociolozi/ginje smatraju da bi sociologija trebala kroz učenje različitih socioloških

tema pomoći učenicima/ama da prošire vokabular, ojačaju komunikacijske vještine, osvijeste situacije i probleme o kojima su učili kao i da uspješno sudjeluju u društvu različitosti te da razviju smisao osobne odgovornosti koje imaju prema društvu („National Standards for High School Sociology“, 2015).

Srednjoškolci/ke su prva "publika" kojoj se predaje sociologija, stoga je iznimno važno da nastavnici/e učenicima/ama približe sociološke teme i probleme ne bi li učenici/e stekli/e pozitivan pogled na sociologiju kao predmet ali i kao znanost koja pridonosi razumijevanju i rješavanju društvenih problema, što će u konačnici pridonijeti i boljem ugledu sociologije u očima šire javnosti, navodi DeCesare (2006).

Istraživanje koje je proveo DeCesare (2006) pokazalo je što nastavnici/e sociologije u srednjim školama u Americi vide kao njezine glavne prednosti i nedostatke. Nastavnici/e su najčešće spominjali kako sociologija učenicima/ama pruža mogućnost razvijanja tolerancije, prihvaćanja i otvorenosti prema kulturnim različitostima te da sociologija promiče poštivanje svih različitosti nadilaženjem stereotipa (DeCesare, 2006). Ispitivani/e američki/e nastavnici/e navode da sociologija može pomoći učenicima/ama da osvijeste posljedice "okrutnog" ponašanja, neprihvatanja i netolerancije (DeCesare, 2006). Snaga sociologije je u tome da omogućuje učenicima/ama općenito shvaćanje društva, kultura i normi te kako oni utječu na pojedince/nke i na njihova djelovanja, što je učenicima/ama zanimljivo pošto to mogu povezati sa vlastitim životima, navode ispitivani nastavnici/e (DeCesare, 2006). Jedan od nastavnika koji je sudjelovao u istraživanju naveo je kako smatra da je snaga nastave sociologije u njezinoj jedinstvenosti jer smatra da je sociologija jedina prilika učenicima/ama da vode otvorene dijaloge i rasprave u srednjoj školi, dok je druga nastavnica rekla kako nastava sociologije pomaže učenicima/ama "otvoriti oči" i osvijestiti vlastiti položaj u društvu (DeCesare, 2006). Rezultati istraživanja provedenog u Hrvatskoj 2013. godine također „upućuju na percepciju sociologije kao discipline koja na srednjoškolskoj razini ima visok odgojni (socijalizacijski) potencijal“ (Bošnjak, 2013: 242). Sociologija tako ima integralnu ulogu u srednjoj školi jer osim usvajanja znanja, sadržava i visoki potencijal za transfer generičkih vještina i stavova kod učenika/ica (Bošnjak, 2013). Kao glavni nedostatak nastave sociologije u Americi navodi se zatrpanost teorijom, irelevantnost i njezina apstraktnost te znanstveni jezik koji je neprilagođen školi kao i nepovoljan status koji sociologija ima u odnosima s drugim nastavnim predmetima u školi (DeCesare, 2006).

Glavni cilj ispitivanim američkim nastavnicima/ama bio je da učenici/e razumiju osnovna načela sociologije kao znanosti, da razumiju ili barem da promišljaju o društvu i društvenim problemima te da analiziraju vlastita ponašanja u tom društvu, kulturi i/ili grupi (DeCesare, 2006). Većina nastavnika/ica navela je da je viši cilj nastave sociologije stvaranje dobrog/e građanina/nke, što su nastojali postići otvaranjem srednjoškolskih umova naglašavanjem važnosti prihvaćanja svih društvenih i kulturnih različitosti i poštivanja tih razlika, navodi DeCesare (2006). Kada se uzme u obzir nastavni plan i programa sociologije u srednjim školama diljem svijeta, mogu se opisati osam glavnih ciljeva: 1) Postojeća sociologijska perspektiva; 2) Razvoj kritičkog mišljenja kod srednjoškolaca/ki; 3) Ukazati na međuovisnost života u društvu i grupama; 4) Pružiti potpuni pogled na društvu; 5) Ukazati na važnost utjecaja prošlosti; 6) Građanski odgoj i obrazovanje; 7) Opisati društvene probleme; 8) Raznolikost (Grier, 1971., prema DeCesare, 2006).

Osam ciljeva nastave sociologije koje je nabrojio Grier bliski su ciljevima građanskog odgoja i obrazovanja navedenima u prethodnom poglavlju. Oba programa nastoje svoje polaznike/ce poučiti toleranciji, prihvaćanju različitosti u društvima i kulturama te im nastoje omogućiti znanja kojima će osvijestiti svoj položaj i ulogu u društvu. Kompetencije predavača/ica građanskoga odgoja i obrazovanja i sociologije još su jedna sličnost između ova dva programa. Kada uzmemo u obzir vještine koje posjeduju profesionalni/e sociolozi/ginje, uočava se velika sličnost sa kompetencijama koje bi trebao/la imati predavač/ica građanskog odgoja i obrazovanja, a to su: „1. komunikacijske vještine (različiti verbalni i neverbalni oblici), 2. konceptualizacijske vještine (primjena i sinteza teorijskih pristupa; teorijsko modeliranje), 3. vještine kritičkog mišljenja (multiperspektivni pristup), 4. vještine rješavanja problema, 5. posebne kompetencije povezane s organizacijskom strukturom (strategije koje proizlaze iz sistematske analize), 6. vještine razumijevanja grupne dinamike (doprinos odlučivanju i koheziji u skupini), 7. terapijske vještine (grupne terapije i savjetovaništa), 8. istraživačke vještine, 9. konzultacijske vještine (upravni i poslovni planovi), 10. kompetencije samopredstavljanja i tržišnog natjecanja“ (Brown, 1993, prema Bošnjak, 2013; 226).

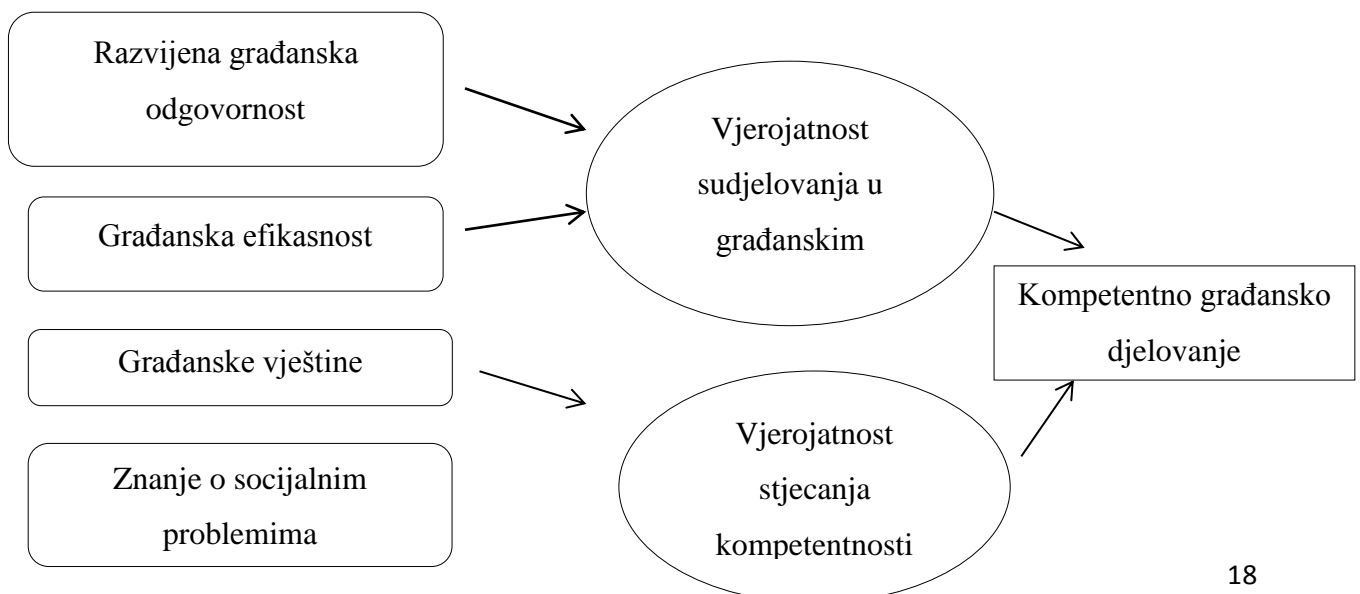
Kao znanost koja se bavi društvom i svim njegovim čimbenicima, sociologija može pružiti velik izvor znanja za razrješavanje predrasuda i lažnih oblika demokracije u suvremenom društvu kao i za propitivanje rješenja za određene društvene probleme (Katunarić, 2009a). Osim što operacionalizira pojmove vezane za društvo i funkcioniranje društva, sociologija se također bavi rješavanjem društvenih problema empirijskom analizom, a rjeđe i pružanjem

praktičkih rješenja za određene društvene probleme (Mobley, 2007, prema Katunarić, 2009a). Mnogi/e sociolozi/ginje, počevši već od klasika sociologije kao što je Comte, glavnu snagu i prednost sociologije su vidjeli u njezinoj mogućnosti da opisuje i pojašnjava grupna ponašanja (McNall, 2008).

Glavne disciplinarnе prednosti sociologije, kako ih je naveo DeCesare (2006), su njezin odgojni potencijal (otvorenost i tolerancija prema različitostima, solidarnost i prihvaćanje...), razumijevanje društvenih procesa povezanih sa skupinama, društvima i različitim kulturama te razumijevanje društvenih problema i događaja (Bošnjak, 2009). Društvene znanosti, kao što je sociologija „mogu ponuditi spoznaje nužne za bolje promišljanje djelovanja, kao i za predmnijevanje njegovih neočekivanih učinaka, primjerice, kad je riječ o društvenim pokretima, politici, javnoj vlasti“ (Calhoun i Wieviorka, 2017: 13). Za pretpostaviti je da ukoliko se mladima pruži objašnjenje i drugačija perspektiva promatranja društvenih problema s kojima su blisko povezani/e, poput pripadanja određenim društvenim grupama, društvene nejednakosti, socijalizacije, devijantnost i slične teme, da će se zainteresirati za predmet koji im pomaže objasniti ono kroz što prolaze. Mišljenja sam da je jedan od glavnih razloga zašto se sociologiji kao znanosti dovoljno ne vjeruje i zašto je se ne vidi kao izvor znanja koji može poslužiti rješavanju problema jest imidž koji ona ima u očima javnosti. Iako studiji sociologije povećavaju znanje o društvenim procesima i problemima, oni ne pružaju konkretne upute za rješavanje tih problema, što često dovodi do razvoja "ciničnosti" kod građana/ki (Johnson, 2005). Od sociologije se traži da bude "korisna", da pruži precizna objašnjenja određenih društvenih problema i da ukaže na načine rješavanja tih problema. Upravo je to jedan od glavnih razloga zašto sociologija nije prihvaćena u očima javnosti; sociologija kako u srednjim školama tako i na fakultetima je previše usmjerena klasičnim sociolozima i njihovim teorijama, koji često ne mogu odgovoriti na probleme suvremenog društva što je studentima/cama dosadno, nebitno i često ih udaljuje od sociologije (McNall, 2008). Problem suvremene sociologije je i taj što nije u potpunosti razvila sposobnost da svoje analitičke modele pretvori u korisne naputke za društveno djelovanje ili što nije razvila sposobnost predviđanja određenih društvenih problema i prije nego se pojave (Katunarić, 2009a). Upravo zbog slabije razvijene primjenjivosti socioloških znanja na rješavanje konkretnih društvenih situacija ili problema se sociologiju ne vidi korisnom za provođenje građanskog odgoja, navodi Katunarić (2009a).

No, iako joj se fokusiranje na teorije najviše zamjera, „sociologija je proizvela široka saznanja, koja mogu olakšati razumijevanje uzroka i posljedica različitih društvenih problema“ (Katunarić, 2009a: 20). Jedna od glavnih prednosti koju sociološke teorije i znanja donose studentima/cama sociologije jest mogućnost da prepoznaju društvene stereotipe i predrasude i da ih opovrgnu upravo na temelju socioloških, empirijskih dokaza (DeCesare, 2005, prema Katunarić, 2009). Zbog empirijskih dokaza, znanja i teorija, može se reći da sociologija obrazuje i odgaja "mlade skeptike", koji/e poznajući osnovne razlike između vrijednosti i činjenica, institucionalnih normi i društvenih praksi društva u koje žive na drugačiji, sociološki način sudjeluju u građanskom obrazovanju (Katunarić, 2009a).

Prema Johnsonu (2005) jedan od glavnih ciljeva sociologije trebao bi biti osnažiti studente/ice da svojim znanjima i sposobnostima na konstruktivan način doprinose svojim zajednicama i društvu općenito, a način na koji to sociologija može ostvariti je razvijajući građansku odgovornost, građansku poduzetnost i vještine te znanje o društvu. Američki/e nastavnici/e koji/e su sudjelovali/e u istraživanju koje je proveo DeCesare (2006) kao jedan od glavnih ciljeva srednjoškolske nastave sociologije naveli su pridonšenje razvoju odgovornih, aktivnih građana/ki kroz učenje o drugim kulturama, religijama i ljudima te razvijanjem osjećaja solidarnosti prema drugim ljudima.

Slika 1. Potencijali studenata/ice potrebni za građansko djelovanje

Izvor: Johnson (2005)

Na Slici 1. navedene su sposobnosti koje studenti/ce trebaju razviti ne bi li mogli/e na uspješan i kvalitetan način sudjelovati u građanskim akcijama u civilnome društvu. Da bi student/ica bio/la sposoban/na sudjelovati u građanskim akcijama i rješavanju problema, mora raspolagati znanjem o društvenim problemima koje stječe učenjem sociologije (Johnson, 2005). Johnson (2005) tvrdi da bi nastavnici/e sociologije trebali biti zaduženi/e učiti učenike/ce o društvenim problemima i nepravdama te razlozima i uvjetima u kojima nastaju društveni problemi, ne bi li osnažili učenike/ce za sudjelovanje u svojoj lokalnoj i široj društvenoj zajednici.

Sociolozi/ginje i studenti/ce sociologije znaju zašto je važno znanje i teorije koje se uče na studiju sociologije, no javnost nije upoznata sa njihovom važnošću ni koristi za društvo. U široj javnosti, ali i „Unutar sociološke zajednice u Hrvatskoj postoji dosta prošireno uvjerenje da su doprinos i vidljivost sociologije u društvu minimalni, da se sociologija slabo uvažava, da nema većih empirijskih, pogotovo longitudinalnih istraživanja“ (Tomić-Koludrović, 2009: 151). Tomić-Koludrović (2009) navodi kako ta tvrdnja jest točna, no da se mora uzeti u obzir da se osnivaju nove katedre i odsjeci sociologije, da se javljaju novi pristupi istraživanjima te da se sociologija uraznoličuje i da se sve više okreće javnosti. Razvojem javne sociologije, pridonosi se zatvaranju jaza između sociologije kao znanosti i svijeta kojeg ona istražuje (Burrawoy, 2005). Sociologija više nije disciplina u kojoj sociolozi/ginje govore jedni/e drugima, već se obraća široj publici, svima koji/e žive u društvenim promjenama bilo u obliku novinskih članaka pisanih od strane sociologa/inja, sudjelovanja u TV emisijama ili organiziranja javnih tribina i predavanja za sve zainteresirane (Burrawoy, 2005). Javna sociologija predstavlja oblik uzajamnog obrazovanja, to je projekt koji nevidljive stvari čini vidljivima, privatne javnima i daje im ime i znanstveno objašnjene uzroke, navodi Burrawoy (2005). Vodeći se pitanjem "Znanje za koga?" javna sociologija nastoji široj društvenoj publici olakšati shvaćanje društva i promjena koje se u njemu događaju nudeći svoja znanja, dosege istraživanja i teorije (Burrawoy, 2005).

4. Istraživačka pitanja

- Može li sociologija i na koji način pridonijeti provedbi građanskoga odgoja i obrazovanja u hrvatskim školama?
- Koja je uloga sociologije u odgoju i obrazovanju aktivnog građanstva?
- Kako nastavnici/e sociologije percipiraju svoju ulogu u provođenju programa građanskog obrazovanja?
- Postoje li zajednički elementi u ishodima učenja u nacrtu nastavnog plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja i nastavnog predmeta sociologije?

5. Metodologija

U ovom radu pošlo se od pretpostavke da nastavni predmet sociologije ima slične ciljeve kao i građanski odgoj i obrazovanje te da sociologija kao znanost i nastavni predmet zajedno sa nastavnicima/ama sociologije mogu pridonijeti provedbi građanskog odgoja i obrazovanja i stvaranju aktivnih građana/ki. Zbog te pretpostavke odlučeno je usporediti i analizirati Nastavni program za sociologiju po kojem se od 1994. godine provodi nastava sociologije u određenim srednjim školama u Hrvatskoj, prijedlog Nacionalnog kurikulumu nastavnog predmeta sociologija i Nacrt nastavnog plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja te intervjuirati nastavnike/ce sociologije koji/e su zaposleni/e u srednjim školama u Zadarskoj županiji.

5.1. Metoda i sugovornici/e

Pri istraživanju važnosti srednjoškolske sociologije na razvoj aktivnih građana/ki koristila se analiza dokumenata Nastavni program za sociologiju, prijedlog Nacionalnog kurikulumu nastavnog predmeta sociologija i Nacrt nastavnog plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja te metoda polustrukturiranog intervjua. Polustrukturirani intervju je odabran zbog toga što se protokolom nastojalo usmjeriti sugovornike/ice u njihovim iskazima, a sukladno njihovim iskazima bilo je moguće postavljanje potpitanja ili dodatnih pitanja kojima su se bolje objašnjavali određeni iskazi i tvrdnja sugovornika/ica. Onim

nastavnicima/ama sociologije koji/e nisu bili u mogućnosti sudjelovati u intervjuu, protokol se poslao elektronskom poštom.

Istraživanjem su obuhvaćeni nastavnici i nastavnice² sociologije u srednjim školama u Zadarskoj županiji. U Zadarskoj županiji sociologija kao nastavni predmet se predaje u sedam srednjih škola (gimnazijama, medicinskoj i ekonomskoj školi), a obavljena su četiri intervjua sa nastavnicima/ama sociologije koji/e aktivno predaju sociologiju u školama.

6. Rezultati analize sadržaja Nastavnog programa za sociologiju, prijedloga Nacionalnog kurikulumu nastavnog predmeta sociologija, Nacrta nastavnog plana i programa Građanskog odgoja i obrazovanja

U radu je napravljena analiza dokumenata Nastavni program za sociologiju, Nacionalnog kurikulumu nastavnog predmeta sociologija - Prijedlog i Nacrt nastavnog plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja s ciljem uočavanja sličnosti i razlika u ciljevima poučavanja i u ishodima učenja postavljenima u dokumentima. Kod svakoga dokumenta proučavan je bio cilj i svrha učenja i poučavanja, ishodi učenja prema zadacima svakog od predmeta te ishodi učenja prema razini znanja. Ishodi učenja prema zadacima analizirani su kroz sljedeće kategorije: obrazovni ishodi (stjecanje znanja i učenje činjenica), formativni ishodi (razvoj misaonih sposobnosti kod učenika/ca, povezivanje stečenog znanja sa primjerima iz svakodnevnice) i odgojni ishodi (razvoj prodemokratskih stavova i ponašanja te svijesti o društvenim problemima, poticanje tolerancije i kritičnosti), a ishodi učenja prema razini znanja popisani su u kategorijama faktografskog znanja, primijenjenog te transformativnoga znanja (Nastavni program za sociologiju, 2015).

6.1. Analiza sadržaja Nastavnog predmeta za sociologiju

² Svakog/svaku sugovornika/icu se ukratko informiralo o svrsi i cilju istraživanja te im je objašnjeno zašto je bitno njihovo sudjelovanje u istraživanju. Sugovornicima/ama se napomenulo da je njihovo sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno te da u svakom trenutku mogu odustati od razgovora, a njihov pristanak na sudjelovanje i snimanje diktafonom potpisano je na pisanom dokumentu. Sugovornicima/ama je zajamčena anonimnost, a o tome su dobili i potpisanu potvrdu. Njihova imena zamijenjena su pseudonimima u transkriptima razgovora i u daljnjem radu.

Nastavni program za sociologiju za srednje škole koji se koristi za planiranje nastave sociologije donesen je 1994. godine (Bošnjak, 2013), a predviđen je za predmet sociologije u gimnazijama i nekolicini ostalih škola, točnije u smjerovima medicinske sestra i tehničara opće njege u medicinskim školama u četvrtom srednje i u smjerovima poslovni tajnik i upravni referent u trećim razredima ekonomske škole te je podijeljen u dva programa (program A i B³) koja se razlikuju s obzirom na broj sati predviđen za provođenje predmeta sociologije. Analizirani su svrha i cilj nastave sociologije, zadaci i didaktičke upute za provođenje nastave sociologije.

Kao svrha i cilj sociologije u Nastavnom programu navodi se razumijevanje (tada) novonastalih promjena u Hrvatskoj, pri čemu se misli na ratno stanje te na društvene, ekonomske i političke promjene u državi (Nastavni program za sociologiju, 2015). Zadaća predmeta sociologije je da „potvrdi kako su sociološke spoznaje i poseban sociološki pogled na društvo neizostavne sastavnice naobrazbe svakog građanina modernog društva“ (Nastavni program za sociologiju, 2015). Uvažavanjem samostalnosti i stvaralaštva pojedinaca/ki te naglašavajući posebnost njihove međuzavisnosti kao i sustavnim uvođenjem učenika/ca u sociološki način gledanja na društvo dovodi se do samostalnog zaključivanja o društvu, navodi se u Nastavnom programu za sociologiju (2015). Programom je predloženo da je primarno obraditi skupine osnovnih pojmova, autora i teorija koji se rabe u sociologiji, a navedeni su i ciljevi koji se trebaju ostvariti nastavom sociologije: „a) kognitivni ciljevi (materijalni), tj. stjecanje znanja o društvenim fenomenima i o samoj sociologiji, znanstvenom pristupu društvu i sl.; b) formativni ciljevi – razvijanje misaonih i izražajnih sposobnosti učenika, uporaba pojmova, kategorija, definicija, sintetiziranje ideja; c) odgojni ciljevi – razvijanje uvjerenja i ponašanja primjerenih za uključivanje u društvo, poticanje individualnosti, kritičnosti i tolerantnosti, kao osnovnih vrijednosti demokratske kulture, razvijanja svijesti o civilizacijskim, društvenim i socijalnim problemima“ (Nastavni program za sociologiju, 2015: 106). Analizom sadržaja ovog dokumenta primjećuje se da ishodi učenja sociologije ostaju na kognitivnoj, tj. faktografskoj razini, na razini prepoznavanja činjenica, usvajanja znanja i razumijevanja naučenog sadržaja. Možemo reći kako nastavni program sociologije po kojemu se od 1994. održava nastava sociologije u srednjim školama ne omogućuje učenicima/ama razvoj prosocijalnih stavova i uvjerenja, nego se prvenstveno od učenika očekuje usvajanje osnovnih socioloških pojmova i teorija kao što je društvo, uloga,

³ Program A sociologije provodi se u gimnazijama u kojima se sociologija predaju u trećem razredu i predaje se 70 sati, dok se program B predaje 35 sati u strukovnim školama (medicinskoj i ekonomskoj) u trećem razredu.

socijalne norme, institucije, društvene grupe, konflikt i slično te prepoznavanje i povezivanje klasičnih sociologa sa njihovim teorijama. U nastavnom programu sociologije nisu navedene metodičke upute održavanja nastave sociologije niti predloženi načini obrađivanja određenih tema.

Nastavnim programom sociologije učenje sociologije usmjereno je uglavnom na kognitivnu razinu učenja i shvaćanja osnovnih pojmova, definicija, socioloških teorija i sociologa, čime je zanemaren odgojni potencijal sociologije koji može pomoći odgajati i obrazovati aktivne građane/ke. Javlja se potreba za detaljnijim i opširnijim programom sociologije, a potencijalno rješenje može biti prijedlog Nacionalnoga kurikuluma nastavnog predmeta sociologije.

6.2. Analiza sadržaja prijedloga Nacionalnoga kurikuluma nastavnog predmeta sociologije

U prijedlogu Nacionalnoga kurikuluma nastavnog predmeta sociologije ciljevi, svrha i zadaća su opširnije i preciznije opisani te prilagođeni trenutnom stanju i potrebama u društvu u usporedbi sa Nastavnim programom za sociologiju. Tako se kao svrhu učenja i poučavanja nastavnog predmeta sociologije navodi „usvajanje znanja i razvijanje vještina potrebnih za razumijevanje suvremenih društvenih odnosa, pojava i procesa“ (Nacionalni kurikulum nastavnog predmeta sociologija - prijedlog, 2016: 4). Poučavanje sociologije vodeći se prijedlogom Nacionalnog kurikuluma trebalo bi učenicima/ama omogućiti kritičko promišljanje stvarnosti i društva, razumijevanje i analizu društvenih procesa te sagledavanja osobnog iskustva i života u širem društvenom kontekstu, a učenike/ce bi se usmjeravalo na vođenje argumentirane rasprave te pronalazak i zastupanje rješenja (Nacionalni kurikulum nastavnog predmeta sociologija - prijedlog, 2016). Pod odgojno–obrazovnim ciljevima učenja i poučavanja nastavnog predmeta sociologije navedeno je da će učenici/e moći: „ 1) razvijati interes za sociološko razumijevanje i istraživanje društva, 2) usvojiti temeljna sociološka znanja u objašnjenjima društvene stvarnosti, 3) razumjeti različite društvene odnose, pojave i procese u užemu i širem socijalnom kontekstu s posebnim naglaskom na suvremeno društvo, 4) razvijati kritički odnos i izražavanje osobnih stajališta o društvenim odnosima, pojavama, procesima i njihovim sociološkim interpretacijama, 5) uočavati utjecaj društvenoga položaja,

uloga i statusa na oblikovanje stavova, vrijednosti i identiteta kao osnovu individualnoga i kolektivnoga ponašanja, 6) razvijati interes i senzibilitet za društvena pitanja i probleme te poticati tolerantnost prema društvenim i kulturnim različitostima“ (Nacionalni kurikulum nastavnog predmeta sociologija - prijedlog, 2016: 4).

Kako se može vidjeti iz ciljeva prijedloga Nacionalnog kurikulumu sociologije, cijeli kurikulum je usmjeren na osobni razvoj učenika/ca putem poučavanja socioloških znanja, osvještavanjem i kritičkim shvaćanjem društvenih pojava i procesa te njegovanjem demokratskih vrijednosti, a potiče aktivno učenje, vještinu analize te vrednovanja različitih perspektiva i interpretacija. Prijedlogom nacionalnoga kurikulumu nastavnog predmeta sociologije predlaže se uvođenje predmeta sociologije u sve profile gimnazija i ostalih škola, čime će se omogućiti svim srednjoškolcima/kama učenje sociologije.

U ovom dokumentu nastavne teme koje učenici/e trebaju obraditi podijeljene su u tri domene: domena A (sociološka imaginacija), domena B (pojedinaac i društvo) i domena C (analiza suvremenog društva). Sukladno tim domenama propisani su i ishodi učenja – od učenika se očekuje da će nakon završetka učenja sociologije moći raspravljati o društvu i utjecaju društva na pojedinca/ku, stavljati u odnos dijelove društva, društvenih grupa, razumjeti društvenu promjenu i njezine uzroke i posljedice, analizirati društvene procese i događaje. Navedene su i preporuke za ostvarivanje ishoda učenja pomoću predloženih nastavnih sadržaja za svaku od domena (primjerice za domenu B – pojedinac i društvo, preporuča se obrađivanje sadržaja teorija devijantnosti ili teorija društvene stratifikacije) i predloženih načina rada kao što je mini istraživanje, terensko učenje, pisanje i izvođenje sociodrame i sl.

Ovim dokumentom predviđeno je faktografsko učenje činjenica, definicija i pojma, ali i primijenjeno učenje kada učenici/e naučene sadržaje razumiju i analiziraju te stavljaju u društveni kontekst i u odnos sa društvom, zajednicom i osobnim životom. Ovaj prijedlog nacionalnoga kurikulumu za nastavni predmet sociologije podrazumijeva bolju pripremu na nastavu od nastavnika, raznovrsnije načine rada i predavanja te očekuje veću učeničku angažiranost u nastavi, što, smatram, može omogućiti iskustveno učenje i bolje razumijevanje i povezivanje određenih sadržaja. Prijedlogom nacionalnoga kurikulumu za nastavni predmet sociologije navedeni su i odgojni zadaci nastave sociologije kao što je razvoj i izražavanje demokratičnosti, tolerancije, solidarnosti i odgovornosti, koje je moguće ostvariti uvođenjem

novih metoda provođenja nastave i obrađivanja nastavnih sadržaja. Smatram da bi korisno bilo uvesti raspravu kao metodu obrađivanja određene teme ili studijski posjet na predavanja javne sociologije ili na studij sociologije ne bi li se učenicima/ama približilo čime se to sve sociologija bavi i na koji način sociolozi/ginje promišljaju, djeluju i komuniciraju sa javnosti i društvom, što može pridonijeti aktivnijem angažmanu učenika/ca u nastavi i kasnije u društvu.

6.3. Analiza sadržaja Nacrta nastavnoga plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja

Ključni elementi u političkoj socijalizaciji mladih građana/ki su škola i građanski odgoj, navodi Katunarić (2009b). Programi građanskoga odgoja i obrazovanja još uvijek nisu na nacionalnoj razini uvedeni u škole u Hrvatskoj. U Nacrtu nastavnoga plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu kojeg je 2014. godine izdalo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske navedeno je da učenici/e moraju steći određena „znanja, vještine i stavove o sebi kao nositeljima vlasti, kao i o ulozi države i njezinih institucija u zaštiti prava građana“ (Nacrt nastavnog plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu, 2014: 3). Temeljna karakteristika mnogih rasprava o građanskome odgoju i obrazovanju je sve veće isticanje značaja građanskih vrlina kao što su tolerancija i prihvaćanje različitosti te važnost kritičkoga mišljenja kod učenika/ca (Sardoč, 2005).

Odgojno-obrazovni ciklus građanskoga odgoja i obrazovanja obuhvaća učenike/ce od prvoga razreda osnovne škole do drugoga razreda srednje škole, a razlikuju se četiri ciklusa: prvi ciklus je od prvoga do četvrtoga razreda osnovne škole, zatim drugi i treći ciklus koji se odnose na učenike/ce od petoga do osmoga razreda osnovne škole te četvrti ciklus koji obuhvaća učenike/ce prva dva razreda srednje škole. Za učenike/ce trećega i četvrtoga razreda srednje škole predviđena je obavezna ali i izvannastavna provedba građanskoga odgoja i obrazovanja.

Ciljevi nacrta plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja u srednjim školama su osposobiti učenike/ice za razumijevanje europske koncepcije aktivnog/e građanina/ke stjecanjem znanja o međunarodnim, europskim i hrvatskim standardima, pripremiti

učenike/ice na aktivno sudjelovanje u europskim i međunarodnim političkim, društvenim, kulturnim i ostalim procesima, promicati znanja kritičke analize te razvijati otvorenost prema kulturnim različitostima. Možemo reći kako je ovim nacrtom plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja moguće steći faktografsko znanje o društvu, građanstvu i političkom sistemu i njihovom odnosu te vještine razumijevanja, prepoznavanja i uočavanja naučenih sadržaja u svijetu oko sebe. Također, ovim dokumentom predviđena je i jaka odgojna komponenta građanskoga odgoja i obrazovanja, jer se od učenika/ca očekuje da jasno izražavaju i obrazlože svoje stavove i mišljenja, da istražuju, pokreću i sudjeluju u raspravama te da predlažu rješenja za određene probleme o kojima se uči kroz nastavu.

Plan i program građanskog odgoja i obrazovanja podijeljen je u četiri ciklusa koja obuhvaćaju svih osam razreda osnovnih škola i prva dva razreda svih srednjih škola u Republici Hrvatskoj te se ishodi učenja razlikuju ovisno o ciklusu, ali nastavljaju se jedni na druge (Nacrt nastavnog plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu, 2014). Ishodi koji trebaju biti ostvareni na kraju prvog ciklusa (od 1. do 4. razreda osnovnih škola) predmeta građanskoga odgoja i obrazovanja su jačanje svijesti o samima sebi kao demokratskim građanima/kama kroz poznavanje vlastitih prava i obaveza i odgovornosti u razredu, školi i mjestu kao i razvoj komunikacijskih vještina kao i vještine uočavanja i suzbijanja štetnih ponašanja prema zajednici i drugima te jačati samosvijest učenika/ca u sprezi sa poštivanjem drugih i drugačijih sa naglaskom na vrijednosti solidarnosti, pravednosti, neovisnosti, nepotkupljivosti te poštivanja svoga i tuđega rada za dobrobit svih (Nacrt nastavnog plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu, 2014). Drugi i treći ciklus se nastavljaju na ishode učenja prvoga ciklusa i nadograđuju na nacionalnu razinu te uz ishode učenja prijašnjega ciklusa trebaju poticati učenike/ce na aktivno, odgovorno i neovisno sudjelovanje u donošenju odluka, unaprijediti kritičku, građansku i političku pismenost, a ishodi četvrtog ciklusa su osposobiti učenike/ce za promicanje znanja i vještina kritičke analize, tumačenja i vrednovanja međunarodnih i europskih politika, globalnih društvenih i kulturnih procesa te ih poticati na aktivno sudjelovanje u društvu (Nacrt nastavnog plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu, 2014). Plan i program građanskoga odgoja i obrazovanja obuhvaćao bi sve škole te bi se provodio međupredmetno i kao obavezni predmet, a jedan od predmeta kroz čiju nastavu bi se predavao i građanski odgoj i obrazovanje je sociologija (Nacrt nastavnog plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu, 2014).

Možemo reći da Nacrt plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja cjelovito pokriva sve tri razine znanja, faktografsko, primjenjeno i transformativno, jer osim što se očekuje od učenika/ca da nauče i razumiju te stave u odnos važne pojmove kao što su prava i obaveze građana/ki, zakone i političke strukture, od njih se očekuje i da kroz aktivno sudjelovanje u nastavi (raspravom, esejima, vježbama ili istraživanjima) kritički raspravljaju o određenoj temi koja se uči i da nude rješenja za probleme ili situacije o kojima se priča na nastavi, a kasnije i u društvu izvan učione.

Kako bi se mogla pružiti potpuna analiza navedenih dokumenata, bilo je potrebno međusobno usporediti sva tri dokumenta kako bi se uvidjelo nedostaci i prednosti svakog od dokumenata u odgoju i obrazovanju za aktivno građanstvo.

6.4. Usporedba Nastavnog programa za sociologiju, prijedloga Nacionalnoga kurikulumu nastavnog predmeta sociologije i Nacrta plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja

Svaki od navedena tri dokumenta analiziralo se uzimajući u obzir ciljeve i svrhu nastave sociologije, odnosno građanskoga odgoja i obrazovanja te ishode učenja prema zadanim zadacima sociologije i građanskoga odgoja i obrazovanja kao i ishoda učenja prema razinama znanja koja se stječu učenjem ova dva nastavna predmeta. Sve analizirane elemente prvo se popisalo u tablicu koja je podijeljena prema kriterijima analize, ne bi li se lakše provela usporedba.

Tablica 2. Analiza sadržaja dokumenata Nastavni program za sociologiju, Nacrt nastavnog plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja i prijedlog Nacionalnog kurikulumu nastavnog predmeta sociologija

U Tablici 2. ukratko su navedeni ciljevi predmeta građanskog odgoja i obrazovanja, nastavnoga programa za sociologiju i prijedloga Nacionalnoga kurikulumu nastavnoga predmeta Sociologija te ishodi učenja prema zadacima i razini znanja.

Ciljevi nastave sociologije navedeni u Nastavnom programu za sociologiju (2015) su stjecanje znanja o društvenim fenomenima i znanja o samoj sociologiji, razvijanje misaonih i izražajnih sposobnosti kod učenika/ica, razvijanje uvjerenja i ponašanja primjerenih za sudjelovanje i uključivanje u društvo, poticanje kritičnosti, individualnosti i tolerancije kao temeljnih demokratskih vrijednosti te razvijanje svijesti o društvenim problemima. Navedeni ciljevi dio su Nastavnog programa sociologije po kojem rade sve škole u Hrvatskoj u kojima se predaje sociologija.

Uspoređivanje ciljeva navedenih u Nacrtu plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja i Nastavnog programa za sociologiju pokazalo je da oba programa imaju slične ciljeve; usmjeravanje učenika/ica da stečenim znanjem o društvu, institucijama i sociologiji kritički vrednuju i analiziraju društvene procese i događaje, otvaranje i prihvaćanje kulturnih različitosti te razvoj tolerancije i poštivanja svih pojedinaca/ki. U nastavnim sadržajima programa sociologije stručnjaci/akinje prepoznaju njezin visok odgojni potencijal „odnosno prilika da se u učenika razvijaju pozitivne osobine i društvene vrijednosti, stavovi te prihvatljivi obrasci ponašanja. Riječ je o postignućima koje učenik razvija postupno i kontinuirano; demokratičnost, tolerancija, solidarnost, suradnja, integritet, odgovornost i druge vrijednosti što se ugrađuju u nastavne sadržaje i oblike rada“ (Nacionalni kurikulum nastavnog predmeta sociologija - Prijedlog, 2016: 13).

Kao opći cilj nastavnog plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja navodi se razvoj učenika/ca kao emancipiranih i odgovornih građana/ki koji/e aktivno sudjeluju u razvoju demokratske građanske kulture ili ethosa svoje škole, lokalne zajednice, države, Europe i svijeta u globalu (Nacrt nastavnog plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu, 2014). Jednako kao i plan i program građanskoga odgoja i obrazovanja tako i različiti programi obrazovanja za demokraciju u Europi imaju za cilj razvoj političke pismenosti i analitičkih sposobnosti, kritičkog mišljenja, vrijednosti, stavova i ponašanja kao što su tolerancija, solidarnost, poštivanje drugih i različitosti te poticanje na aktivno sudjelovanje u školi i lokalnoj zajednici (Eurydice, 2012, prema Grubišić i Rajić, 2014).

Učitelji/ce i nastavnici/e koji/e bi trebali predavati građanski odgoj i obrazovanje trebaju posjedovati određene kompetencije koje se mogu razvrstati u pet područja: „A) Opća profesionalna znanja i vještine (pedagoška, razvojno-psihološka, sociološka, normativno-

pravna); B) Strukovna znanja i vještine u području GOO-a; C) Procesi učenja i poučavanja koji vode razvoju aktivnog i odgovornog građanstva; D) Metode učenja i poučavanja GOO-a; E) Metode vrednovanja i samovrednovanja u GOO-u“ (Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja, 2012: 11).

Građanski odgoj i obrazovanje mogu predavati oni učitelji/ce i/ili stručni/e suradnici/e koji/e su položile najmanje tri kolegija iz područja građanstva, ljudskih prava i srodnih područja koja im nudi Agencija za odgoj i obrazovanje te moraju imati određeno pedagoško-psihološko obrazovanje unutar područja opće pedagogije, metodike i didaktike, a trebaju biti osposobljeni/e za primjenu participativnih, iskustvenih, istraživačkih i suradničkih metoda poučavanja u nastavi te posjedovati određene učiteljske kompetencije kao što su kritičko mišljenje i analiza, otvorenosti prema svijetu, organiziranosti, refleksivnosti i ostalih (Nacrt nastavnog plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu, 2014). Većinu tih vještina i kompetencija bi također trebali posjedovati profesori/ce nastavnog predmeta sociologije (Brown, 1993, prema Bošnjak, 2013).

Zadaća nastavnog programa za sociologiju je da „potvrdi kako su sociološke spoznaje i poseban sociološki pogled na društvo neizostavne sastavnice naobrazbe svakoga građanina modernoga društva“ (Nastavni program za sociologiju, 2015: 102), a upravo se zbog toga nastavni predmet sociologije uzima kao jedan od predmeta za međupredmetno provođenje građanskoga odgoja i obrazovanja (Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja Građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole, 2014). Odgojni ciljevi koje predmet građanskoga odgoja i obrazovanja može ostvariti kroz nastavni predmet sociologije su razvoj uvjerenja kao i ponašanja kod učenika/ca primjerenih za uključivanje u društvo, poticanje kritičnosti, individualnosti i tolerantnosti kao temeljnih vrijednosti demokracije te razvijanjem svijesti o socijalnim problemima (Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja Građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole, 2014). U nastavnom programu za sociologiju zadane su tri skupine ciljeva:

- 1) Kognitivni ciljevi, odnosno stjecanje znanja o sociologiji kao znanosti, društveni fenomenima i ostalim temeljnim pojmovima važnima za sociologiju;
- 2) Formativni ciljevi koji obuhvaćaju uporabu osnovnih socioloških pojmova, definicija i kategorija te razvoj misaonih i izražajnih sposobnosti kod učenika/ca;

- 3) Odgojni ciljevi – razvoj ponašanja i uvjerenja poželjnih i primjerenih za uključivanje u društvo, poticanje kritičnosti, tolerantnosti i individualnosti (Nastavni program za sociologiju, 2015).

Kada pogledamo tematske jedinice koje se trebaju obraditi kroz školsku godinu za predmet sociologije, primjećuje se da je naglasak stavljen na usvajanje znanja i učenje socioloških pojmova i definicija, što prvenstveno omogućuje ostvarivanje kognitivnih ciljeva zadanih u nastavnom programu za sociologiju. Usporedimo li ciljeve zadane u nastavnom programu za sociologiju sa postavljenim ciljevima nastavnoga plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja, primjećuje se kako su ciljevi zadani u nastavnom programu za sociologiju sukladni ciljevima koji se trebaju ostvariti na kraju prvog ciklusa predmeta građanskoga odgoja i obrazovanja koji obuhvaća učenike/ce od prvoga do četvrtoga razreda osnovne škole, a to su razumijevanje i prihvaćanje koncepta aktivnoga građanstva, razvoj građanskog znanja i sl. Nastavni program za sociologiju predviđen je za srednjoškolce/ke, točnije učenike/ce trećih razreda, koji/e su obuhvaćeni nakon četvrtog ciklusa predmeta građanskoga odgoja i obrazovanja. Za razliku od ciljeva nastavnoga programa za sociologiju, ciljevi zadani u četvrtom ciklusu predmeta građanskog odgoja i obrazovanja specifičnije navode što se to očekuje od učenika/ca na kraju predavanja, pa tako stoji kako će učenici/e moći „kritički pratiti, analizirati i procjenjivati učinkovitost političkih smjernica, programa i inicijativa od lokalne do međunarodne razine“, (Nacrt nastavnog plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu, 2014: 26), a istovremeno će ih se „poticati na aktivno sudjelovanje u akcijama za očuvanje kulturne različitosti pred globalizacijskim procesima; osposobiti učenike za razumijevanje uzroka i posljedica kao i mjera za suzbijanje najaktivnijih svjetskih problema“ (Nacrt nastavnog plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu, 2014: 26). Prijedlog Nacionalnog kurikulumu nastavnog predmeta sociologije preciznije je naveo odgojno–obrazovne ciljeve kojima je pretpostavljeno da bi na kraju učenja predmeta sociologije učenici/e mogli/e: „razvijati interes za sociološko razumijevanje i istraživanje društva; usvojiti temeljna sociološka znanja u objašnjenjima društvene stvarnosti; razumjeti različite društvene odnose, pojave i procese u užemu i širemu socijalnom kontekstu s posebnim naglaskom na suvremeno društvo; razvijati kritički odnos i izražavanje osobnih stajališta o društvenim odnosima, pojavama, procesima i njihovim sociološkim interpretacijama; uočavati utjecaj društvenoga položaja, uloga i statusa na oblikovanje stavova, vrijednosti i identiteta kao osnovu individualnoga i kolektivnoga ponašanja; razvijati interes i senzibilitet za društvena pitanja i probleme te poticati

tolerantnost prema društvenim i kulturnim različitostima (Nacionalni kurikulum nastavnoga predmeta sociologija, 2016: 4).

Prijedlog Nacionalnog kurikulumu za nastavni predmet sociologija ima sličnije odgojno-obrazovne ciljeve predmetu građanskoga odgoja i obrazovanja, nego nastavni program za sociologiju koji se predaje u određenim školama u Hrvatskoj jer se jednako kao i građanski odgoj i obrazovanje više koncentrira na stjecanje transformativnih znanja i vještina.

Smatram da je predmet građanski odgoj i obrazovanje nužno potreban u hrvatskome školstvu ali ne kao neobavezna međupredmetna, eksperimentalna tema kako se provodio do sada u određenim hrvatskim osnovnim i srednjim školama kako navodi Spajić-Vrkaš (2014). Neobavezno provođenje programa građanskoga odgoja i obrazovanja bilo je manjkavo i ne u potpunosti učinkovito jer se provedba prepustila na volju učiteljima/cama, kojima taj rad najčešće nije bio plaćen ni vrednovan, niti su za njega stekli potrebne kvalifikacije kroz svoj studij (Spajić-Vrkaš, 2014). Potreba uvođenja građanskoga odgoja i obrazovanja u hrvatske škole najbolje se objašnjava rezultatima eksperimentalne provedbe programa građanskoga odgoja i obrazovanja koja je pokazala da je većina učenika/ca koji/e su sudjelovali/e u eksperimentalnoj provedbi izjavila da nisu naučili/e što je to demokracija niti kako ona funkcionira te da ne znaju koja je uopće uloga demokratskih građana/ki (Spajić-Vrkaš, 2014). Rezultati eksperimentalnog provođenja građanskoga odgoja i obrazovanja također pokazuju kako je većina učenika/ca završnih razreda osnovne škole i drugog razreda srednje škole izjavila da su stekli niz vještina i osobina koje posjeduje aktivni/a građanin/ka, kao i da su naučili raditi u timu, aktivno slušati i sudjelovati, "misliti svojom glavom", sudjelovati u donošenju odluka, prihvaćanju odgovornosti i rješavanju problema, navodi Spajić-Vrkaš (2014).

Može se zaključiti kako sva tri programa doprinose razvoju aktivnih građana/ki, ali na različite načine; nastavni program za sociologiju postavlja temeljna, nezaobilazna znanja o društvu, društvenom djelovanju i kritičkom mišljenju, dok bi se prijedlogom Nacionalnoga kurikulumu nastavnog predmeta sociologije ta znanja mogla primijeniti u svakodnevnom djelovanju u razredu, školi i društvu.

Analizom navedenih dokumenata za nastavni predmet sociologije može se reći da se nastavnim sadržajem najviše omogućuje ostvarivanje obrazovnih ishoda učenja te stvaranje faktografskog znanja, što se predmetu sociologije najčešće i zamjera; akumulacija znanja i usredotočenost na klasične teorije koje su bile relevantne za tadašnje vrijeme, navodi McNall (2008). No, učenjem klasičnih teorija i osnovnih socioloških pojmova i odnosa, učenici/e mogu osvijestiti vlastiti položaj i ulogu koju imaju u društvu te također mogu shvatiti važnost i utjecaj aktivnog, društvenog djelovanja na društvene promjene. Prijedlog Nacionalnog kurikulumu nastavnog predmeta sociologija dodatno razrađuje odgojnu domenu, stoga su odgojnog-obrazovni ciljevi prijedloga Nacionalnog kurikulumu nastavnog predmeta sociologije sličniji ciljevima i ishodima predmeta građanski odgoj i obrazovanje jer oba programa za cilj imaju navedeno razvoj odgovornih, emancipiranih i kritičkih učenika/ca koji/e aktivno promišljaju i djeluju u svom razredu, školi, mjestu a kasnije i državi. Nacrt nastavnoga plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja orijentiran je više na stvaranje učenika/ca kao budućih politički obrazovanih i aktivnih građana/ki, dok se oba dokumenta za predmet sociologije usmjeravaju na razvoj budućih građana/ki koji/e su aktivni/e u svim aspektima društva, ne prvenstveno u političkom. Od aktivnih građana/ki očekuje se da kritički promišljaju o svojoj i tuđoj svakodnevnici te da aktivno djeluju u društvenim procesima i događajima, bilo to sudjelujući u raspravama, volontiranjem i/ili prosvjedovanjem. Nastavni sadržaji navedeni u Nacrtu plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja trebali bi omogućiti razvoj aktivnih građana/ki jer imaju predviđene nastavne jedinice o teorijskom učenju o važnosti volontiranja, izražavanja kritičkog mišljenja i rasprava, koje slijedi praktični dio (Nacrt nastavnog plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu, 2014). Nastavni program za sociologiju omogućuje učenicima/ama da uče o definiciji i ulozi rasprave, volontiranja i prosvjedovanja kao načina društvenog djelovanja, no izostaje praktični dio koji je ostavljen na izbor nastavnicima/ama da se odradi ukoliko bude vremena ili želje (Nastavni program za sociologiju, 2015). Prijedlogom novog kurikulumu nastavnog predmeta sociologije praktično učenje spomenutih sadržaja propisuje se kao obavezno te se preporučuju načini rada kao mini istraživanja, opservacija okoline, posjete socijalnim ustanovama, izrada projekata, studije slučaja i sličnih metoda (Nacionalni kurikulum nastavnog predmeta sociologija, 2016).

Smatram da nastavni program za sociologiju daje veoma kvalitetnu podlogu za učenje i definiranje različitih socioloških i društvenih pojmova, teorija i problema, no usvajanjem

prijedloga nacionalnoga kurikuluma nastavnog predmeta sociologija, učenici/e bi mogli/e iskustveno učiti o sociologiji i društvu što bi pomoglo stvaranju aktivnih građana/ki.

Analizom nastavnoga programa za sociologiju i prijedloga nacionalnog kurikuluma nastavnoga predmeta sociologije za srednje škole, vide se bolje opisani i precizniji ciljevi i zadaci sociologije kao i ishodi koje će imati učenici/e na kraju učenja sociologije. Ciljevi navedeni u Nacrtu nastavnog plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja slični su ciljevima Nastavnog programa za sociologiju, iako u planu i programu građanskoga odgoja ima manje teorijskih sadržaja, čime je omogućeno više praktičnog učenja. Što se tiče ishoda učenja i poučavanja nastavnoga predmeta sociologije navedenih u prijedlogu Nacionalnoga kurikulumu, primjećuje se veća sličnost s ishodima popisanim u Nacrtu nastavnoga plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja, nego u usporedbi sa nastavnim programom za sociologiju.

7. Analiza intervjua sa nastavnicima/ama sociologije u srednjim školama u gradu Zadru i Zadarskoj županiji

Intervjuiranjem nastavnika/ca sociologije željelo se saznati njihovo mišljenje o ulozi sociologije i ulozi njih kao nastavnika/ca sociologije u provođenju građanskog odgoja i obrazovanja te razvoju aktivnih građana/ki. Protokol intervjua podijeljen je na pet skupina pitanja; prvom skupinom pitanja nastojalo se doznati sociodemografska obilježja nastavnika/ca sociologije poput koji su fakultet završili, koliko dugo predaju sociologiju u srednjoj školi i žele li se nastaviti baviti s time i u daljnjoj karijeri, usavršavaju li se na području sociologije i koje izvore koriste u pripremi nastave te koji je njihov osobni cilj u predavanju sociologije. Tim pitanjima željelo se otkriti koliko su nastavnici/e sociologije angažirani/e u organiziranju nastave i što žele postići predavanjem sociologije srednjoškolcima/ama. Druga skupina pitanja osmišljena je s ciljem saznavanja mišljenja nastavnika/ca sociologije o ulozi srednjoškolske sociologije u stvaranju aktivnih građana/ki, dok se trećom skupinom pitanja nastojalo saznati mišljenja nastavnika/ca sociologije o građanskom odgoju i obrazovanju i potrebi uvođenja građanskoga odgoja i obrazovanja u škole u Hrvatskoj. Važno za rad je bilo i saznati što nastavnici/e sociologije misle o hrvatskim građanima/kama, što čini četvrtu skupinu pitanja navedenih u protokolu intervjua te se od

nastavnika/ica tražilo da usporede nastavu sociologije u srednjim školama sa planom i programom građanskoga odgoja i obrazovanja.

Ciljanim uzorkom obuhvaćeno je četiri nastavnika/ce sociologije u četiri srednje škole u gradu Zadru i Zadarskoj županiji. Kako se u Zadarskoj županiji sociologija kao nastavni predmet predaje u sedam srednjih škola, bilo je zamišljeno da se intervjuiraju svih sedam zaposlenih nastavnika/ca sociologije, no kako dio nastavnika/ca nije odgovorio na zamolbu o sudjelovanju u istraživanju, a jedan/a nastavnik/ca je odbio/la sudjelovati, na kraju je u istraživanju sudjelovalo četiri nastavnika/ce sociologije. Obavljena su dva intervjua, dok je dvoje sudionika/ca na pitanja odgovaralo putem e-maila zbog manjka vremena od strane nastavnika/ca da se obavi intervju.

Analizom obavljenih intervjua popisani su tematski kodovi na temelju kojih je određeno polazište za interpretaciju obavljenih intervjua. Kodovi kojima smo obuhvatili teme važne za istraživanje su osobni cilj nastavnika/ca u predavanju sociologije, mišljenje o građanskom odgoju i obrazovanju, osobna procjena uloge sociologije u stvaranju aktivnog građanina, mišljenje o građanima/kama Republike Hrvatske, mišljenje o srednjoškolcima Zadarske županije te osobno viđenje aktivnih građana/ki

7.1. Ciljevi koje intervjuirani/e nastavnici/e sociologije žele ostvariti u nastavi

Svi/e intervjuirani/e nastavnici/ce sociologije u srednjim školama Zadarske županije završili su studij sociologije te svi/e navode da ponovno upisuju studij opet bi odabrali/e sociologiju. Samo jedan/na od sugovornika/ca je član/ica nekog strukovnog udruženja, a na stručnim usavršavanjima sudjelovalo je dvoje sugovornika/ca, a glavni razlog za to je, kako navode, dužnost koju im nameće škola, a ne osobna želja i angažman. Svi/e nastavnici/e koji/e su sudjelovali/e u istraživanju naveli/e su da se za nastavu pripremaju koristeći se isključivo udžbenikom za sociologiju (autora Nenada Fanuka ili Haralambosa), dok je jedan/na dodao/la kako se uz udžbenik, za pripremu nastave, koristi i internetom.

Osobni ciljevi nastavnika/ica u poučavanju sociologije su približavanje sociologije djeci, potaknuti ih na razmišljanje, pomoći im da povežu sociologiju sa svojom svakodnevicom i društvom. Tako intervjuirani/e nastavnici/ce navode da im je „(...) *cilj mi je zapravo približiti*

sociologiju učenicima na način da im ne bude nešto suhoparno, samo činjenice i dakle svi oni pusti osnivači i metode a pojmovi, međutim jako teško s, vidim da je to zapravo jako teško jer si ograničen tim prostorom dakle imaš kurikulum (S2)“, te „Naučiti djecu misliti. Ništa drugo. Misliti, misliti, biti kritičan prema svijetu u kojem se živi (S1)“. Johnson (2005) navodi kako je odgovornost nastavnika/ica sociologije da nauče učenike/ce da su društveni problemi duboko ukorijenjeni u društvo u kojem se živi, da ih se suoči sa stvarnošću ali da time ne pobude u učenicima apatiju i cinizam prema sociologiji.

Osim prenošenja znanja, može se reći da nastavnici/ce sociologije u Zadarskoj županiji žele srednjoškolicima/kama prenijeti sociologiju na način da shvate da ju mogu koristiti pri razumijevanju vlastitog djelovanja i utjecaja društva te žele postići da učenici/e razmišljaju "svojom glavom", da postanu emancipirani/e građani/ke. „Želimo li emancipirati građane i potaknuti njihovu aktivnost, mladi trebaju razumjeti pojam i ulogu građana u demokratskom društvu, važno je omogućiti mladima priliku za volontiranje i društveno korisno djelovanje te ih upoznati s različitim oblicima građanske participacije, uključujući i angažman u organizacijama civilnog društva“ (Kovačić i Horvat, 2016: 26). Svi/e sugovornici/e naveli/e su kako je cilj teško ostvariti jer su ograničeni nastavnim programom za sociologiju, koji im ne ostavlja dovoljno prostora i vremena da postignu svoj osobni cilj, no svejedno se vode tim istim nastavnim programom u predavanju nastavnih jedinica te se uglavnom koriste literaturom predloženoj u tom programu. Istraživanje koje je proveo GONG 2012. godine o stavovima nastavnika/ica Politike i gospodarstva (od kojih su neki/e diplomirani/e profesori/ce sociologije) pokazalo je kako većina nastavnika/ica smatra da su potrebne izmjene ukupnog nastavnog plana i programa jer je prevelik naglasak na stjecanju znanja i jer potiče nekritično prihvaćanje činjenica koje čuju na nastavi (Kuća ljudskih prava Zagreb, 2012). U Hrvatskoj je trenutno na snazi nastavni program za sociologiju iz 1994. godine „u kojem osim liste nastavnih sadržaja, koji se gotovo idealno podudaraju sa sadržajima postojećeg udžbenika, nema riječi o preciznim disciplinarnim ciljevima i obrazovnim ishodima“ (Bošnjak, 2013: 229). U nastavnim programima za sociologiju nisu jasno razrađeni ciljevi nastave sociologije te pedagoško didaktička načela, navodi Bošnjak (2013). U nastavnim programima za sociologiju ukratko je navedeno da se najprije trebaju obraditi osnovni sociološki pojmovi kao što su norme, vrijednosti, uloga, socijalizacija, interakcija, poslije čega treba obraditi makro i mikroperspektivu nakon čega se navodi da treba prijeći na globalne fenomene kulture, društva, religije i slično, a nastavniku/ici se daje na procjenu koliko opsežno treba koju nastavnu temu obraditi (Nastavni program za sociologiju, 2015).

7.2. Mišljenja nastavnika/ca o ulozi srednjoškolske nastavne sociologije u stvaranju aktivnoga građanstva

Ovom skupinom pitanja željelo se saznati što nastavnici/e misle koju ulogu sociologija ima u obrazovanju aktivnoga građanstva te kako percipiraju svoju ulogu u provođenju plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja.

Intervjuirani/e nastavnici/e naveli/e su kako samo čuli za prijedlog nacionalnoga kurikuluma nastavnog predmeta sociologije, ali da se o njemu nisu posebno raspitivali, s obzirom da je Kurikularna reforma bila odgođena. Većina intervjuiranih nastavnika/ica koriste u nastavi samo udžbenik sociologije predložen nastavnim programom te rijetko Internet, dok bi se uvođenjem novog kurikuluma interes učenik/ca poticao uključivanjem učenika/ca u oblike rada u kojima bi jasno mogli/e povezivati sociološke pojmove sa vlastitim životom, poput rasprava, debata, sociodrama, mini istraživanja, terenske nastave i ostalih oblika rada u kojima se učenje usmjerava na samostalno istraživanje, obrađivanje i prezentiranje nastavnih sadržaja (Nacrt nastavnog plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu, 2016).

Iako su sugovornici/e podijeljeni/e oko potreba uvođenja i načina provođenja građanskoga odgoja i obrazovanja u škole, svi/e se slažu da predmet sociologije može pomoći u ostvarivanju ciljeva građanskoga odgoja i obrazovanje i da sociologija i građanski odgoj dijele nastavne teme i ciljeve te svi/e tvrde kako bi nastavnici/ce sociologije mogli/e i trebali/e poučavati građanski odgoj. Također, nastavnici/ce srednjoškolske sociologije u Zadarskoj županiji smatraju da nastava sociologije može pridonijeti stvaranju aktivnih građana/ki: *„Ovdje kada govorimo baš o čovjeku i građaninu, odnosno o čovjeku kao članu društva onda mi se čini da je sociologija jedan definitivno zapravo najkompetetnija. Jer ima onu sveobuhvatnost, u pogledu, ona ona apsolutno obuhvaća širinu u znanju (S1)“*.

Sugovornici/e navode da *„u tome i je usmjerena sociologija, zapravo bi trebala bit usmjerena u srednjoj školi kako sam već rekao na početku, ne dakle o neka kao priprema za sociologiju na fakultetu već zapravo za razvoj tog aktivnog društva, aktivnog građanina u suradnji sa*

ostalim predmetima kao što je politika i gospodarstvo, povijest, dakle na toj nekoj interdisciplinarnosti treba raditi (S2)“.

Intervjuirani/e nastavnici/e smatraju kako nastava sociologije može imati važnu ulogu u odgoju i obrazovanju odgovornih građana/ki: „*smatram da sociologija kao predmet stvara daje jednu, jednu um opći pregled što se događa u društvu, kako se nositi s tim, s tim pojavama, kako se prema njima postaviti i smatram da daje jednu, što smatram da je najvažnije jednu vrlo, vrlo, vrlo široku kulturu e koja onda ima jedan mm jedan, stvara osobu s manje predrasuda, s više tolerancije na različitost, dakle stvara jedan zdrav razum (S1)“.*

„A pa zato što ona mm o tim temama koje se, koje su vezane za građanski odgoj, zapravo i i kroz svoje nastavne jedinice ona o tom i progovara. Baš se, o svemu ona progovara. Dakle, ne postoji niti jedan društveni segment o kojem sociologija nema šta reći. Tako da mi se čini da bi tu trebala ona zbilja biti dominantno prisutna (S1)“.

Kao jedinu i glavnu manu srednjoškolske sociologije koja otežava stvaranje aktivnih građana/ki nastavnici/ce navode nastavni program za sociologiju i njegovo ograničavanje tema, načina i vremena rada. Za razliku od intervjuiranih nastavnika/ica sociologije, nastavnici/e i znanstvenici/e diljem svijeta već duže razdoblje upozoravaju na nekoliko glavnih nedostataka sociologije kao nastavnog predmeta i kao znanstvene discipline. Kao najčešća zamjerka i najveća slabost navodi se pretjerana orijentiranost na "klasike" sociologije, na temeljne klasične sociologe i njihove teze i teorije za koje se navodi da nisu relevantni za suvremeno društvo i njegove probleme te da često zbog njih studenti/ce i učenici/e gube interes za daljnje bavljenje sociologijom (McNall, 2008). Nastavnici/e koje je intervjuirao DeCesare (2006) kao veliku slabost srednjoškolske sociologije navode njezinu nebitnost za živote učenika/ica i probleme s kojima se oni/e susreću. Sociologiji se inače i zamjera i apstraktnost i zatvaranje u uski, akademski krug te znanstveni žargon, kojeg razumiju uglavnom znanstvenici/e koji/e se inače bave sociologijom (DeCesare, 2006).

7.3. Mišljenja nastavnika/ca sociologije o građanskom odgoju i obrazovanju i potrebi uvođenja građanskoga odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj

Nastavnici/ce sociologije u srednjim školama u Zadarskoj županiji podvojeni/e su oko uvođenja plana i programa građanskoga odgoja u škole iako nisu upoznati/e sa temeljnim

zadacima i ulogama građanskoga odgoja i obrazovanja. Samo je jedan/na ispitanik/ca pohađao/la seminar o građanskom odgoju i obrazovanju, ostali/e sugovornici/ce o građanskom odgoju i obrazovanju posjeduju opće znanje: „*ali vjerujte mi nije to ništa ni odgovorno ni ozbiljno, tako da se nisam baš s tim posebno bavila, ali znam da što se tiče građanskog odgoja (malo duža stanka) da recimo sociologija to mogla a, sociologija, biologija bi mogli odraditi (S1)*“. Jedan/na od intervjuiranih nastavnika/ca je naveo/la da građanski odgoj i obrazovanje „*u ovoj formi međupredmetnih smatram da jednostavno aa ne dolazi dovoljno do izražaja. Zapravo, međupredm, mmm, građanski odgoj veliki dio zapravo je iz politike i gospodarstva. Aaa i jednostavno ne vidim smisao u međupredmetnom aa prožimanju (S2)*“.

Samo je jedan/na od sugovornika/ca potvrdio/la da je uvođenje građanskoga odgoja i obrazovanja u škole korisno: „*Smatram da je to vrlo korisno, odnosno smatram da učenicima treba više takvih predmeta gdje se neće samo baviti bubanjem nekakvih definicija i formula. Već kritički razmišljati, argumentirati, učiti opću kulturu, biti spremni preuzeti rizike i založiti se za sebe, istraživati (S3)*“.

Za razliku od zadarskih nastavnika/ica srednjoškolske sociologije, nastavnici/e i ravnatelj/ce u Velikoj Britaniji imaju izražen izrazito pozitivan stav prema provođenju i ishodima programa građanskoga odgoja i obrazovanja; oni/e smatraju da građanski odgoj i obrazovanje pozitivno utječu na participaciju učenika/ca, na razvoj tolerancije, informiranosti i vještina (Doolan, 2005).

7.4. Mišljenje nastavnika/ca sociologije o hrvatskim građanima/kama

Što se tiče mišljenja o hrvatskome građanstvu, nastavnici/e srednjoškolske sociologije vide građane/ke Republike Hrvatske kao deprimirane, lijene osobe koje ništa ne poduzimaju da promijene situaciju u kojoj se nalaze. Ne smatraju ih aktivnim građanima/kama, dapače, navode da su daleko od pojma aktivnog/e građana/e te smatraju da ne doprinose društvu u kojem žive: „*Nemamo građane. Mi imamo malograđane (S1)*“. „*Pa zato što nemamo, nemamo građanske kulture, ni nigdje nema odgovornosti. Građanin nije odgovorna osoba za ono što radi, za ono što govori, za ono što... kako se ponaša. To je biti građanin. Građanin nema predrasuda, građanin ne krade, građanin ne laže... Građanin to ne radi. Građanin ima*

svijest o drugome, građanin je osoba koja se bori i brine za javno dobro, odnosno za opće dobro. Malograđanin misli samo na sebe i o sebi. I to me uvijek jako razljuti. Hrvatski narod je malograđanski narod, čast izuzecima (S1)“.

Nastavnici/e sociologije navode kako pod aktivnim građaninom/kom vide tolerantne, odgovorne osobe koji/e volontiraju, kritički promišljaju o društvu u kojem žive, koji/e preuzimaju odgovornost u svoje ruke, koji/e nisu pasivni/e i koji/e posjeduju određeno znanje o politici: *„(...) nego će oni preuzeti mm preuzet će stvar u svoje ruke, o organizirat će se da pokažu da onima na vlasti, da mm koja je njihova ideja. To su građani, aktivni građani koji dakle volontiraju, mm vol volontiraju u društvu, koji mmm koji također sudjeluju dosta u civilnom društvu koje je dosta kod nas zastupljeno. Dakle, to su jednostavno građani koji mm razmišljaju svojom glavom, a ne one, oni koji slušaju mm druge (S2)“.*

„Pa mislim da su građani i građanske republike Hrvatske svakako ispod nivoa aktivnog građanstva. Budući da imamo sve više starog stanovništva, teško da će se to još dugo godina promijeniti. Građani su pasivni, nisu zainteresirani, smatraju da bilo kakva akcija nema koristi, da ih nitko ne sluša a da budemo iskreni, vrlo su slabo educirani o svemu a osobito tome kako politika funkcionira (S3)“.

Aktivni/e građani/ke za intervjuirane nastavnike/ce predstavljaju osobe *„koji aktivno sudjeluje u životu svoje zajednice i grada, zatim države i politike, koji nije pasivan i zainteresiran, koji istražuje i propituje a ne prati isključivo ono što prenose mediji i tome vjeruje. Koji je kadar zauzeti se za promjene, promišljati o njima, građanin koji čita i uči, napreduje i usavršava se u osobnom i profesionalnom smislu. Koji poduzima promjene i djeluje, a ne sjedi u fotelji i „kuka“ kako je za sve kriva država, premijer, vlada i slično (S3)“.*

„Aktivni građanin/ka treba biti tolerantna, odgovorna, solidarna i moralna osoba bez obzira na razinu znanja sa temeljnim ljudskim vrijednostima usađenim odgojem i obrazovanjem (S4)“.

Srednjoškolci/ke Zadarske županije za nastavnike/ice sociologije su talentirani/e, ali nezainteresirani/e za aktivnim djelovanjem i samostalnim razmišljanjem: *„Moji srednjoškolci su vrlo sličnim ovim neaktivnim građanima, ali to nije njihova krivnja već krivnja cijelog*

općeobrazovnog sustava koji ih od malena uči da moraju šutjeti i raditi što im se kaže, biti poslušni i ne prigovarati ili iznositi svoje želje ili mišljenja. Dok ih mediji pak s druge strane uče da u ovoj državi vlada korupcija, da nema posla i da neće naći zaposlenje te da je najbolje da odu u inozemstvo (S3)“. Srednjoškolci/ke se nalaze u "krizi uma", sve prihvaćaju nekritički, kako im se servira, što je, kako navode Mrnjauš et al. (2014), tipično za Hrvatsku, navodi. Takva "kriza" nastala je kao posljedica nepovjerenja u institucije, u ovom slučaju škole, da obave svoje funkcije za koje su zadužene (Mrnjauš et al., 2014). „*Oni su dosta aa pasivni, aaa naučili su se prolaziti kroz život u svemu pa tako i u školi, iii bitna ima je samo ocjena (S2)“*, navodi jedan/na od sugovornika/ca. Apatija i nezainteresiranost učenika/ica i građana/ki općenito usko je povezana sa građanskim neuključivanjem i nesudjelovanjem u civilnom društvu, što vodi pojavi cinizma, navodi Johnson (2005). Cinici osjećaju nepovjerenje prema motivima i integritetu onih koji imaju autoritet i moć, kao što su vladini službenici, poslovni moćnici i poduzetnici, a tako nastaju i apatični/e građani/ke koji/e pokazuju manjak interesa za društvene probleme, a upravo se apatija manifestira u građanskoj neaktivnosti i nezainteresiranosti, navodi Johnson (2005). Slično tako su intervjuirani nastavnici/e opisali/e svoje srednjoškolce/ke: „*Aktivni su na fejsbuku (smijeh). A ovo kad treba onda se pokaže da zapravo i nisu (S2)“*, „*(...) nisu toliko znatiželjni, jednostavno ne razmišljaju svojom glavom, s čim malo odskočiš od kalupa se već pogube (S2)“*.

Istraživanje koje je provedeno 2013. godine o stanju u Hrvatskoj također navodi da mali postotak mladih vidi povezanost između sudjelovanja u političkim i društvenim događanjima i vlastite koristi (Ilišin et al., 2013, prema Mrnjauš et al., 2014). Nastavnici/e sociologije u srednjim školama Zadarske županije navode da bi škola i nastavnici/e trebali biti ti/e koji/e će poticati i omogućavati razvoj aktivnih građana/ki, ali da po njihovom mišljenju to nije slučaj te to stavljaju pod odgovornost društva i roditelja. Oni/e smatraju da u Hrvatskoj to ovisi o osobnoj zainteresiranosti nastavnika/ica sociologije koji/e su svakako ograničeni/e nastavnim programom koji im ne daje dovoljno vremena ni prostora da bi sociologiju na zanimljiv način približili/e učenicima/ama kao novi način promišljanja i shvaćanja života i društva općenito.

Iz intervjua se može zaključiti kako intervjuirani/e nastavnici/e smatraju da sociologija ima odgojnu ulogu u stvaranju aktivnog građanstva, ali ne vide sebe, kao nastavnike/ce odgovornima za provođenje te odgojne uloge.

8. Zaključak

Cilj ovog rada bio je propitati mogućnosti nastave srednjoškolske sociologije u provođenju građanskoga odgoja i obrazovanja i oblikovanju aktivnih građana/ki vodeći se mišljenima vodećih sociologa/inja, usporedbom nastavnoga programa za sociologiju i prijedloga nacionalnoga kurikulumu nastavnog predmeta sociologije sa nacrtom nastavnoga plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja te analizom intervjua sa nastavnicima/ama sociologije u srednjim školama. Važno je bilo saznati i što nastavnici/e sociologije misle o hrvatskim građanima/kama i srednjoškolcima/kama kojima predaju. Kako se vidi iz literature i provedenih istraživanja (Mrnjauš et al., 2014; Ilišin et al., 2013; Ilišin, 2016) hrvatsko građanstvo pokazalo se nepovjerljivim prema institucijama i politici, što je rezultiralo

nezainteresiranošću za uključivanje u društvene pokrete i inicijative, ograničavanjem djelovanja unutar bliskih društvenih grupa poput obitelji i prijateljskih veza te sve učestalijih diskriminativnih ponašanja i stavova prema osobama drugih nacionalnosti, religija, spola i roda.

Analizom dokumenata Nastavni program za sociologiju, prijedloga Nacionalnoga kurikulumu nastavnoga predmeta sociologija te Nacrtom plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja uvidjelo se da su u prijedlogu Nacionalnoga kurikulumu nastavnog predmeta sociologije preciznije opisani ciljevi i zadaci sociologije nego što je to u Nastavnom programu za sociologiju. U prijedlogu nacionalnoga kurikulumu jasno stoji da osim obrazovne, sociologija ima i odgojnu komponentu koja pridonosi razvoju prosocijalnih, demokratskih vrijednosti i ponašanja te su predložene metode rada i obrađivanja nastavnih sadržaja koje će aktivno uključiti učenike/ce u sudjelovanje na nastavi i usvajanje znanja. Usvajanjem socioloških znanja i upoznavanjem teorija sociologije, srednjoškolci/ke će biti osposobljeni/e prepoznati određeni društveni fenomen i/ili čimbenik kad se s njime susretnu te će osvijestiti važnost vlastitog djelovanja za sebe ali i za zajednicu i društvo u kojem žive (Nacionalni kurikulum..., 2016).

Uspoređujući nastavne planove i programe sociologije u srednjim školama raznih zemalja Grier, 1971., prema DeCesare, 2006 navodi osam ciljeva nastave sociologije u srednjim školama a to su usvajanje osnovnih socioloških pojmova, razvoj kritičkog mišljenja kod učenika/ca, ukazati na važnost utjecaja prošlosti te ukazati na međuovisnost života u društvu, pružiti potpuni pogled na društvo i moći opisati društvene probleme, građanski odgoj i obrazovanje te društvena raznolikost. Navedeni ciljevi nastave sociologije slični su ciljevima građanskog odgoja i obrazovanja navedenima u Nacrtu nastavnog plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja (2014), a osim sličnih ciljeva ova dva programa dijele i slične kompetencije koje bi trebali imati predavači/ce sociologije i građanskog odgoja i obrazovanja navodi Brown (1993), prema Bošnjak (2013).

Analizom sadržaja Nastavnog programa za sociologiju, prijedloga Nacionalnoga kurikulumu nastavnog predmeta sociologija i Nacrta nastavnog plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja ustanovljeno je da sva tri programa imaju određenih sličnosti u ciljevima i kompetencijama predavača/ica te da na različite načine doprinose razvoju aktivnih građana/ki. Nastavni program za sociologiju omogućuje učenicima/ama usvajanje

faktografskih znanja čime postavlja temeljna, nezaobilazna znanja o društvu i društvenom djelovanju te kritičkom mišljenju, prijedlog Nacionalnoga kurikulumu nastavnog predmeta sociologije temeljna znanja nastoji primjenjivati u svakodnevnom djelovanju u razredu, školi i društvu, a nacrt nastavnoga plana i programa građanskoga odgoja i obrazovanja bi trebao omogućiti učenicima/ama usvajanje koncepta aktivnih, odgovornih i demokratskih građana/ki. Na temelju analize sadržaja navedenih dokumenata, mišljenja vodećih sociologa kao što su te mišljenja intervjuiranih nastavnika/ca sociologije u ovom radu se zaključuje da nastavni program za sociologiju treba biti nadograđen ili zamijenjen prijedlogom nacionalnoga kurikulumu nastavnog predmeta sociologija koji ima preciznije razrađene ishode, ciljeve i metode učenje i poučavanja sociologije.

Intervjuirani/e nastavnici/e sociologije smatraju da je hrvatsko građanstvo daleko od aktivnog građanstva, da je pasivno, da ne misli i ne radi za druge i ostale već isključivo samo za osobne koristi. Građani/ke Republike Hrvatske teško se pokreću i prebrzo odustaju, nezainteresirani/e su i nisu upoznati/e sa aktualnim događanjima u hrvatskom društvu, smatraju nastavnici/ce srednjoškolske sociologije. Srednjoškolci/ke su naviknuti/e da šute, da se njihovo mišljenje ne traži te se rijetko odvažuje na sudjelovanje u društvenim događanjima, navode profesori/ce sociologije. Nitko od nastavnika/ca nije spomenuo da su upravo srednjoškolci/ke oni/e koji/e bi trebali pokretati društvenu scenu i donositi promjene kako to navode Mrnjauš et al. (2014). Nastavnici/ce odgovornost za razvoju kritičkog mišljenja i aktivnosti mladih vide u roditeljima i društvu u kojem žive, ne u školi i/ili nastavnicima/ama sociologije, zbog čega su kontradiktorni sami sebi, jer u isto vrijeme navode da je sociologija ta čija je uloga stvaranje aktivnih i kritičnih građana/ki. Za srednjoškolsku sociologiju nastavnici/ce sociologije navode da može pridonijeti razvoju aktivnih građana/ki i da se nastavom sociologije odgajaju građani/ke, no svojom nastavom konkretno to ne mogu postići za što krive nastavni program za sociologiju. Iako nastavni program sociologije vide kao jedinu manu srednjoškolskoj nastavi sociologije u Hrvatskoj, za pripremu nastave služe se isključivo izvorima navedenima u tom programu i obrađuju sadržaje onako kako su propisani programom.

Budućnost nastave sociologije i sociologije kao znanosti leži u razvoju i jačanju javne sociologije, pokretanju dijaloga između sociologije i javnosti (McNall, 2008). Sociolozi/ginje su svjesni/e svih nedostataka i mana koje sociologija ima, poput apstraktnosti, okrenutosti teoriji te zatvaranja u akademski krug, zbog kojih javnost ne uviđa ulogu sociologije u

objašnjenju društvenih fenomena i problema, kao i ulogu koju sociologija ima u stvaranju odgovornih, aktivnih građanina/ki. Sociologija bi trebala imati ulogu u građanskom odgoju i obrazovanju učenika/ca kada uzmemo u obzir da je zadaća sociologije „znati u kojem smjeru ide ovaj naš promjenjivi svijet. A tu zadaću može ispuniti samo razumijevanjem promjena i njihovih posljedica, kao i životnih strategija uz pomoć kojih se ljudi nose sa zahtjevima koje pred njih te promjene postavljaju. Smatram da je upravo takav svijet, koji neprestano mijenja smjer svog kretanja, prirodno stanište sociologije, njezinih istraživanja i usluga koje je sposobna ponuditi“ (Bauman, 2015: 64).

Smatram da srednjoškolska sociologija ima potencijal za odgoj i obrazovanje aktivnog građanstva, no da je nužna reforma nastavnoga programa sociologije jer su klasične teorije, kako navodi McNall (2008), spašavale svijet u svoje vrijeme. Boljom pripremom nastavnika/ca za nastavu, promjenom metoda održavanja nastave, uključivanjem učenika/ca u nastavu kroz raspravu, parlaonicu, pisanje eseja i sličnim metodama sociološki sadržaji će se usvajati sa više razumijevanja što može dovesti do razvoja vještina i stavova koje krase aktivno građanstvo. Kako je rekao Benjamin Franklin: „Reci mi i zaboraviti ću, pokaži mi i zapamtiti ću, uključi me i naučiti ću“.

9. Prilozi

9.1. Prilog 1: Protokol

1. SOCIODEMOGRAFSKA OBILJEŽJA NASTAVNIKA/ICA SOCIOLOGIJE

1. Koje je vaše zvanje? Koji je bio vaš drugi predmet u studiju?
2. Da ponovno upisujete studij, biste li opet upisali studij sociologije? Zašto?
3. Koliko dugo radite u prosvjeti? Namjeravate li nastaviti predavati sociologiju u školi? Zašto?
4. Jeste li član/ica nekog strukovnog udruženja? Ako da, kojeg? Zašto, koji su motivi učlanjenja?
5. Usavršavate li se na području sociologije? Ako da, kako? Zašto?

6. Koje izvore (metodičke i stručne) koristite u pripremi za nastavu sociologije?
7. Koji je vaš osobni cilj pri predavanju sociologije u srednjoj školi?

2. MIŠLJENJE NASTAVNIKA/ICA O ULOZI SREDNJOŠKOLSKE NATAVE SOCIOLOGIJE U STVARANJU AKTIVNOG GRAĐANSTVA

(Kako nastavnici/e sociologije vide ulogu sociologije u stvaranju aktivnog/e građanina/ke? Kako nastavnici/e sociologije percipiraju svoju ulogu u provođenju programa građanskog obrazovanja?)

8. Razgovarate li sa učenicima/ama na satu o aktualnim događanjima u državi i/ili svijetu? Ako da, o kojim temama? Pokreću li učenici/e sami rasprave o aktualnim događanjima?
9. Koja je uloga i zadaci sociologije kao predmeta u srednjim školama? Jesu li zadaci sociologije predviđeni programom ostvarivi u nastavi sociologije? Biste li što mijenjali?
10. Što po Vama može sociologija pružiti srednjoškolcima?
11. Koja znanja, vrijednosti i navike prema Vama nastava sociologije u srednjim školama trebala razviti kod učenika/ica? Koliko je to ostvarivo u stvarnosti?
12. Kakav je odnos između postavljenih ciljeva predmeta sociologije u srednjim školama i konačnih rezultata?
13. Što smatrate koje teme bi bilo posebno važno obraditi u nastavi sociologije u srednjim školama koje bi pripomogle oblikovanju budućih aktivnih građana/ki?
14. Koliko Vam predmet sociologije ostavlja prostora za razgovor/rasprave o aktualnim događanjima? Koje je vaše mišljenje o trenutnom predmetu sociologije za srednje škole?
15. Što mislite o ciljevima i zadacima sociologije navedenim u nastavnom planu i programu? Jeste li upoznati sa prijedlogom novog programa nastave sociologije? Ako da, što mislite o njemu?
16. Imate li zamjerki vezanih za predmet sociologije u srednjim školama? Ako da, koje? Ako ne, zašto ne?
17. Možete li usporediti sociologiju kao znanost i sociologiju kao školski predmet u srednjim školama? Što može sociologija kao znanost pružiti ljudima?
18. Što mislite može li sociologija pridonijeti promjenama u društvu? Ako da, kako?

3. MIŠLJENJA NASTAVNIKA/ICA SOCIOLOGIJE O GRAĐANSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU I POTREBI UVOĐENJA GO U ŠKOLE U HRVATSKOJ

19. Jeste li upoznati sa programima građanskog odgoja i obrazovanja? Kroz koje izvore?
20. Jeste li ikad sudjelovali na seminarima/ tribinama o građanskom odgoju? Ako da, koji su bili motivi za sudjelovanje? Tko je organizirao seminare/tribine? Kakvi su bili rezultati?
21. Što mislite o uvođenju GO u osnovne i srednje škole?
22. Smatrate li da je potrebno uvođenje građanskog odgoja u hrvatske škole? Zašto?
23. Kako bi se po Vašem mišljenju trebao provoditi GO u srednjim školama (kao poseban predmet ili)?
24. Što mislite s kojim ciljem se uvodi GO u škole?

4. MIŠLJENJE NASTAVNIKA/ICA SOCIOLOGIJE O HRVATSKIM GRADANIMA/KAMA

25. Jeste li upoznati sa nekim istraživanjima koja istražuju razinu poznavanja građanskih prava, sloboda i obaveza kod hrvatskih građana/ki?
26. Što za Vas podrazumijeva pojam aktivnog/e građanina/ke?
27. Kako se po vama aktivni građanin/ka treba ponašati, s kojim znanjima treba raspolagati, koje se vrijednosti od njega/nje očekuju?
28. Kako biste opisali građane i građanke republike Hrvatske? Što mislite koji su razlozi takvog stanja?
29. Koliko su po Vama aktivni građani/ke RH?
30. Kako biste opisali srednjoškolce kojima predajete? Kakvi su vaši srednjoškolci građani?
31. Koju ulogu škola danas uistinu ima u oblikovanju aktivnog/e građanina/ke?
32. Koja je uloga nastavnika/ica u odgoju aktivnih građana/ki?

5. USPOREDBA NASTAVE SOCIOLOGIJE I GRAĐANSKOG OBRAZOVANJA

(Postoje li zajednički elementi u ishodima učenja u nacrtu kurikulumu građanskog odgoja i obrazovanja i nastavnog predmeta sociologije?)

33. Koje kompetencije bi trebao/la imati predavač/ica građanskog odgoja?
34. Što mislite tko bi trebao poučavati građanski odgoj i obrazovanje?
35. Što mislite mogu li nastavnici/e sociologije predavati programe građanskog odgoja i obrazovanja? Zašto?
36. Što procjenjujete kao domete GO kao međupredmetnog sadržaja i kao mogućeg posebnog predmeta u srednjoj školi?
37. Postoji li za Vas sličnost između građanskog odgoja i sociologije? Ako da, koja? Ako ne, zašto?
38. Može li nastava sociologije pomoći u ostvarivanju ciljeva građanskog odgoja i obrazovanja?

39. Može li srednjoškolska sociologija pridonijeti oblikovanju aktivnih građana/ki? Ako da, koja su to obilježja nastave sociologije koja tome pridonose?
40. Kako može pomoći sociologija kao znanost u stvaranju aktivnih građana/ki?

9.2. Prilog 2: Transkripti intervjua

INTERVJU 1 (S1)

- 1 I: Evo ovako, prvo nešto malo o, ovaj, o Vama. Recite koje je vaše zvanje, zvanje?
- 2 S: Ja sam diplomirani mmm, diplomirani sociolog, s tim što sam i profesor sociologije zato što sam završila ovaj... Prva mi je bila diplomirani sociolog, a onda naravno profesor sociologije
- 3 I: Da
- 4 S: Tako da možete, budući da me vi intervjuirate kao profesora možda dovoljno je reći profesor sociologije
- 5 I: Da. A recite, Vi ste mmmm jeste imali drugi faks, drugi predmet na faksu?
- 6 S: Ne, ne
- 7 I: Niste
- 8 S: Ne
- 9 I: Jednopedmetni.
- 10 S: Jednopedmetni.
- 11 I: Mhm, blago Vam se.
- 12 S: (smijeh)
- 13 I: Recite, da ponovno upisujete studij, biste li..
- 14 S: Opet bih upisala sociologiju
- 15 I: Mhm, zašto?
- 16 S: Pa zato što ispunjava sve one moje eee interese, daje mi ono znanje koje je primjenjivo.. To jest znanje koje me čini pametnom, čini me snalažljivom i ona e, to je znanje koje znate mmmm kako bi vam rekla mm, vi dobivate široku lepezu spoznaje o svijetu u kojem živite. Učite politiku i gospodarstvo, ekologiju, obitelj...
- 17 I: da...
- 18 S: Dakle u mm, ona je vrlo, vrlo, vrlo široka s tim ako se želite s njom baviti, onda je dobro je specijalizirati.
- 19 I: mhm

- 20 S: Ali čini mi se da on, da ona daje, i ono što mi se silno sviđa kod, uuu čitanju i radu i druženja kod sociologijom, kao znanošću što čovjeka čini humanijim i tolerantnijim, tolerantnim pa prema tome i humanijim.
- 21 I: Tako.. Koliko dugo već radite u prosvjeti?
- 22 S: Dvadeset tri godine
- 23 I: Dvadeset tri?
- 24 S: Da
- 25 I: Recite, namjeravate li se u budućnosti nastaviti, nastaviti s predavanjem sociologije?
- 26 S: Mm, ja sam nažalost ove godine u mirovinu.
- 27 I: Aha, šteta.
- 28 S: Šezdeset i pet godina
- 29 I: Da
- 30 S: Mm, u prisilnoj mirovini, ne zato što sam htjela, ja bi rado do stote što je rekla moja kolegica, jer volim djecu, to je jedan... Dakle, ono što je meni divno u mom zanimanju, to je što ja mm, što mi daje smisao... Ja na satu osjetim da sam ja sa učenicima odradila... dobar posao. To nijedan sat nije bačen, ili se razvija debata ili recimo naći kako da se ispredaje što se misli, dakle da se jedna sociološka terminologija, jedan sociološki pogled, a onda se stavi tema ili njezina strana
- 31 I: Da..
- 32 S: Ali ne da se banalizira, ne da se trivijalizira nego da se na temelju onog što, što je sociologija o tome govori, što socio.. Ili da se to negira, ili da se to potvrdi, ili da se to nadogradi.
- 33 I: Mhm
- 34 S: Dakle postoji ta tri elementa koja, koja u, metodom kojom se sam ja poticala da učenicima bude ugodno, udobno i pametno u sociologiji.
- 35 I: Mhm..
- 36 S: Dakle, to nije bilo eks katedra, to nije bilo štrebanje, to nije bilo činovničko određivanje, određivanje nego stalno, aktivno sudjelovanje, svi su morali nešto reći.
- 37 I: Da. Mm, jeste li članica nekakvog strukovnog udruženja?
- 38 S: Aa, bila sam član ovog mmm Društva sociologa, pa je to nekako, mmm, nekako zamrlo.. Moram reći draga moja kolegice da sam ja imala namjeru svugdje biti ali na kraju sam uvijek završavala kao slobodni strijelac, jer ee fa.. uvijek sam strepila ljudima koji su bili nekonvencionalni. Volim ljude koji ne pokazuju u udruženjima

interes osobni nego doista opći. Rijetko sam to naišla tako da sam se povlačila. I sve što sam radila radila sam uglavnom sama, potiho.

39 I: A kod usavršavanja? Jeste li išli na...

40 S: Uvijek sam išla na seminare

41 I: Jeste?

42 S: I tu sam se uvijek razočaravala strašno zato što su ti seminari bili toliko, kako bi vam rekla (stanka).. Ne znam.. Ne, ja bi odlazila u nadi da ću nešto doživjeti, a onda jedino što bi na tom seminaru shvatila da sam ja na svom dobrom putu (smijeh).

43 I: I to je nešto, i to je rezultat (smijeh)

44 S: Tako da, jako dobro radim svoj posao jer mmm znate ljudi vam eee kako bi vam rekla, znate što ću vam reć kolegice, na nastavi bilo sociologija bilo što drugo.. onaj jedan, taj jedan sat je vrlo, vrlo složen. Vi kao osoba u isto vrijeme morate bit jako dobre volje, morate beskrajno imati strpljenja i poštivanja mladih ljudi, oni su u nježnim godinama i vi ne smite ni u jednom trenutku njih poniziti. Dapače, bez obzir koliko vi znate da je netko glup, glup u onom stvarnom smislu, ne smatram da je to uvreda nego je jadno dijete zalutalo u školu, vi mu nikad to ne smijete dat do znanja. Dapače, vi mu uvijek morate nastojati dati nekako načine i motiva da on se bar potruđi radom nešto ako ne nekom prirodnom inteligencijom. Drugo, da stvorite jedno atmosferu radnu, a da ona ne bude nametnuta. Nego da bude steknuta, stvorena spontano. E, to, to ja mislim da je istina ono što su rekli stari Grci, a to da se učitelj rađa. To se ima i onda kada vi tako krenete sa, sa tim načinom rada, zato ti seminari meni nikad nisu bili.. oni su meni uvijek nekako bili kako bi vam rekla, stavljeno u neke, neki kontekst koji je za mene bio prevaziđan, kako to lijepo kažu naši susjedi, nekako, sve je važno, povjerenje je važno, susretljivost je.. Mladi ljudi više ne uče kao što smo učili mi, ja ću sad pričat gluposti, a ti te gluposti moraš slušati, način više nije takav, ja mislim da on više nauči u neformalnom odnosu nego u tom formalnom. Mislim kad bi mi ovako bili u kafiću i kad bi da bi puno više toga oni doživijeli. Oni su meni uvijek idemo, idemo, idemo, idemo. Recimo, ako bi bila neka izložba, a ja bi radila u, vezano za kulturu, recimo mmm etnometodologiju ili-ili bilošto ovako ja bi onda otišla s njima na jednu izložbu i onda bi im na licu mjesta vidjeli ono što, ono o čemu se govori, što se želi mmm, što se, o čemu zapravo oni to uče. Dakle više smo bili vani na terenu, na terenskoj nastavi nego što je možda uopće predviđeno planom i programom. Uopće nije predviđeno, to sam ja dodala. Tako.. mmm škola bi trebala postati jedan dnevni boravak.

- 45 I: Da, a da Vas pitam kod planiranja nastave, kojim se izvorima koristite, metodičkim i..
- 46 S: Ee, to vam je sve zadano Ministarstvom, tu niste previše veliki kreativac. To vam je zadano, vi imate udžbenik, odnosno ponuđene udžbenike od toga odabrete koji hoćete. Meni je uvijek bio Fanuko najbolji za djecu, učenike je on težak, jer učenici su naučili štrebat, i kad on vidi onu knjižurinu tešku, debelu njemu padne mrak na oči jer oni vole hvatai, učiti u rukopisu, to je naučeno, nastavnicima lakše, pa je onda se, onda se ne može vaš predmet isticati posebno zato što je on, mm, zato je kad ja dođem njima u trećem razredu oni uvijek kažu da ja govorim nerazumljivo i da, ii da sam ii, da nisam klasičan profesor. To je sve istina, a nije da nerazumljivo govorim nego koristim terminologiju znanstvenu, to oni nisu navikli, dakle to je njima ono predmet, nova terminologija, sve novo dok to oni ne savladaju, ne shvate. Treba vremena i imaju taj jedan otpor prema sociologiji, kasnije se to nekako počinje simpatizirati, počinje razumijeti, počinje prihvaćati, a to vam je sve zato što su prije vas i i imali metodu protiv koje sam ja jako, ja sam zato da učenici sudjeluju a ne da budu pisari, ja sam za to da oni misle, a ne da dobiju gotovo sve. Recimo, moji bi znali mene pitati što ja mislim o tome i tome, onda sam ja rekla, neću vam ja sada reće nego ćete vi to istražiti, napišite svoj stav i onda ćemo o tome komentirati, saznat ćete. Čemu gotovanstvo, pa škola je da se nauči istraživati.
- 47 I: Mhm... Kako bi ste opisali, što bi ste rekli koji je Vaš osobni cilj u poučavanju sociologije?
- 48 S: Naučiti djecu misliti. Ništa drugo. Misliti, misliti, biti kritičan prema svijetu u kojem se živi.
- 49 I: Recite, na satu sociologije, razgovarate li sa vašim učenicima o nekim aktualnim događajima i temama?
- 50 S: Sve. Homoseksualizam, politika, ljevica, desnica, centar, što što znači, kakvo je gospodarstvo, da li je ee, što znači kapitalizam, komunizam, problemi sa Todoricom, kako ih doživljavaju... Kako njihovi roditelji rade, koje im je radno vrijeme, koliko su opće s njima, i tako..
- 51 I: A da li Vi sami potičete te teme ili, možda učenici sami potaknu?
- 52 S: Kako kada. Ako recimo idu predavanja, ondaaa, sami potaknu, to jest zna se dogoditi da se sama potakne tema, aa često se dogodi da ja kad mm ispredajem, onda kažem dal vam je ovo poznato o čemu smo razgovarali, da li prepoznajete iz naše svakodnevnice tu temu. Onda kažu. I onda se tu, i onda uvijek imate, onda bude, bude

jako dinamično. Imate situaciju da jedan kaže jedno, a drugi drugo i vi onda točno prepoznajete kako diše kuća te djece. Recimo, imate ljude koji su bili, ovo sad zadnje što se dogodilo sa Todoricom, bilo je onih koji su bili za Todorica jer im rade majke u uu Konzuma, imate one koji smatraju da je država zakazao, on sam se pokazao neodgovornim i da su ljudi uglavnom koji za njega rade stopirani i prevareni i tako dalje, i tako dalje. Tu imate vrlo, vrlo, vrlo zanimljivih vrlo, vrlo lijepih uum misli. Vrlo, vrlo, vrlo, vrlo. I ono što ja smatram znate kad se tako stvara jedan eem kako bi rekla, jedan um razgovor bez zadržke, da se onda stvaraju slobodno misleći ljudi. Kad, kad vam se dogodi recimo bio dečko, to nikad neću zaboravit, je rekao pa šta, ja ja bi , ma nemojte me pitati za homoseksualce jer ja ne smim reć ono što ja mislim. Ja kažem molim te reci. Ajde molim te reci, što bi ti, ajde molim te reci što, što će ti se dogodit ako kažeš? Ma.. neee znam ono ne znam da li se to smi u školi, da se ... dakle da sad ne duljim u svakom slučaju trebalo je jako puno vremena da se njega oslobodi da on kaže da se oni njemu gade. A onda smo razgovarali zašto mu je to bilo tako teško reći. To je njegov osjećaj, na koji on ima pravo. Sad druga je to stvar da li je to ispravan osjećaj, da li je to.. da li se on nama ne sviđa i tako dalje, da li to sad možemo stavljati u taj jedan opći okvir. Ali je činjenica da se tada onda bua i pola razreda se dere na njega , ovi ga neki, neki smatraju da je to primitivno. Uglavnom razvije se jedna jako lijepa diskusija, al ono što bude ključno to je da su oni iz izrazili stav, da su izrekli mišljenje koje nije uz pozdrav od svih, ali on nije to imao hrabrosti reći i vidio je zapravo što to, da li je to ispravno reći, nije ispravno reći, zašto i kakva je, ii što se može nakon tih razgovora odnosno nakon tako otvorene emocije, što se um, na što može naići. Na kakva osuđivanja, to je ono što, što meni se čini da je u nastavi kvalitetno. Da se njaga oslobi i da onda među svojimima dobije taj jedan kritičan odnos što je to ispravno, što je neispravno, može li se, ne može li se, zašto se može, zašto se ne može i tako dalje. Jer ipak je među svojimima.

53 I: Kako biste rekli koja je uloga i zadaci sociologije, srednjoškolske sociologije?

54 S: Ono što sam rekla na početku, to smatram da sociologija kao predmet stvara daje jednu, jednu um opći pregled što se događa u društvu, kako se nositi s tim, s tim pojavama, kako se prema njima postaviti i smatram da daje jednu, što smatram da je najvažnije jednu vrlo, vrlo, vrlo široku kulturu e koja onda ima jedan mm jedan, stvara osobu s manje predrasuda, s više tolerancije na različitost, dakle stvara jedan zdrav razum koji je, koji ipak je oslobođen tih...

- 55 I: Mhm, a što mislite ti zadaci sociologije koji su predviđeni programom za, p, za sociologiju u srednjoj školi, da li su oni ostvarivi u nastavi?
- 56 S: Jesu.
- 57 I: Jesu?
- 58 S: Većina da. Većina da. Većina da, a to ovisi o nastavniku. Ako je nastavnik kreativan, ako je zainteresiran, ako razumije ono što mladog, kako to prenijeti mladom čovjeku i da on sebe vidi u tome onda je to sve jako lako ostvarivo, bez uuum... sociologija je bez ikakvog problema, ona je, ona je jedan od um meni boljih predmeta, boljih predmeta. Ali, sve je u nastavniku, vjerujte mi kolegice, bez nastavnika savijesnog, odgovornog, strastvenog i znate ako nastavnik se ne stavlja u položaj učenika ne može on razumijeti kako treba.. kako treba predavat sociologiju.
- 59 I: Mhm... A što, a što biste rekli što sociologija može pružiti srednjoškolcima? Što im može donijeti?
- 60 S: Paa, ono što sam vam rekla, jednu, jednu bolje razmišljanje svijeta u kojem se živi, pa onda prema tome se, prema i postaviti, i mislim da im može olakšati kod studija... Aaa recimo, lakše uuumm shvaćanje nekih predmeta koje će imati. Recimo, kod prava samo sociologiju, pa onda uu razvija to jedna strahomisao, omogućuje, omogućuje to jedno apstraktno, i to jedno znate što, meni se čini da su, ako je to, ako dobro, ako je dobro savladana sociologija onda vam daje tu mogućnost gledanja malo iza, a ond iz svih drugih predmeta kad ih vi počinjete učiti i imate tu sposobnost viđenja toga iza, lakše je učiti. Lakše ih je učiti.
- 61 I: Mm, znači sad ste rekli da, da sociologija može pružiti srednjoškolcima bolje shvaćanje i viđenje nekakvih događaja. Recite, mm kakva aa znanja i vrijednosti sociologija što se tiče svakodnevnog života može pružiti srednjoškolcima?
- 62 S: Pa recimo svijest o sebi, oni mogu steći jako do, jako dobar svijest o sebi, mogu jako dobro razumijet svoju obitelj, mogu jako dobro aa aa sa sociologijom aa ssebi smjestiti u taj jedan politički kontekst, aa mogu aa razviti tu jednu toleranciju prema različitosti što ja smatram da je jako važno... Tako, mislim da se kroz sociologiju mogu baš razviti u u kvalitetne ljude. Mogu, mogu.
- 63 I: Mm, recite, po Vašem mišljenju, koji, kakav je odnos između onih postavljenih ciljeva sociologije u srednjim školama i zapravo konačnih rezultata? Što vidite ovako u, po Vašim srednjoškolcima?
- 64 S: Što škola od njih očekuje, a kakvi su rezultati? Pa, oni uglavnom ta očekivanja školska većina ispunjava, ali ja smatram da je to loše.

65 I: Mhm, zašto?

66 S: Jer zato što ja mislim da ne bi trebali oni ispunjavati školska očekivanja nego bi oni trebali ostvarivati svoja očekivanja. Jer vam se proizvode štreberi. Proizvode vam se borbe za ocjenu, proizvodi vam se interes ne za razumijeti i znati, formirati sebe kao ličnost nego steći petice, s tim peticama upisati fakultet, što je najlakše, najteže je završit fakultet. I onda kad upiše fakultet on je ispunio ona očekivanja, a sad dal će ga on završit ili neće, uvijek može reći preteško mi je , nije to to, mmm nekako ići raditi, a roditelji koji moraju fakultet platit možda im se to ne učini tako, tako neloša ideja pa dobro nema veze nastavit ćeš drugi put ili recimo napravi pauzu od jedne ili dvije godine pa imam ja srećem svoje učenike vrlo često koji su došli, završili drugu treću godinu i odustali od fakulteta, a bili su odlični učenici, dakle to ništa ne garantira. I mislim da tu, tu treba ako reforma se misli uhvatit posla prvo se s tim mora suočit. Kako kod učenika razvit potrebu za znanjem, a ne za ocjenom.

67 I: Što smatrate mm, koje bi teme, sociološke teme bilo posebnoo važno oobraditi na nastavi sociologije?

68 S: Mmm dakle, to je ono što se može i što je recimo nastavnik kad dobije sve ono ponuđeno on može mmm sam sebi iskreirati po iskustvu onoga što, što učenike bi zanimalo, dakle sve ono gdje sebe učenici vide. Dakle, njih jednako zanima, njih najmanje zanima sociološke metode, to ih najmanje, učit što je sociologija, znanost, kakva ima nastava, što je društvo, kako društvo funkcionira to ih najmanje zanima. Njih jako zanima am kultura, i to ne u općem smislu, nego ona kultura koja se vezuje za recimo za njim, za kontrakulturu, za subkulturu, kojima oni... Onda kad vi kažete spadate li vi u kontrakulturu ili subkulturu i zavisno gdje se ko smjesti, tu vam budu fantastične diskusije. Dakle, sve što je vezano za njih, to im je jako zanimljivo. Dakle, zanimljiva im je kutura, to kažem gdje se oni nalaze, u športu, glazbi, u filmovima. Vole priču o glazbi, filmovima, športu, to im je jako drago. Obitelj, recimo, socijalizacija, tu znate kakvih... Dolazite do nevjerojatnih mm saznanja. Nehotično. I vidite kako dijete kad vi počnete pričati o tim odnosima, kako neka djeca znaju osjetiti olakšanje što ste stvari koje se događaju što nisu ne, ne neke, neke stvari nenormalne iii , dakle to. Mmm sve gdje se oni mogu prepoznati, gdje oni mogu sebe nekako smjestiti, kasnije afirmirati, to je njima... To, to je njima jako, jako, jako zanimljivo.

69 I: Da... Samo da se vratimo na ove ciljeve i zadaci, zadatke sociologije što sam Vam prije bila pitala. Recite jeste li upoznati s ovim prijedlogom novog programa sociologiji?

- 70 S: Ja koliko znam sociologija se misli staviti jedan sat, jel? Nisam sigurna. Ona je sada dva sata tjedno. Mmm, ne znam koji je, nemam, nemam pojma koji je to...
- 71 I: U ovoj novoj školskoj reformi što je bilo riječ, mm izašao je novi prijedlog novog programa nastava sociologije...
- 72 S: Nisam to vidjela.
- 73 I: To je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta izbacilo, po najviše nekako ne toliko u metoda, najviše se razlikuje u zadacima, u onim završnim ciljevima koje učenici trebaju steći prilikom izlaska iz srednje škole vezanim za sociologiju.
- 74 S: Nepoznato mi je, moram priznati.
- 75 I: Sad da Vas pitam samo imate li nekakvih zamjerki vezanih za predmet sociologije u srednjim školama?
- 76 S: Mm ja mm, nemam zamjerki zato što ja ono što ne valja ne radim (smijeh).
- 77 I: A što po Vama ne valja?
- 78 S: Ja, pa recimo ovaj početak sociologije, mislim da je to, to bi ja trebala, to bi, to da sada radim, da ove godine radim to bi stavila na kraj. Recimo, mmm ja bi upoznala ih sa sociologijom možda malo nastanak sociologije, nastanak sociologije, s kojim sociologija znanostima se bavi i gotovo. A onda bi već prešla nekako na, na te nekakve kažem vam mm teme, koje njih okupiraju, a to je oni sami, u društvu, oni u obitelji, oni međusobno, oni u odnosu na mmm na nekakve društvene pojave. E, tako da, e...
- 79 I: A, možete li povući nekako, povući poveznicu između sociologije kao znanosti i sociologije u srednjim školama? Što može sociologija kao znanost pružiti srednjoškolcima? I ljudima općenito?
- 80 S: Pa to sam vam već nekako odgovorila na to pitanje mmm to što mi se čini da im može dati tu jednu opću kulturu, i što im može dati jedno aam eto razumijevanje svijeta u kom se živi i osloboditi ih predrasuda, mislim da je to jako važno.
- 81 I: A može li potaknuti promjene u društvu?
- 82 S: Aposolutno, on ne da može nego bi ona to morala raditi. Ona bi to morala raditi. Ona bi to baš morala raditi. Jer ona je prilično po meni kao i filozofija, ne znam što se dogodilo psihologija se uspjela izvući iz te nekakve kako bi rekla začahurenosti, a sociologija i filozofija su ostale dosta zatvorene, onako elitne, što je šteta jer mislim da bi ona trebala.. iako dobro sociolog se uvijek nekako pojavi, on uvijek nešto komentira pa on uvijek nešto... Ali mislim da bi ona trebala kako bi rekla funkcionirati mmm prisutnije nekako bi ona trebala mmm.

- 83 I: To se najčešće i zamjera sociologiji, ta udaljenost od malih ljudi.
- 84 S: Ne volim pojam malih ljudi, nego ljudi... Dakle čini mi se da... ja, ja se sjećam onih tribina što su bile u u ne znam da li još uvijek ima, to je meni krasno, to je recimo ono kao...
- 85 I: Mislite na Javnu sociologiju?
- 86 S: Na javnu sociologiju.. To mi je krasno, krasno, krasno. Ja sam recimo isto jako ponosna na to jer mislim da sam ja na neki način sudjelovala u ideji stvaranja te Javne sociologije i to mi je bilo jako dob.. Ne znam dal to još traje, ja sam otišla na par, uvijek se događalo kad ja radim bi bila popodne pa onda bi to.. Onda je to, ovaj, tako da nažalost nisam bila na na većini.. I to je bilo posjećeno više ili manje, više ili manje iako teme su bile prilično opet udaljene od onoga što stvarno čovjeka zanima. Recimo, jedan problem koji sam danas s jednom kolegicom pričala, po meni je svakako sociološko pitanje droga i mladi. Svakako. Ali ne droga zašto se mladi drogiraju i tako dalje too, to sad neka rješava psihologija i psihijatri. Ali kako se obitelj s tim nosi, što društvo čini da toj obitelji bude lakše. Vi nemate pojma koliko tu sociologija može učiniti.
- 87 I: Znači, Vi smatrate da sociologija zapravo može doprinijeti...
- 88 S: Aktuelne, aktuelna pitanja, aktuelnu problematiku, postaviti i dati neke prijedloge. Pa ako se zakači, zakači. Tko se zakači, zakači. Ali ona naprosto mora progovoriti, ljudi, roditelji koji imaju bilo kojeg ovisnika u kući znate... Jer mi smo zapušteno društvo, po meni ko može napraviti reda? Sociologija. Možda je previše idealiziram.
- 89 I: To je Vaše mišljenje, to je...
- 90 S: Možda previše od nje očekujem, previše ideliziram, ali meni se čini da bi to, da bi to sociologija kad bi se oni udružili, kad bi, kad bi se nekako malo spustilo na život, a manje na, a manje na kako bi rekla, na taj jedan akademski stupanj.
- 91 I: Mm, da Vas pitam, vezano za građanski odgoj i obrazovanje, jeste li upoznati sa programima građanskog o, odgoja i obrazovanja?
- 92 S: Ummm, vrlo kratko zato što oni nisu zaživili, oni se provode kroz mmm u školi kroz mehanizam, kroz formu mm sata razrednika, ali vjerujte mi nije to ništa ni odgovorno ni ozbiljno, tako da se nisam baš s tim posebno bavila, ali znam da što se tiče građanskog odgoja (malo duža stanka) da recimo sociologija to mogla a, sociologija , biologija bi mogli odraditi jako neću reći psihologija zato što te psihologije svugdje ima, ali mislim da bi se, da bi sociologija mogla odraditi veliki posao. Veliki posao.

93 I: A, zašto to smatrate?

94 S: A pa zato što ona mm o tim temama koje se, koje su vezane za građanski odgoj, zapravo i i kroz svoje nastavne jedinice ona o tom i progovara. Baš se, o svemu ona progovara. Dakle, ne postoji niti jedan društveni segment o kojem sociologija nema šta reći. Tako da mi se čini da bi tu trebala ona zbilja biti dominantno pristuna.

95 I: Mhm, a da Vas pitam, am što općenito mislite o uvođenju građanskog odgoja u škole, u osnovne i srednje? Koja je potreba, koji je cilj?

96 S: Građanski odgoj... (stanka) Građanski odgoj... Pa znate što ja mislim da možda je to malo ekskluzivno. Mislim da se te stvari ne mogu učiti da se uče, nego da se one moraju nehotično odgajati u čovjeku, odnosno mladom djetetu... Po meni, ako govorimo o politici, tu može biti sociologija koja će sve o politici, i politika i gospodarstvo kao predmet, sve reći što mladog čovjeka može zanimat. I naučiti će neke stvari. Što se tiče seksualnosti, može sve kroz biologiju, biologiju, ima divnih kolega i divno oni to rade s njima, vrlo, vrlo lijepo, apmetno, mudro i tako dalje... Mmm kao govorimo sa sta... o gimnazijalcima, jedino što moram priznati umm ja sam imala par sati u u ovoj školi mm grafičkoj, di su krasna djeca, krasna, krasna, krasna, vrlo, grafička i kemijska, to je nešto Prirodoslovno grafička škola. Prvo to su kolege veliki entuzijasti, učenici fantastični, s njima se može zbilja radit što god hoće. Vidite, oni nemaju društvenih predmeta i ja znam, ja sam tamo predavala politiku i gospodarstvo dva sata tjedno i znam da su mene molili da ostanem još koji sat, i da im, recimo kroz formu sociologije objasnim neke... neke stvari koje njih zanimaju. Dakle, privatno. Onako više nekako druženje. Dakle, kad govorimo o sociologiji ja sam veliki zagovornik i i nekako sam uvijek to govorila ali onako sijala sjeme, ajmo reći, aam mm gdje god sam mogla da se uvede bar jedan sat tjedno u strukovnim škole sociologija. Jedan sat tjedno, jer to su tako krasna djeca, sa tako krasnim razmišljanima i željni tog znanja... oni, oni kroz program nemaju to, ni filozofiju, ni psihologiju, ni povijest, tako da im je to baš bi ta sociologija bi im sjela fantastično. Za tu opću kulturu o kojoj sam vam prije govorila. O što, kad govorimo o građanskom odgoju dakle kroz pre-predmete, kroz ovu formu oni mogu po meni, a građanski osgoj se stiće nehotično... Što to znači? Recimo, kad bi škola funkcionirala u jednoj smjeni, što je po meni neophodno, reći su vam zašto. Prvo zato kad imate školu u dvije smjene naši učenici se s roditeljima vide samo dva sata tjedno u, u mjesecu. To je strašno. To je strašno, oni ne komuniciraju zajedno jer oni idu na posao, a ovi u školu i nađu se tek negdi na večer, putnici niti tada. Što ja smatram da je porazno za, za tu djecu i za

obitelj, ne, ne vide se. Drugo, što ja mislim da, da se gubi ta jedna rutina jedna, je- jedna struktura učenja i rada, ona se nekako uvijek razbija. To je sad već toliko uvriježeno da, da se o tome niti ne razgovara, niti osviješćuje, a ja mislim da bi bilo puno bolje da ili samo ujutro ili samo popodne. S tim što bi ja to stavila samo ujutro, a škola bi mi izgledala obavezno sa, sa i to ono impertivno sa kantinom, gdje bi bila zdrava hrana od mrkvice, voćaa, iii svakako tog jednog toplog obroka jer mi imamo gladnu djecu, to morate mi vjerovati, naša dje- imamo gladne djece, imamo djeca koja na taj način kad vi njima serrvirate hranu, vi ih zapravo učite što je građanstvo. Kako se jede, što se jede, kad se što jede, ne morate vi njima to govoriti, ne što se jede toplo, što se jede hladno, tako da.. Dakle, tada ih vi nehotično učite jednom, jednom građanskom odgoju, a onda naravno kad je on u toj kantini onda se mora naučiti nekoj pristojnosti. Kako se opohoditi, kako što, ali prvo od one koja nudi hranu pa do nastavnika koji s njima se druži i tako dalje... Mislim da se tako uči u-u, građanski odgoj, a drugo smatram da bi škola popodne trebala biti otvorena kao njihov dnevni boravak. I da zapravo naš fakultet surađuje sa školama, tako što vi kao studenti dolazite različito, na različite načine i po različitim afinitetima s tim učenicima raditi, neko će učiti jezike, neko će ih učiti matematiku, neko sociologiju, neko fotografiranje, neko pisanje, neko ovo neko ono, a neko će naprosto držati repeticije. I na taj način ćete se učiti metodi i pprivikavat se na, na rad u razredu, odnosno u školi. I naravno svakako staviti u funkciju nastavnike koji su, koji su uuu mirovini. Za nekakav skroman novac da oni tamo u svoje slobodno vrijeme jedanput, dvaput, triput ovisi prema afinitetu, da dođu sa učenicima i da ih, da vode dramsku, recitatorsku, da ih uče lijepom pisanju, kako da... To je građanski odgoj. A ne ti ćeš sad naučit što je bonton, ti će sad naučit što je lijevo, što je desno, što je centar, ti ćeš sad naučiti ko je glup ko je pametan, ti ćeš sad naučiti eem... Pa ja mislim pored interneta šta on ima više učiti, ono što ga zanima on čita. Kakve su to gluposti?

97 I: A-am, da vas pitam, kako biste Vi opisali građane i građanke Republike Hrvatske? Kako biste dali...

98 S: Nemamo građane. Mi imamo malograđane.

99 I: Zašto to kažete?

100 S: Pa zato što nemamo, nemamo građanske kulture, ni nigdje nema odgovornosti. Građanin nije odgovorna osoba za ono što radi, za ono što govori, za ono što... kako se ponaša. To je biti građanin. Građanin nema predrasuda, građanin ne krade, građanin ne laže... Građanin to ne radi. Građanin ima svijest o drugome, građanin je osoba koja

se bori i brine za javno dobro, odnosno za opće dobro. Malograđanin misli samo na sebe i o sebi. I to me uvijek jako razljuti. Hrvatski narod je malograđanski narod, čast izuzecima.

101I: A, za hrvatske srednjokolce, točnije, za Vaše srednjoškolce...

102S: Oni su zapušteni.

103 I: Mhm. U kom smislu?

104 S: Prekrasni mladi ljudi, izvrsni talenti, izvrsni kapaciteti za-pu-šte-ni. Zapušteni. U svakom pogledu. Roditelji nemaju vremena, roditelji nemaju mm nemaju znanja, nemaju znanja. Škole odraduju posao, opet čast izuzecima, stalno se nešto čeka, sa školama se stalno nešto čeka, čeka. Više od kad se najavila ova reforma, više ti nemaš ni gušta ni radit jer stalno imaš osjećaj da radiš krivo i da će doć reforma koja će ti reć što je raditi pravo. Znete, osim toga, pazite, ja smatram da fakultet je itekako odgovoran za, itekako je odgovoran kolegice draga za to koga obrazuje za nastavnika. Nastavnik je vrlo delikatno zanimanje, vrlo, vrlo, vrlo, vrlo delikatno. Znete, ne može se dogoditi da recimo uuum ako vi imate nekakvu potrebu za slušanjem klasične glazbe, za putovanje, za čitanje knjiga, odlaženje u kazalište da to vašoj kolegici bude čudno... To se ne smije dogooditi.

105I: Evo, sad ste građane i građanke Republike Hrvatske rekli ste da ih smatrate malograđanima. Aa...

106 S: Dakle mi nemamo građansko društvo, mi ga tek trebamo izgraditi, ja sam vam rekla kako.

107 I: A da Vas pitam, što za Vas podrazumijeva biti aktivan građanin?

108 S: Rekla sam vam, misliti o općem dobru, djelovati, djelovati prema općem dobru, ne misliti na svoje samo, ne nametati svoje potrebe, svoju kulturu i svoja nekakva viđenja, nego razmišljati o drugome.

109 I: I tu ste rekli da škola i nastavnici trebaju imat...

110 S: Aposlutno moraju imati o tome duboku svijest i biti više odgajatelji nego interpretatori. Jer ja smatram da je građanski odgoj nehوتيčno se ući, a ne namjerno, ne možete vi građanina... pazite, ne možete vi građanina stvoriti tako da, da u svakom kafiću postoji glazba koja krešti, koja se dere, koja vam ne dopušta da normalno komunicirate, a da je pritom ta glazba tolko trivijalna i jadna da je meni neugodno.

111 I: Da Vam, da Vas pitam, ako i kad se uvede građanski odgoj, bilo kao međupredmetni ili kao predmet u osnovne i srednje škole, po Vama tko bi to trebao

predavati? Koje kompetencije bi trebao imat predavač ili predavačica građanskog odgoja?

112 S: Po meni, to bi trebao biti neko iz društvenih znanosti, svakako. Psihologija, sociologija, filozofija... Ooo da.

113 I: Znači, Vi smatrate da profesori sociologije mogu...

114 S: Aposlutno. Aposlutno. Aposlutno. Prije svega. Apsolutno prije svega.

115 I: Možete to malo objasniti?

116 S: Pa zato što naprosto on, on sa svojim znanjem i sa, i sa oooo mmm, kako bi rekla, s, sa svojim znanjem iz onoga što što se, aam, što se zapravo prenosi toj, toj djeci i način na koji se to prenosi mislim da se, da je sociologija tu nekako a, am naj, najneposrednija nekako, onaj, mogla bi reći i psihologija, psihologija govori o jednoj drugoj dimenziji to jednoj psihološkoj. Ovdje kada govorimo baš o čovjeku i građaninu, odnosno o čovjeku kao članu društva onda mi se čini da je sociologija jedan definitivno zapravo najkompetetnija. Jer ima onu sveobuhvatnost, u pogledu, ona ona apsolutno obuhvaća širinu u znanju, jel. U razumijevanju.

117 I: Znači, onda po Vama, postoje li sličnosti između građanskog odgoja i sociologije?

118 S: Postoji. Postoji. Postoji strašno. Postoji strašno. Ja uopće ne vidim mm što im je različito. Opće ne vidim što im je različito. Iako ne znam kako je zamišljen građanski odgoj, znate on nije definiran, ono što zadnje znam, to je da su, da, da postoji dvije struje, jedna struja je konzervativna, druga struja je liberalna i sad kako će se one, njih dvije te struje spojiti što, i što će od toga ispasti stvarno nemam pojma jer ja kad sam vidjela da nema konsenzusa, te prepucavanje i te svađe uopće nisam, nisam htjela više niti pratiti ni slušati, niti što stvarno više ne vidim smisao tog, tog... Ja Vam kažem, ja samtram da se građanstvo i stavranje građana treba raditi atmosferom, a ne bubanjem, to se ne buba.

119 I: može li sociologija u tome pomoći?

120 S: Pa tako što će sugerirati na koji način se odgajati, odgaja mladog čovjeka. Da. Da. Što mu, što mu savjetovat kako čitat koje knge, koje filmove gledat. Recimo znate ja sam znala na svojoj nastavi ostaviti uvijek jedan sat za gledanje jednog dobrog filma, ili bar dio jednog dobrog filma, dio jednog dobrog filma, znate kada vam dijete odlazi iz škole i kad vam kaže da ste mu promijenili život, onda je to, onda je to ja mislim da ne postoji veća nagrada za nastavnika nego čuti da ste jednom djetet, čovjeku promijenili život. Samo zato što ste mu ukazali na neke filmove, na neku glazbu, što

ste mu ukazali na neku jednu nov, jednu novu, jeddnu dimenziju života o, kultura, koje, koja osjeća ali nije, nije lako dolazio do nje.

121 I: Da, da.

122 S: To sociologija radi prema tome kažem vam ako imate dobrog nastavnika koji je, koji je kreativan, koji je, koji je ima te neke, neke mm sposobnosti, pa prema mladom čovjeku, ako sebe vidi u tom svijetu i kaže kako bi ja, što bi ja sa, volila saznati iz sociologije ili od sociologije, onda vam dolazi ideje na pamet same i vi točno znate kad ste napravili jako dobar sat, a kad je on bio malo manje dobar, a kad mi je nik, kad nije valjao... Tako da sve o nastavniku, i kažem vam, građanski odgoj je po meni je stvar eeem, e nehotičnog učenja, nikako namjernog. A stiče se preko nastavnika, njihovih primjera, preko organizacije škole i njene atmosfere, recimo kad bi se, zamislite vi kad bi se popodne dolazilo u škole pa se jedan dan, jedan tjedan sluša samo rok, treći dan, treći, je-jedan tjedan samo klasika, četiri, ii, četvrti tjedan samo ne znam, mmmm narodne pjesme i tako dalje. Zamislite kako bi to, da li bi, baš takav jednostavno prešli i to od probno, to probno ne bi bilo loše. Da se da, tim učenicima do znanja da, da nije trivijalnost nešto što nam pomaže u životu.

123 I: Znači, vi smatrate da građanski odgoj kao predmet, ne bi bio...

124 S: Za mene on nema smisla. Ne. Ne. Ne. Mislim da bi se tu trebalo dat biologiji ... nekako otvorena vrata, da bi se to trebalo dat sociologiji, da bi se tu trebalo dati filozofiji svakako, etici, vjeronauku i tako... Ali, uum, imati svijest o potrebi građanskog odgoja kroz atmo-sfe-ru (naglašeno) u školi.

125I: Mhm...

INTERVJU 2 (S2)

- 1 I: U redu, evo samo ćemo početi sad s par pitanja o Vama. Koje je vaše zvanje i drugi predmet na faksu?
- 2 S: Znanje koje je moje? (smijeh)
- 3 I: Zvanje, zvanje.
- 4 S: Aha, zvanje. Znači profesor pedagogije i sociogije, aam radim u (...) školi ko pedagog na pola norme i u (...) školi predajem politiku i gospodarstvo i sociologiju.
- 5 I: Dobro. A da ponovno upisujete studij, biste li ponovno odabrali sociologiju?
- 6 S: E pfff, vjerojatno bi nešto modernije, sa sa nekim elektrotehničkim komponentama budući da jako teško ja sam stvarno imao sreće kad san našao posao u struci, znači

pedagogija i sociologija. Li bio bih pragmatičan u izboru jer stvarno trebaš razmišljati malo više o budućnosti. Ali nako da... iz ljubavi bi, ali iz pragmatičnosti ne.

7 I: Dobro mmm, namjeravate li nastaviti predavati sociologiju u školi?

8 S: A dokle budem mogao da. Mmm evo upravo ove godine mm pošto je u (...) školi samo jedan sat tjedno, a ja općenito sam protiv tih aam tih kurikuluma gdje imaju predmete po jedan sat tjedno, jer se s tim apsolutno ništa ne dobije, planiram zapravo sociologiju malo proširiti u virtualnom svijetu, preko Lumena, tako di će dobivati znanja na Lumenu, a na satu ćemo raditi dakle interaktivno, predavanja, istraživanja, ove godine sam čak imao neke socijalne eksperimente, to ih je oduševilo to smo radili tek na kraju. Tako da... To planiram sad od početka.

9 I: Super. Am, jeste li član nekog strukovnog udruženja?

10 S: Uum, ne. (smijeh)

11 I: A usavršavate li se na području sociologije?

12 S: Na području sociologije nažalost ne jer kako sam već rekao to mi je jedan sat tjedno. Aam dakle idem na ove županijske skupove kad se organizira, politika i gospodarstvo, sociologija skupa ali to je to. na državna idem iz pedagogije najčešće pošto mi je to najveći obujam posla.

13 I: Mhm, dobro. Am koje izvore koristite u pripremi za nastavu sociologije?

14 S: Aa, raznorazne. Od onih standardnih udžbenika, od Fanuka do Haralambosa, iii naj najviše zapravo koristim Internet. Internet ii e materijale i sadržaje na engleskom.

15 I: Mhm, a koji je Vaš osobni cilj pri predavanju sociologije u srednjoj školi?

16 S: Aaa cilj mi je zapravo približiti sociologiju učenicima na način da im ne bude nešto suhoparno, samo činjenice ii dakle svi oni pusti osnivačii i metode aa pojmovi, međutim jako teško s, vidim da je to zapravo jako teško jer si ograničen tim prostorom dakle imaš kurikulum, koji moraš ispunjavati kojeg se moraš pridržavati sa jedan sat tjedno. To sam već naglasio, zapravo ne stigneš se kvalitetno posvetiti sociologiji. Iii naravno, to sad planiram nekako promijeniti.

17 I: Super. Aa razgovarate li sa učenicima na satu o aktualnim događajima ili temama uu državi, svijetu?

18 S: Mmm, uvijek kada se nešto dogodi što smatram da je bitno, nevezano samo za predmet sociologije ili politike, diskutiram o tome sa učenicima. Aa primjerice, kad je bila onaa mm kriza sa migrantima prije dvije godine mm isto sam cijeli jedan sat smo o tome pričali, mm slušao sam njihova azmišljanja di di su bili od ekstremno desničarskih do ekstremno ljevičarskih, aaa naravno svoj stav nisam toliko izražavao nego sam zapravo prihvaćao sve

njihovo i pustio ih da međusobno pričaju. Aaa do, do dakle primjerice kad su, su kad su vako nekakve situacije što baš osjetim da se mora reći, spomeniti ili kad naletim na neki video koji je zanimljiv, koji je aktualan onda ga isto pustim pa prodiskutiramo.

- 19 I: Mhm, a pokreću li učenici nekad sami te rasprave ili?
- 20 S: A, ponekad mm žele neke rasprave tipa samo da se izbjegnu ispitivanja ili ispiti, ali budući da nisu argumentirani i da nisu pripremljeni na to onda često to završi na tome da ništa od toga ne bude. Aaa ja radim saa četvrtim razredima, to su uu dakle ili sa četvrtima dakle koji završavaju. Mmm i već je dosta kasno zapravo s njima počeo na taj način da oni već radu rasprave, da razmišljaju svojom glavom jer zapravo naše školovanje od početka do kraja te usmjerava na knjigu, izvore iz knjige i neko uskogrudno gledanje, dakle čim, čim im postaviš neko pitanje koje od njih traži razmišljanje oni se tu već malo pogube. Primjerice, mmm iz sociologije smo radili komfornost i Mertona ii di je u pitanju dakle uu spomenio sam Al Caponea, ali nismo o tome nešto detaljnije pričali. I onda kao primjer mm te komfornosti odnosno inovativnosti prema Mertonu san naveo kao Al Caponea i to je njih toliko zbunilo da upće nisu znali ni ko je Al Capone, to su mi kasnije prigovarali u ispitu kao profesore kao ko je AL Capone, kako to, onda sam ja kao gangster i tako dalje i tako dalje, onda vidiš da zapravo a ništa ih ne zanima, ne žele.. nisu toliko znatiželjni, jednostavno ne razmišljaju svojom glavom, s čim malo odskočiš od kalupa se već pogube.
- 21 I: Mhm.. A koja je uloga i zadaci sociologije kao predmeta u srednjim školama i koliko je to ostvarivo zapravo u nastavi?
- 22 S: Aam, u uu u (...) školi gdje predajem zapravo to spada pod stručni predmet. Aaaa koja uloga, vjerojatno približavanje aa učenika tim dakle nekim pojmovima vezanima za obitelj i zdravstvo, što zapravo opet apsolutno je kako sam rekao ograničeni smo vremenom, ja uopće ne dođem do onog kraja samog kraja jer moram s njima proći dakle, kako pišu osnivači i osnovne pojmove sociologije. Ii koja bi bila svrha? Pa svrha bi bila da oni dakle aa bolje razumiju svijet oko sebe, ali sa jedan sat tjedno to ti nemoš postići. Sa jedan sat tjedno ti moš samo postići bubanje, iz bilo kojeg predmeta, moš samo postići ono dakle činjenično neko znanje, a neko razumijevanje jako, jako teško.
- 23 I: Mhm, dobro. Koja znanja, vrijednosti i navike, prema Vama, nastava sociologije u srednjim školama bi trebala razvijati kod učenika?
- 24 S: Paa, neka samostalnost u radu, mm istraživanja, dakle sklonost tim istraživanjima aaa dok se radu dakle ankete ii slično, o trebali bi se nekoj metodičnosti isto aa uputiti u neku metodičnost, dakle izrade, strpljivost opet, komunikativnost sa ljudima i tako.

- 25 I: Mhm, dobro. Aam, po Vama što smatrate koje teme bi bilo posebno važno obraditi nastavom sociologije?
- 26 S: Paa u srednjoškolskoj sociologiji možda, aa, maknuti fokus sa nekih teorijaa i pojmova i više dakle na zbivanja aktualna, i tu bi zapravo bilo super kad bi se odjeli za sociologiju možda povezali sa školama ii gdje bi možda provodili zajednički neka istraživanja, studenti i učenici, aaa gdje bi možda oni stekli tu dakle m perspektivnu što zapravo so, kad bi ih naučili dakle gledati svijet sa sociološke perspektive.
- 27 I: A koje je Vaše mišljenje o trenutnom predmetu sociologije?
- 28 S: a u, sad govorim iz perspektive iz (...) škole, u gimnazijama su po dva sata tjedno i malo je obujmije gradivo. Aa smatram da pre, imaju prevelika očekivanja, prevelik, mm preširoko su postavljeni ti ishodi, aaa jednostavno vremenski ti ne daju priliku za sve to, za ispuniti sve te ishode. Odnosno, da učenik osim činjenica stekne dakle i neko, neku drugu razinu, jaču razinu znanja..
- 29 I: Mhm. Jeste li upoznati sa prijedlogom novog predmeta, plana i programa sociologije za srednje škole?
- 30 S: To jest ono što je bilo u kurikulumu?
- 31 I: Da.
- 32 S: Aa, gledao jesam, ali budući kako je to sve nekako propalo nisam se dalje s time previše bavio. Ali vidim da su bili na tragu ovoga što ja govorim, dakle profesori su imali neku veću slobodu, ii zapravo veći naglasak je bio dakle na aa tom učenju, istraživanje, ii dakle ti neki modernijima načinima poučavanja.
- 33 I: A možete li poveć, povući poveznicu između sociologije kao znanosti i sociologije u srednjim školama?
- 34 S: Aaaa uf, uf nisam se baš previše bavio sociologijom kao znanošću aaa tako da ovo pitanje malo zbunilo.
- 35 I: U smislu što može sociologija kao znanost, može li sociologija u srednjim školama prenijeti one glavne postavke...
- 36 S: Može. Može zapravo može, ali mm opet treba, treba malo dulje vremena i treba malo mm malo s njima ss, s njima više baviti. Dakle, nekako probuditi u njima taj način razmišljanja. I osvijestiti ih. Dakle, neke osnovne postulate aaa sociologije to su osnova sociološko motrište, može. Samo, sve je to na osnovi. I opet koliko ih uspiješ ti kao profesor animirati da se oni kasnije tome malo u slobodno vrijeme posvete.
- 37 I: Mhm, a recite jeste li upoznati sa programom građanskog odgoja i obrazovanja?

- 38 S: Mm jeesaam, ii u ovoj formi međupredmetnih smatram da jednostavno aa ne dolazi dovoljno do izražaja. Zapravo, međupredm, mmm, građanski odgoj veliki dio zapravo je iz politike i gospodarstva. Aaa i jednostavno ne vidim smisao u međupredmetnom aa prožimanju, dakle već je to sve međupredmetno stavljeno, aaa građanski odgoj bi trebao biti zasebno ili ukomporiran u neki predmet politike i gospodarstva, znači da se spoji, koji će onda biti obuhvatniji i možda trajati duže, dakle ne samo zadnju godinu, već možda dvije godine i koliko već bude trebalo, bude potrebno.
- 39 I: Aam, a što mislite mmm je, da li je uopće potrebno uvođenje građanskog odgoja u srednje škole?
- 40 S: Aaa, potrebno je ali opet treba dodatno rasteretiti učenike prije bilo kojih novih aa predmeta koji se uvode. Aa već samo rekao da nisam za međupredmetno uvođenje iz toga ne vidim ništa, jer to se, jer se to naj, najčešće svede samo na papir, a ne na aa provođenje mm iii, znači trebalo bi ga implementirati ali trebalo bi onda rasteretiti učenike, odnosno trebalo bi ono što je bio naglasak kurikularnoj reformi, veću izbornost. Dakle imamo onaj neki korpus koji je osnova što moramo naučiti učenika u opće obrazovnom dijelu i u strukovno što nam je bitno, ali to smanjit na neki određeni nivo aaa a onda pustiti učenika da on sam bira. Primjerice želi li on naprednu matematiku slušati ili će se posvetiti možda sociologiji, psihologiji, filozofiji, logici i tako dalje, i tako dalje.
- 41 I: A rekli ste znači da smatrate da je potrebno uvesti građanski odgoj u škole.
- 42 S: Je.
- 43 I: Zašto mislite da je potrebno?
- 44 S: Aa zato što mm s cilj građanskog, o-o-odgoja zapravo stvoriti aktivnog građanina, a škola u današnjem nekoj perspektivi kako je kod nas zapravo služi onom nekom skrivenom nastavnom programu iz sociologije, a to je aaa jednostavno m ostaviti situaciju takva kakva je, da oni ne razmišljaju svojom glavom, da oni jednostavno prihvaćaju jednostrano ono što im a vlast govori, ono što im vlast nameće.
- 45 I: A recite jeste li upoznati s nekim istraživanjima o o, koja istražuju razinu poznavanja građana vezana za njihovu slobodu, prava?
- 46 S: Samo ono što bude kroz medije dakle, uglavnom kroz ove vizualne medije, nešto posebno se ttome nisam posvećivao.
- 47 I: A kako biste opisali građane i građanke Republike Hrvatske?
- 48 S: M Bleeeee (smijeh). E ovce. Ovce, koji su i to se dosta primjeti u školi, koji su dosta aaa mm , kako sad sam ima pa sam zaboravija taj, mmm polarni. Dakle sve sa pola, sa dva različita pola ili su ekstremno u jednu stranu ili su ekstremno u drugu stranu a ono između

ne žele se poslušati. Dakle, ne žele se poslušati tamo gdje imaju zajedničkih dodirnih točaka, već dakle e ovi desni napadaju lijeve, lijevi napadaju desne i tako dalje i tako dalje. Dakle, dosta su podjeljeni, umjesto da budu zajednički jer samo zajednički su ja, jako.

- 49 I: Mhm, a koliko su po Vama općenito uopće aktivni građani i građanke Republike Hrvatske?
- 50 S: Aktivni su na fejsbuku (smijeh). A ovo kad treba onda se pokaže da zapravo i nisu. Mmm zapravo vidim da, ima, zap- razočarani su ii vidu da zapravo od tih nekih prosvjeda što su veliki bili, od onog kurikularnog pa do dalje za evo sad za porez na nekretnine se, će se nešto valjda pokrenut. Aaa, vide ono, dosta brzo odustaju, dakle ne znaju da zapravo za neku promjenu ti trebaš biti uporan. Ne nasilan nego baš uporan, kao što je na primjer bija Gandi u Indiji, izbacia dakle totalno taj veliki imperij iz Indije, Veliku Britaniju.
- 51 I: Mhm, da. Aa, kako biste po tome kako ste opisali građane Republike Hrvatske, kako biste opisali Vaše srednjoškolce?
- 52 S: Isto, dakle škola je društvo u malome. Oni su dosta aa pasivni, aaa naučili su se prolaziti kroz život u svemu pa tako i u školi, iii bitna ima je samo ocjena, nije bitna koja je to kvaliteta iza ocjene, ja im često kažem da zapravo pet u pravilu ne bi smio imati skoro pa niko, već samo oni iznimni, iznimni učenici koji nešto produktivno i kreativno naprave, četiri oni koji nabubaju napamet, a trojke bi zapravo trebala biti super ocjena jer je to dakle prosječno znanje, dakle tu, to je znanje primjerice koje ja imam možda iz neke nuklearne fizike, dakle prosječno kao prosječni čovjek tu u Republici Hrvatskoj. Aa ii jednostavno mm nisu navikli raditi, odnosno, učiti za ocjenu, odnosno, uče za ocjenu ne, ne za znanje.
- 53 I: Mhm, mhm. A koja je po Vama uloga nastavnika i nastavnica u odgoju aktivnih građana?
- 54 S: mmm nastavnik ili nastavnica ako im se da sloboda, ako imaju volju i želju zapravo mogu od malih nogu, počevši od prvog razreda jer ne nemože puno toga napraviti profesor u srednjoj školi na samom kraju obrazovanja, treba početi od početka, dakle od vrtića, od od mmm prvog razreda, u-u profesor, nastavnik, učitelj može u njima probuditi taj istraživački duh jer to je dosta bitno. Mene je oduševilo pitanje jednog malog koji još nije bio krenuo u školu, koji je pitao svog djeda, aa: Djede, jel može čovjek živjeti aaa tisuću, aa milijun sati? Naći, treba onda doći ii ta, taj, taj način zapravo postavljati njima neke matematičke zadatke. A ne da se dogodi situacija daa iz Pisa testiranja vidimo da naši učenici opće ne znaju odgovoriti, izračunati prosječnu potrošnju goriva što zapravo nešto što ti svaki dan treba. A znaju izračunati iks na kvadrat iz treće nepoznanice, a ne znaju ga riječima uvrstiti.
- 55 I: Aa, eto vezano za predavače i nastavnike, ko, po Vama koje bi kompetencije trebao imati predavač i predavačica građanskog odgoja u školama?

- 56 S: Aa, on mora dakle biti komunikativan, izrazito komunikativan, pristupačan mm učenicima, aaaa stručnost dakle ne u onom djelu što se odnosi na samu materiju to se uvijek može naučit, nego stručan, odnosno vješt u aa načinu na koji će to prenijeti svojim učenicima. Jednako tako mora i svojim primjerom i zalaganjem pokazati kako biti aktiv, aktivan građanin. A ne ono što smo sad pričali aa opisivati kakav treba biti, aktivni građanin, a onda sa podsmjehom ah da, ja nisam takav.
- 57 I: Da. A tko bi po Vama trebao poučavati građanski odgoj?
- 58 S: Uum, pa po onome što piše to mogu dakle profesori koji su završili sociologiju, koji su završili povijest. Po meni treba aaa ići na dodatnu edukaciju aa ne s radi znanja, nego radi vještina prenošenja znanja. Dakle treba podučavati profesore jer smatram zapravo da na našim sveučilištima se ne posvećuje dovoljno brige i pažnje načinu predavanja, što je najbitnije, način na koji ti predaješ je do, je bitniji od onoga što ti znaš, jer ono što ti znaš ti mmm ti moš samostalno nešto pročitati, naučiti, ali kako ćeš ti to prenijeti dalje, mm djeci, to je već upitno. Dakle, mm koje ono pitanje bilo? (smijeh)
- 59 I: Mm, što mislite tko bi trebao poučavati građanski odgoj?
- 60 S: A trebali bi ga poučavati oni koji su prošli edukaciju, kvalitetnu edukaciju, a ne edukaciju kako se prolazilo do sada di, di ideš po stručnim skupovima jedan sat u misec dana, dva tri tjedna, ti si sad stručnjak za građanski odgoj. Dakle, trebalo bi ako se planira uvesti građanski odgoj trebalo bi kreniti sad na fakultetu, mmm da se uči ubuduće studenti koji će to kasnije predavati, ne mora to biti dakle specifično građanski odgoj, ali može biti na pedagogiji, sociologiji, njema-povijesti, aaa kolegiji koji će se zvati mm možda građanski odgoj ili aktivni građanin ili ne znam kako već, na kojim će se oni zapravo pripremati za prenošenje tih, kroz metodiku se to isto može provesti.
- 61 I: A što ppod mmm, po Vama podrazumijeva pojam aktivnog građanina?
- 62 S: dakle to je građanin koji mmm neće sjediti doma i naaa kavi mm prigovarati, pri prigovarati kakoo je cijena kave preskupa mmm, kako vlast planira to i to, kako su ovi to i to, nego će oni preuzeti mm preuzet će stvar u svoje ruke, o organizirat će se da pokažu da onima na vlasti, da mm koja je njihova ideja. To su građani, aktivni građani koji dakle volontiraju, mm vol volontiraju u društvu, koji mmm koji također sudjeluju dosta u civilnom društvu koje je dosta kod nas zastupljeno. Dakle, to su jednostavno građani koji mm razmišljaju svojom glavom, a ne one, oni koji slušaju mm druge i ššto stalno govorim svojim učenicima, ono što vam ja kažem m to ne mora biti sto popsto točno. Ja isto griješim, ja imam isto svoje neko uvjerenje, možda koje nesvjesno prenosim vama, ali na tebi je da uvijek pitaš zašto. Zašto i kako. I istražuješ, samostalno da li je to točno. Ja obožavam ka

meni neko na satu kaže ali profesore ja mislim da to nije točno. I onda ako stvarno se pokaže da nije točno, ja se ispričam, ja onda kren, zaustavim cijeli sat, krenemo istraživati ono pointernetu, po nekoj materiji dali da , da li je točno, da li sam ja pogriješio, jesu li oni u pravu... i to je to.

63 I: Mhm, super. Spomenili ste prije da i sociolozi, to jest profesor sociologije bi mogao moć predavat građanski odgoj. Može li nastava sociologije sama po sebi pomoći u ostavri vanju ciljeva građanskog odgoja?

64 S: Naravno. Mmm, u tome i je usmjerena sociologija, zapravo bi trebala bit usmjerena u srednjojškoli kako sam već rekao na početku, ne dakle o neka kao priprema za sociologiju na fakultetu već zapravo za razvoj tog aktivnog društva, aktivnog građanina u suradnji sa ostalim predmetima kao što je politika i gospodarstvo, povijest, dakle na toj nekoj interdisciplinarnosti treba raditi.

65 I: Mhm, mhm. Dobro. I mm, dobro. Kako može pomoći sociologija kao znanost, rekli ste niste baš upoznati sa znanošću, ali ovo što znate, u stvaranju aktivnih građana?

66 S: Paa može dakle kroz neka svoja dakle ta istraživanja, eksperimente koji se provode socijalne, zapravo, mm približiti učenicima mmm te neke društvene zakonitosti. Dakle, zašto se ljudi ponašaju na način koji se ponašaju u gomili, u skupini, aaa jednostavno na taj način će možda onda oni vidjeti mm sociologiju u nekom drugom svijetlu i zapravo možda početi mm promatrati stvari na drugačiji način.

67 I: Dobro.

INTERVJU 3 (S3)

1.SOCIODEMOGRAFSKA OBILJEŽJA NASTAVNIKA/ICA SOCIOLOGIJE

1. Koje je vaše zvanje? Koji je bio vaš drugi predmet u studiju?

Moje zvanje je magistra Pedagogije i Sociologije. Samim time jasno je da mi je drugi predmet svakako bio pedagogija ☺

2. Da ponovno upisujete studij, biste li opet upisali studij sociologije? Zašto?

Ponovno bih svakako upisala studij sociologije budući da on pruža široku lepezu mogućih zaposlenja. Osim sociologije, u prosvjeti su magistri sociologije stručni za predavanje predmeta kao što su Politika i gospodarstvo i Etika koji su zastupljeni kao općeobrazovni predmeti gotovo u svakom zanimanju. Samim time, niste ograničeni isključivo na predmet sociologije koji se ne nalazi u svakom nastavnom planu i programu. Također, budući da smo

trenutno u poziciji kada možemo povlačiti sredstva iz europskih fondova, i tu se za sociologe itekako može naći radno mjesto. To su samo neke od mogućnosti koje sam navela, ima ih još mnogo.

3. Koliko dugo radite u prosvjeti? Namjeravate li nastaviti predavati sociologiju u školi? Zašto?

U prosvjeti radim 4 godine (stručno osposobljavanje + tri godine zaposlenja). Namjeravam nastaviti predavati sociologiju budući da je interakcija s učenicima vrlo zanimljiva u području sociologije. To je predmet u kojem možete na vrlo zabavan, zanimljiv i poučan način prenijeti učenicima znanje iz područja koje ih svakodnevno okružuje. Učenici postaju svjesniji određenih problema, društvenih činjenica i sličnih stvari o kojima do sada nisu razmišljali. Zanimljivo je proučavati načine na koji shvaćaju društvene pojave i procese, kako se mijenjaju u svom stavu i mišljenju i slično.

4. Jeste li član/ica nekog strukovnog udruženja? Ako da, kojeg? Zašto, koji su motivi učlanjenja?

Ne, nisam.

5. Usavršavate li se na području sociologije? Ako da, kako? Zašto?

Ukoliko se pojavi kakav skup, seminar ili nešto slično svakako odem budući da naša škola ima praksu obaveznog stručnog usavršavanja.

6. Koje izvore (metodičke i stručne) koristite u pripremi za nastavu sociologije?

Za pripremu nastave sociologije svakako se vodim okvirnim nastavnim planom i programom koji je propisan od strane ministarstva. Od toga svakako krećem. Na temelju toga razrađujem nastavne cjeline i pravim pripreme za nastavu. Iz godine u godinu ih mijenjam, odnosno prilagođavam kada vidim koje su metode uspješne a koje malo manje, odnosno koje kod učenika izazivaju interes a koje su im dosadne. Sukladno tome, prilagodim se učenicima i osmišljam nastavu kako bi im pobudila interes. Što se tiče stručne literature, uz srednjoškolski udžbenik, koristim i svu ostalu dostupnu literaturu u gradskoj knjižnici i na internetu s kojom mogu upotpuniti nastavni sadržaj i učiniti ga što zabavnijim.

7. Koji je vaš osobni cilj pri predavanju sociologije u srednjoj školi?

Prvenstveno, prenijeti znanje a zatim upoznati učenike s nekim vidovima te znanosti s kojima do sada nisu bili upoznati, na taj način im pobuditi zanimanje za neke nove aspekte društvenog života koji ih okružuje. Približiti im pojmove kako bi ih razumjeli, a ne samo naučili napamet za dobru ocjenu.

2. MIŠLJENJE NASTAVNIKA/ICA O ULOZI SREDNJOŠKOLSKE NASTAVE SOCIOLOGIJE U STVARANJU AKTIVNOG GRAĐANSTVA

8. Razgovarate li sa učenicima/ na satu o aktualnim događanjima u državi i/ili svijetu? Ako da, o kojim temama? Pokreću li učenici/e sami rasprave o aktualnim događanjima?

Svako pokušavam raspravljati s učenicima, ali to je vrlo individualno. Postoje razredi koji su jednostavno takvi da nisu zainteresirani za grupnu raspravu, ili ih ne zanima ovo područje pa jednostavno ne sudjeluju. Također, danas se javlja taj problem da su djeca okružena medijima ali vrlo malo prate događaje u svijetu i državi, dok im društvene mreže oduzimaju previše vremena. Ali, to je vrlo individualno i ovisi od učenika do učenika, od razreda do razreda. Ali kao nastavnik, svakako se trudim da ih potaknem na raspravu i razmišljanje.

9. Koja je uloga i zadaci sociologije kao predmeta u srednjim školama? Jesu li zadaci sociologije predviđeni programom ostvarivi u nastavi sociologije? Biste li što mijenjali?

Mislim da zadaci definitivno nisu usklađeni s trenutnim stanjem u školama, niti su uvijek izvedivi. Plan i program je striktan, ostavlja vrlo malo prostora za sve ono što bi sociologija mogla biti u nastavi. Iz tog razloga, nažalost, često se svede na prenošenje činjenica i definicija kao i učenje napamet. Gradivo sociologije svakako je preopsežno za jednu školsku godinu. Previše pojmova i definicija a vrlo malo vremena. Samim time smo vrlo ograničeni. Ono što bih ja promijenila je svakako razgraničavanje sadržaja na dvije školske godine (npr. 2 i 3 razred, ili 3. i 4. razred). Tu bi se dobilo puno više prostora za razvoj i provođenje svih zadataka.

10. Što po Vama može sociologija pružiti srednjoškolcima?

Pa, s obzirom na ju imaju jednu školsku godinu, u trećem razredu, smatram da nažalost nema dovoljno vremena kako bi sociologija ostvarila sve ono što bi mogla. Mogla bi potaknuti razvoj kritičnog mišljenja, konstruktivne rasprave, promišljanje o svakodnevnim problemima u društvu, analize, istraživanja, istraživačke radove... ali nažalost, za to sve nema dovoljno prostora.

11. Koja znanja, vrijednosti i navike prema Vama nastava sociologije u srednjim školama trebala razviti kod učenika/ica? Koliko je to ostvarivo u stvarnosti?

Trebala bi razviti svijest o jednakosti, različitosti i prihvaćanju različitosti. Razumijevanju drugih običaja i kultura, kulturni relativizam, interes za proučavanjem drugog i drugačijeg kao

i potaknuti znatiželju za istraživanjem i kritičko razmišljanje. To i nije toliko ostvarivo u stvarnosti, budući da plan i program ne ostavlja puno prostora za to.

12. Kakav je odnos između postavljenih ciljeva predmeta sociologije u srednjim školama i konačnih rezultata?

To je također vrlo individualno. Ciljevi su u pravilu generalizirani, a svi učenici su tako različiti kao i generacije učenika iz godine u godinu. Tako da to sve ovisi. Učenici koji su zainteresirani kod njih se postavljeni ciljevi mogu ostvariti, a kod učenika koji imaju preferencije za neki drugi predmet ciljevi se i ne mogu u potpunosti ostvariti.

13. Što smatrate koje teme bi bilo posebno važno obraditi u nastavi sociologije u srednjim školama koje bi pripomogle oblikovanju budućih aktivnih građana/ki?

To su svakako teme, uz ove koje se i onako protežu kroz program, koje se tiču utjecaja medija, a osobito socijalnih i društvenih mreža. To su teme koje se njih tiču, u kojima mogu pronaći sebe, raspravljati promišljati i sl. To je samo jedan od primjera.

14. Koliko Vam predmet sociologije ostavlja prostora za razgovor/rasprave o aktualnim događanjima? Koje je vaše mišljenje o trenutnom predmetu sociologije za srednje škole?

Što se tiče prostora za to, mislim da sam u prethodnim pitanjima par puta odgovorila kako nema prostora zbog velikog obujma sadržaja u jednoj školskoj godini. Mislim da bi trebalo malo obnoviti nastavni program, modernizirati ga.

15. Što mislite o ciljevima i zadacima sociologije navedenim u nastavnom planu i programu? Jeste li upoznati sa prijedlogom novog programa nastave sociologije? Ako da, što mislite o njemu?

Nisam upoznata s novim prijedlogom, ali smatram da je trenutni program svakako zastario i da bi se trebalo s njim pozabaviti kako bi bio suvremeniji i učenicima zanimljiviji.

16. Imate li zamjerki vezanih za predmet sociologije u srednjim školama? Ako da, koje? Ako ne, zašto ne?

Pa zamjerka je upravo ovo u prethodnom pitanju što sam navela, i prenatrpanost definicija i gradiva u jednoj školskoj godini.

17. Možete li usporediti sociologiju kao znanost i sociologiju kao školski predmet u srednjim školama? Što može sociologija kao znanost pružiti ljudima?

Mislim da bi trebalo definitivno malo poraditi na promociji te znanosti kao nečeg zanimljivog i korisnog. Sociologija se još uvijek često shvaća kao neko „razglabanje“ o društvu i bubanje činjenica napamet. Ako govorimo o srednjoj školi, prvo treba iz korijena

neke stvari promijeniti kako bi sociologija u učenicima uopće pobudila želju za daljnjim znanjem i istraživanjem tog područja. Ali svakako, ukoliko se netko bavi s njome, da može ljudima otvoriti nove vidike razmišljanja.

18. Što mislite može li sociologija pridonijeti promjenama u društvu? Ako da, kako?

Pa mislim da u našoj zemlji još uvijek nismo došli do te razine gdje sociologija kao znanost ima toliki utjecaj i važnost. Nažalost.

3. MIŠLJENJA NASTAVNIKA/ICA SOCIOLOGIJE O GRAĐANSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU I POTREBI UVOĐENJA GO U ŠKOLE U HRVATSKOJ

19. Jeste li upoznati sa programima građanskog odgoja i obrazovanja? Kroz koje izvore?

Svakako sam upoznata, budući da smo kroz godine morali uvesti nekoliko nastavnih tema i jedinica koje spadaju pod građanski odgoj te ih na taj način i istaknuti. Kako bi to izvršili, svi smo se morali upoznati s tim područjem kroz dopise koje nam je ministarstvo poslalo u školu.

20. Jeste li ikad sudjelovali na seminarima/ tribinama o građanskom odgoju? Ako da, koji su bili motivi za sudjelovanje? Tko je organizirao seminare/tribine? Kakvi su bili rezultati?

Nisam sudjelovala.

21. Što mislite o uvođenju GO u osnovne i srednje škole?

Smatram da je to vrlo korisno, odnosno smatram da učenicima treba više takvih predmeta gdje se neće samo baviti bubanjem nekakvih definicija i formula. Već kritički razmišljati, argumentirati, učiti opću kulturu, biti spremni preuzeti rizike i založiti se za sebe, istraživati...

22. Smatrate li da je potrebno uvođenje građanskog odgoja u hrvatske škole? Zašto?

Pa isto kao što sam navela u prethodnom pitanju.

23. Kako bi se po Vašem mišljenju trebao provoditi GO u srednjim školama (kao poseban predmet ili)?

Svakako poseban predmet, barem jedan sat tjedno na svakoj godini kao općeobrazovni predmet.

24. Što mislite s kojim ciljem se uvodi GO u škole?

Kao što sam navela u 21. pitanju.

4. MIŠLJENJE NASTAVNIKA/ICA SOCIOLOGIJE O HRVATSKIM GRAĐANIMA/KAMA

25. Jeste li upoznati sa nekim istraživanjima koja istražuju razinu poznavanja građanskih prava, sloboda i obaveza kod hrvatskih građana/ki?

Nisam toliko proučavala područje građanskog odgoja.

26. Što za Vas podrazumijeva pojam aktivnog/e građanina/ke?

Građana koji aktivno sudjeluje u životu svoje zajednice i grada, zatim države i politike, koji nije pasivan i zainteresiran, koji istražuje i propituje a ne prati isključivo ono što prenose mediji i tome vjeruje. Koji je kadar zauzeti se za promjene, promišljati o njima, građanin koji čita i uči, napreduje i usavršava se u osobnom i profesionalnom smislu. Koji poduzima promjene i djeluje, a ne sjedi u fotelji i „kuka“ kako je za sve kriva država, premijer, vlada i slično.

27. Kako se po vama aktivni građanin/ka treba ponašati, s kojim znanjima treba raspolagati, koje se vrijednosti od njega/nje očekuju?

Isto kao što sam navela u prethodnom pitanju.

28. Kako biste opisali građane i građanke republike Hrvatske? Što mislite koji su razlozi takvog stanja?

Pa mislim da su građani i građanske republike Hrvatske svakako ispod nivoa aktivnog građanstva. Budući da imamo sve više starog stanovništva, teško da će se to još dugo godina promijeniti. Građani su pasivni, nisu zainteresirani, smatraju da bilo kakva akcija nema koristi, da ih nitko ne sluša a da budemo iskreni, vrlo su slabo educirani o svemu a osobito tome kako politika funkcionira.

29. Koliko su po Vama aktivni građani/ke RH?

Navela sam u prethodnom pitanju, smatram da nisu uopće.

30. Kako biste opisali srednjoškolce kojima predajete? Kakvi su vaši srednjoškolci građani?

Moji srednjoškolci su vrlo sličnim ovim neaktivnim građanima, ali to nije njihova krivnja već krivnja cijelog općeobrazovnog sustava koji ih od malena uči da moraju šutjeti i raditi što im se kaže, biti poslušni i ne prigovarati ili iznositi svoje želje ili mišljenja. Dok ih mediji pak s

druge strane uče da u ovoj državi vlada korupcija, da nema posla i da neće naći zaposlenje te da je najbolje da odu u inozemstvo.

31. Koju ulogu škola danas uistinu ima u oblikovanju aktivnog/e građanina/ke?

S obzirom na zastarjeli plan i program i način školovanja i odgoja, još od vrtića pa nadalje, ima ulogu upravo u suprotnom od toga.

32. Koja je uloga nastavnika/ica u odgoju aktivnih građana/ki?

Budući da su nastavnici ograničeni planovima i programi, silnim pripremama i ciljevima, i ostalom administracijom koja je očigledno važnija u obrazovanju nego samo prenošenje znanja i obrazovanje u punom smislu, nastavnici nemaju mnogo izbora a samim time niti perspektive za to.

5. USPOREDBA NASTAVE SOCIOLOGIJE I GRAĐANSKOG OBRAZOVANJA

33. Koje kompetencije bi trebao/la imati predavač/ica građanskog odgoja?

Trebao bi biti educiran, slobodan u izražavanju i vrlo širokog svjetonazora, upoznat sa trenutnim događajima ali ne prenositi na djecu vlastita viđenja već ih poticati da oni izgrađuju svoja vlastita.

34. Što mislite tko bi trebao poučavati građanski odgoj i obrazovanje?

Pa definitivno nastavnici sociologije, ekonomske grupe predmeta, filozofije, etike... itd.

35. Što mislite mogu li nastavnici/e sociologije predavati programe građanskog odgoja i obrazovanja? Zašto?

Svakako, mislim da su kompetentni i educirani za to.

36. Što procjenjujete kao domete GO kao međupredmetnog sadržaja i kao mogućeg posebnog predmeta u srednjoj školi?

Pa ne znam kako bih odgovorila na ovo pitanje budući da nisam toliko upoznata sa sadržajem GO, barem ne toliko detaljno.

37. Postoji li za Vas sličnost između građanskog odgoja i sociologije? Ako da, koja? Ako ne, zašto?

Pa poveznice svakako postoje. Građanski odgoj svakako je pokriven područjem sociologije.

38. Može li nastava sociologije pomoći u ostvarivanju ciljeva građanskog odgoja i obrazovanja?

Kao što sam navela u 40. pitanju

39. Može li srednjoškolska sociologija pridonijeti oblikovanju aktivnih građana/ki? Ako da, koja su to obilježja nastave sociologije koja tome pridonose?

Kao što sam navela u 40. pitanju

40. Kako može pomoći sociologija kao znanost u stvaranju aktivnih građana/ki?

Ako govorimo o srednjoškolskom programu, za sada vrlo teško. Mislim da bi se trebali prilagoditi vremenu u kojem se nalazimo. Ali teško da se kroz jedan predmet može puno toga promijeniti, a nastavnicima bi se trebala dati malo veća sloboda kako bi se ovakve stvari promijenile.

INTERVJU 4 (S4)

1. SOCIODEMOGRAFSKA OBILJEŽJA NASTAVNIKA/ICA SOCIOLOGIJE

1. Koje je vaše zvanje? Koji je bio vaš drugi predmet u studiju? – Profesor sociologije i filozofije, filozofija.
2. Da ponovno upisujete studij, biste li opet upisali studij sociologije? Zašto? – Nikad nisam o upisu na svoj studij na taj način razmišljala, bio je to specifičan trenutak, stoga odgovor ja ovo pitanje izostaje.
3. Koliko dugo radite u prosvjeti? Namjeravate li nastaviti predavati sociologiju u školi? Zašto? – U prosvjeti radim 16 godina, te namjeravam raditi i dalje. Volim svoj posao.
4. Jeste li član/ica nekog strukovnog udruženja? Ako da, kojeg? Zašto, koji su motivi učlanjenja? – Članica sam Županijskog aktiva profesora sociologije, što postajem po definiciji zanimanja.
5. Usavršavate li se na području sociologije? Ako da, kako? Zašto? – Redovito se usavršavam na seminarima sociologije kako državnim tako i županijskim, osim što mi je to dužnost, želim biti upoznata sa svim novitetima struke.
6. Koje izvore (metodičke i stručne) koristite u pripremi za nastavu sociologije? Michael Haralambous
7. Koji je vaš osobni cilj pri predavanju sociologije u srednjoj školi? – Pomoći učenicima da spoznaju društvene pojave, procese i zakonitosti potrebne za razumijevanje društvenih zbivanja koja utječu na život pojedinca u društvu te utjecaja pojedinca na društvena zbivanja, te ukazati na važnost individualnog doprinosa društvenom životu i organizaciji društvene zajednice.

2. MIŠLJENJE NASTAVNIKA/ICA O ULOZI SREDNJOŠKOLSKE NATAVE SOCIOLOGIJE U STVARANJU AKTIVNOG GRAĐANSTVA

(Kako nastavnici/e sociologije vide ulogu sociologije u stvaranju aktivnog/e građanina/ke? Kako nastavnici/e sociologije percipiraju svoju ulogu u provođenju programa građanskog obrazovanja?)

8. Razgovarate li sa učenicima/ama na satu o aktualnim događanjima u državi i/ili svijetu? Ako da, o kojim temama? Pokreću li učenici/e sami rasprave o aktualnim događanjima? – Razgovor s učenicima o aktualnim događanjima u državi i svijetu je sastavni dio nastavnog procesa sociologije. Sve aktualne teme u društvu su dio diskusije ili debate nastavnog sata. Učenici sami predlažu rasprave o dnevnim događanjima u našoj zemlji.
9. Koja je uloga i zadaci sociologije kao predmeta u srednjim školama? Jesu li zadaci sociologije predviđeni programom ostvarivi u nastavi sociologije? Biste li što mijenjali? – Uloga sociologije je spoznati da je društvo objektivnu stvarnost koja odražava dinamiku društvenih procesa i procesa interakcije pojedinaca koji mu pripadaju. Izvedbeni godišnji plan i program nastave sociologije je okvirni plan i program koji je podložan promijenama tijekom školske godine, jer je nastava živi proces koji se u potrebnom trenutku može preoblikovati.
10. Što po Vama može sociologija pružiti srednjoškolcima? – sociologija može pružiti uvid u dublje shvaćanje društva i vlastitog djelovanja.
11. Koja znanja, vrijednosti i navike prema Vama nastava sociologije u srednjim školama trebala razviti kod učenika/ica? Koliko je to ostvarivo u stvarnosti? – Osim teorijskog znanja, nastava sociologije treba razvijati osnovne ljudske vrijednosti kao što su tolerantnost, odgovornost, solidarnost.
12. Kakav je odnos između postavljenih ciljeva predmeta sociologije u srednjim školama i konačnih rezultata? – Na temelju dosadašnjeg iskustva svi ciljevi predmeta sociologije odgovaraju konačnim rezultatima.
13. Što smatrate koje teme bi bilo posebno važno obraditi u nastavi sociologije u srednjim školama koje bi pripomogle oblikovanju budućih aktivnih građana/ki? – Solidarnost na djelu, volontiranje, tolerancija, odgovornost.
14. Koliko Vam predmet sociologije ostavlja prostora za razgovor/rasprave o aktualnim događanjima? Koje je vaše mišljenje o trenutnom predmetu sociologije za srednje škole? – Razgovori i rasprave o aktualnim događanjima su sastavni dio nastave predmeta sociologija.
15. Što mislite o ciljevima i zadacima sociologije navedenim u nastavnom planu i programu? Jeste li upoznati sa prijedlogom novog programa nastave sociologije? Ako da, što mislite o njemu? – Svi zadatci i ciljevi nastavnog plana i programa mogu biti uvijek bolje i detaljnije doradjeni. S prijedlogom novog programa nastave sociologije nisam dovoljno upoznata da bi ga komentirala.
16. Imate li zamjerki vezanih za predmet sociologije u srednjim školama? Ako da, koje? Ako ne, zašto ne? – Zamjerke su uglavnom vezane na nemogućnost većeg broja sati terenske nastave.
17. Možete li usporediti sociologiju kao znanost i sociologiju kao školski predmet u srednjim školama? Što može sociologija kao znanost pružiti ljudima? – Sociologija

kao srednjoškolski predmet je samo jedan mali dio sociologije kao znanosti. Sociologija ljudima može približiti društvenu komponentu njihove vlastite egzistencijalne odgovornosti.

18. Što mislite može li sociologija pridonijeti promjenama u društvu? Ako da, kako? – Sociologija itekako može pridonijeti promjenama u društvu, prihvaćanjem odgovornosti za svaki društveni fenomen kojim svjedočimo.

3. MIŠLJENJA NASTAVNIKA/ICA SOCIOLOGIJE O GRAĐANSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU I POTREBI UVOĐENJA GO U ŠKOLE U HRVATSKOJ

19. Jeste li upoznati sa programima građanskog odgoja i obrazovanja? Kroz koje izvore? – S programom građanskog odgoja i obrazovanja upoznata sam kroz stručna usavršavanja.
20. Jeste li ikad sudjelovali na seminarima/ tribinama o građanskom odgoju? Ako da, koji su bili motivi za sudjelovanje? Tko je organizirao seminare/tribine? Kakvi su bili rezultati? – Seminare je organizirala Agencija za odgoj i obrazovanje, motiv je upoznavanje tematikom građanskog odgoja te njegovom implementacijom u nastavni proces. Seminari su bili uspješni.
21. Što mislite o uvođenju GO u osnovne i srednje škole? – Smatram to dobrim iskorakom u obrazovnom sustavu.
22. Smatrate li da je potrebno uvođenje građanskog odgoja u hrvatske škole? Zašto? – Građanski odgoj je potreban u obrazovnom sustavu kako bi oblikovao buduće mlade odgovorne osobe.
23. Kako bi se po Vašem mišljenju trebao provoditi GO u srednjim školama (kao poseban predmet ili)? – Kao mogućnost implementacije kroz postojeće nastavne predmete.
24. Što mislite s kojim ciljem se uvodi GO u škole? – Mogućnost osposobljavanja učenika za aktivnim i odgovornim obavljenjem građanske uloge.

4. MIŠLJENJE NASTAVNIKA/ICA SOCIOLOGIJE O HRVATSKIM GRAĐANIMA/KAMA

25. Jeste li upoznati sa nekim istraživanjima koja istražuju razinu poznavanja građanskih prava, sloboda i obaveza kod hrvatskih građana/ki? – Upoznata sam sa pojedinim istraživanjima navedenih tema.
26. Što za Vas podrazumijeva pojam aktivnog/e građanina/ke? – Obavljati svoju građansku dužnost u svakom pojedinom trenutku.

27. Kako se po vama aktivni građanin/ka treba ponašati, s kojim znanjima treba raspolagati, koje se vrijednosti od njega/nje očekuju? – Aktivni građanin/ka treba biti tolerantna, odgovorna, solidarna i moralna osoba bez obzira na razinu znanja sa temeljnim ljudskim vrijednostima usađem odgojem i obrazovanjem.
28. Kako biste opisali građane i građanke republike Hrvatske? Što mislite koji su razlozi takvog stanja? – Građani republike hrvatske su deprimirani općim stanjem u društvu.
29. Koliko su po Vama aktivni građani/ke RH? – Građani/ke su nedovoljno aktivni.
30. Kako biste opisali srednjoškolce kojima predajete? Kakvi su vaši srednjoškolci građani? – To su mladi entuzijasti, puni života i vjere u vlastiti uspjeh u društvu.
31. Koju ulogu škola danas uistinu ima u oblikovanju aktivnog/e građanina/ke? – Škola ima vrlo malu ulogu u oblikovanju aktivnog građanina/ke.
32. Koja je uloga nastavnika/ica u odgoju aktivnih građana/ki? – Uloga nastavnika je ukazati na mogućnosti djelovanja pojedinca ili grupe bez obzira na ishod.

5. USPOREDBA NASTAVE SOCIOLOGIJE I GRAĐANSKOG OBRAZOVANJA

(Postoje li zajednički elementi u ishodima učenja u nacrtu kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja i nastavnog predmeta sociologije?

33. Koje kompetencije bi trebao/la imati predavač/ica građanskog odgoja? – Kompetencije društveno- humanističkog smjera obrazovanja.
34. Što mislite tko bi trebao poučavati građanski odgoj i obrazovanje? – Svi nastavnici društveno-humanističke grupe predmeta.
35. Što mislite mogu li nastavnici/e sociologije predavati programe građanskog odgoja i obrazovanja? Zašto? – Velik dio nastavnog plana i programa nastave sociologije je program građanskog odgoja, stoga odgovor je potvrđan.
36. Što procjenjujete kao domete GO kao međupredmetnog sadržaja i kao mogućeg posebnog predmeta u srednjoj školi? – GO za sada ostaje program međupredmetnog sadržaja.
37. Postoji li za Vas sličnost između građanskog odgoja i sociologije? Ako da, koja? Ako ne, zašto? – Velik broj nastavnih jedinica nastave sociologije je ujedno i program građanskog odgoja.
38. Može li nastava sociologije pomoći u ostvarivanju ciljeva građanskog odgoja i obrazovanja? – Nastava sociologije kontinuirano pomaže u ostvarivanju ciljeva građanskog odgoja i obrazovanja.
39. Može li srednjoškolska sociologija pridonijeti oblikovanju aktivnih građana/ki? Ako da, koja su to obilježja nastave sociologije koja tome pridonose? – U onoj mjeri kojoj godišnji fond sati nastave dozvoljava sigurno da može, to je nastavni plan i program.
40. Kako može pomoći sociologija kao znanost u stvaranju aktivnih građana/ki? – Razbijanjem mita „što ja tu mogu promijeniti“

10. Literatura

Alexander, Jeffrey (2006). *The Civil Sphere*. Oxford: University Press.

Bauman, Zygmunt (2015). *Čemu sociologija? Razgovori s Michaelom Hviidom Jacobsenom i Keithom Testerom*. Zagreb: TIMpress

Bežovan, Gojko (2002). "Struktura civilnog društva u Hrvatskoj", *Politička misao*, 1:63-87.

Bežovan, Gojko i Zrinščak, Siniša (2007). "Postaje li civilno društvo u Hrvatskoj čimbenikom društvenih promjena?", *Revija za socijalnu politiku*, 14(1): 1-27.

Bošnjak, Zvonimir (2013). Percepcija obrazovnih ishoda srednjoškolske nastave sociologije u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 43: 223-249.

Burawoy, Michel (2005). "2004 Presidential Address For Public Sociology", *American Sociological Review*, 70: 4-28.

Calhoun, Craig i Wieviorka, Michel (2017). *Manifest za društvene znanosti s komentarima Edgara Morina i Alaina Tourainea*. Zagreb: TIMpress.

Ćulum, Bojana, Gvozdanić, Anja i Baketa, Nikola (2016). "Politička znanja hrvatskih maturanata i značajnost odrednica koje ih oblikuju", U: Kovačić, Marko i Horvat, Martina (Ur.). *Od podanika do građana: Razvoj građanske kompetencije mladih*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu GONG, 31-50.

Ćulum, Bojana i Ledić, Jasminka (2010). „Učenje zalaganjem u zajednici – integracija visokoškolske nastave i zajednice u procesu obrazovanja društveno odgovornih i aktivnih građana“. *Revija za socijalnu politiku*, 17 (1): 71-88.

DeCesare, Michael (2006). "It's Not Rocket Science!": High Scholl Sociology Teachers' Conceptions of Sociology. *The American Sociologist*: 51-63.

Devjak, Tatjana, Blažič, Marjan i Devjak, Srečko (2009). "Teachers' and Learners' Perspectives on Factors Influencing the Implementation of the Citizenship and Homeland Education and Ethics Subject in Primary School", *Odgojne znanosti*, 11(2): 7-26.

Doolan, Karin (2005). "Uloga školskog političkog obrazovanja u razvoju demokratskog građanstva: primjer Engleske", *Političko obrazovanje*, 1(2): 120-133.

Grubišić, Anita i Rajić, Višnja (2015). "Readiness of Prospective Primary School Teachers to Teach Education for Democratic Citizenship", *Croatian Journal of Education*, 17(1): 113-124.

Ilišin, Vlasta (2016). "Socijalna i politička participacija maturanata", U: Kovačić, Marko i Horvat, Martina (Ur.), *Od podanika do građana: Razvoj građanske kompetencije mladih*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. GONG, 91-110.

Johnson, Brett (2005). "Overcoming „Doom and Gloom“: Empowering students in Courses on Social Problems, Injustice, and Inequality", *Teaching Sociology*, 33: 44-58.

Katunarić, Vjeran (2009a). "Beyond "Doom and Gloom" and "Saving the world": On Relevance of Sociology in Civic Education", *Journal of Social Science Education*, 8(4): 17-25.

Katunarić, Vjeran (2009b). "Državlanski odgoj u europskim zemljama", *Metodika*, 10(1): 39-50.

Kovačić, Marko i Horvat, Martina (2016). "Razvoj političkih i građanskih kompetencija mladih- pregled uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatski obrazovni sustav", U: Kovačić, Marko i Horvat, Martina (Ur.). *Od podanika do građana: Razvoj građanske kompetencije mladih*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu GONG, 15-29.

Kuća ljudskih prava Zagreb (2012), *Građanski odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj/ pregled i preporuke*. URL: http://www.kucaljudskihprava.hr/wp-content/uploads/2017/03/KLJP_policy_GOOD_web.pdf (01.09.2017.)

McNall, Scott G. (2008). "Save the World on Your Own Time: Or, What's the Matter with Sociology?", *AmSoc*, (39): 142-154.

Mrnjaus, Kornelija, Vrcelj, Sofija i ZlokoVIC, Jasminka (2014). "Young People in Croatia in Time of Crisis and Some Remarks About Citizenship Education", *Journal of Social Science Education*, 13(3): 13-24.

Nacrt nastavnog plana i programa građanskog odgoja i obrazovanja za osnovnu i srednju školu (2014). Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta. URL: https://mzo.hr/default/files/migrated/nacrt_nastavnog_plana_i_programa_gradanskog_odgoja_i_obrazovanja_za_osnovnu_i_srednju_skolu.pdf (10.09.2016.)

Nacionalni kurikulum nastavnog predmeta sociologija- prijedlog (2016). Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta. URL: http://mzos.hr/datoteke/20-Predmetni_kurikulum-Sociologija.pdf (31.07.2017.)

Nastavni program za sociologiju (2015). Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja. URL: http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/sociologija.pdf (20.06.2017.)

National Standards for High School Sociology (2015). American Sociological Association. URL: [http://www.asanet.org/sites/default/files/savvy/ASA%20HS%20Standards%20\(Final\).pdf](http://www.asanet.org/sites/default/files/savvy/ASA%20HS%20Standards%20(Final).pdf) (05.08.2016.).

Papadiamantaki, Yiouli (2014). "Active Citizenship in University Education: Lessons Learnt in Times of Crisis", *Journal of Social Science Education*, 13(3): 90-97.

Priručnik za nastavnike- Pomoć u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja (2013). Centar za mirovne studije/Mreža mladih Hrvatske. URL: https://www.cms.hr/system/publication/pdf/80/GOO_prirucnik_za_nastavnike_Prer2izd_SCR_EEN.pdf (19.01.2018.)

Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja Građanskog odgoja i obrazovanja (2014). URL: http://www.centar-prosvjetnokulturni-madjara-os.skole.hr/Documents/program_go_os_ss.pdf (29.12.2017.)

Reese-Schaefer, Walter (2004). "Civilno društvo i demokracija", *Politička misao*, (3): 65-79

Sardoč, Mitja (2005). "Suvremeni izazovi građanskog odgoja: teorije, politike i koncepti", *Političko obrazovanje*, 1(1): 34-53.

Spajić-Vrkaš, Vedrana (2014). "Eksperimentalna provedba kurikuluma Građanskog odgoja i obrazovanja- Zaključci i preporuke", U:Rajković, Monika (ur.). *Znam, razmišljam, sudjelujem. Projekt Novo doba ljudskih prava i demokracije u školama*. Zagreb: Novi Val, 1-15.

Tomić-Koludrović, Inga (2009). "Pogled u budućnost:sociologija kao multiparadigmatska, refleksivna i javna znanost", *Revija za sociologiju*, 40(3-4): 139-181.

Vujčić, Vladimir (2003). "Konceptija i praksa građanstva kod hrvatskih srednjoškolaca", *Politička misao*, 40(3): 3-36.

